

‘હું’ ને ‘ત્ય’ ની પ્રથમ પુખ્તાંગલી

સુખનાં સ્વપ્નાં

R.N. 30

૨૪૨૪૭

વેપક અને પ્રકાશક : મનસુખરામ દામોદર મહેતા, એ.અનીયર

અ મ દા વા દ માં

અપ-દુ-ડેટ

Victor Cinema

GAIETY THEATRE

Richy Road :: Ahmedabad

વસંત પ્રિ. પ્રેસ : અમદાવાદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૨૪૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સુખનાં સ્મરણાં

વિષય ૬-૧૨

દૂકું ને ટચની પ્રથમ પુખ્તાંજલી

સુખનાં સ્વપ્નાં

સામાજિક કરૂણ ત્રણ અંકી નાટક

લેખક અને પ્રકાશક

મનસુખરામ દામોદર મહેતા

એન્જનીયર

૧૫૪૦ જમાલપુર ટોકરયાની પોળ—અમદાવાદ

કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

સર્વ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધિન

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૨૪૭

મુદ્રણસ્થાન : 'વસંત મુદ્રણાલય' ધીર્ગંઠરોડ, અમદાવાદ.

મુદ્રક : ચીમનલાલ હિંમરલાલ મહેતા.

અર્પણ

નોવેલ્ટી સીનેમાના માલિકો.

શેઠ ભગુભાઈ ભોગીલાલ

શેઠ ચંદુલાલ ચીમનલાલ ભટ્ટ

શેઠ પરશોતમદાસ મુળચંદ શાહ.

આપ સાહેબોએ મ્હારા તરફ તથા મ્હારા આ અલ્પ પ્રયાસ તરફ માન તથા લાગણીથી જે કંઈ કરી છે તેને માટે તથા નાટ્ય સંહિત હિપર અભિરૂચી બતાવી મને લેખક તરીકે કૃતાઈ કર્યો છે જેથી આપનેજ આ પ્રથમ પુણ્ય અર્પણ કરું છું.

અમદાવાદ, ૨૧-૭-૨૮

૧૫૪૦, જમાલપુર

ટોકરશ્ચાની પોળ.

}

લી. આપનો,

મનમુખરામ ઠામોદર મહેતા

એન્જનીયર.

પાત્ર પરિચય

પુરૂષ પાત્રો.

- સ્વાર્થ : એક અદ્વ્ય રાક્ષસ-દુનિયાના નાશનું કારણ.
રજનીનાથ : તેનું હથીયાર-તેનો ભોગ થઇ પડેલો આ કથાનો નાયક.
ઇમ્પોર્ટ અને એક્સપોર્ટની એજન્સીની કં. ની ઓફીસમાં ભાગીદાર.
પાવતિનાથ : તેના પિતા-એક બાહોશ ડોક્ટર-ગ્રોલ્ડ મેડેલીસ્ટ.
ઇશ્વરલાલ : તેના મોટાભાઇ-કાપડનો વેપારી નિસ્વાર્થી.
પ્રભુરાય : ઇશ્વરલાલનો પુત્ર બી. એ કલાસમાં ભણતો વિદ્યાર્થી.
શ્રીકાન્ત : રજનીનાથનો મિત્ર-નિસ્વાર્થી.
ગંગાદાસ : ઇશ્વરલાલનો મિત્ર.
સાંકળચંદ : કંપાઉન્ડર છુદ્દિનો ભોકડો આબરૂનો સોલએજન્ટ.
નેપાળદાસ : તેનો પાડોશી.
શાન્તિનાથ : રજનીના પિતા.
કરસનદાસ : પાવતિનાથના મિત્ર ઇમ્પોર્ટ એક્સપોર્ટના કમીશન એજન્ટ

સ્ત્રી પાત્રો.

- રજની : રજનીનાથની સ્ત્રી
સુન્દરબા : રજનીનાથની માતા
તરલા : પ્રભુરાયની ભવિષ્યની થનાર સુશીલ સ્ત્રી
શ્રીદેવી : ઇશ્વરલાલની લ'પટ સ્ત્રી-સ્વાર્થનું હથીયાર
કમલીની : ગંગાદાસની સુશીલ સ્ત્રી
સાંકળી : સાંકળચંદની સ્ત્રી
હાથુલી : નેપાળદાસની સ્ત્રી
તે શિવાય—હડીમ, ધાટી, માળી, રામેશી, મિત્રો, કોન્સ્ટેબલ,
ફેરીઆ, નાયનારી, સખીઓ, ઓળખાણવાળા વગેરે—
-

ૐ નાદ બ્રહ્મ.

પ્રસ્તાવના.

“જન્મ્યા જગતમાં એ જ છે જે દેશની સેવા કરે,
કર્તાબ્યથી કે લેખથી કે ભેખથી ઉન્નત કરે.”

C. J. Bhatt, B. A. લી. જગતશીખ્ય (પ્રકાશક)

ટૂંકું ને ટચની પ્રથમ પુષ્પાંજલિની પ્રસ્તાવનાલાંબી ને લચ્ચ
હોવી જોઈએ નહિ.

જન સમાજે મ્હારાં પત્રની આટલી ટૂંકી મુદતમાં જે કદર
કરી છે અને આ પુસ્તક રજુ કરવાની તક મને આટલી બહેલી મળી
છે તેને માટે હું મ્હારાં કદરદાન ગ્રાહકોનો આભારી છું.

આ નાટકની રૂપરેખા મેં ‘જેલ બહેલી’ સને ૧૯૨૧ ની સાલમાં
ખંડાળા મુકામે લખેલી; જે વખતે મેં સ્વપ્ને પશુ નહોતું ધાર્યું કે
મ્હારે પત્રકાર થવું પડશે કે ટૂંકું ને ટચની બેટ તરીકે રજુ કરવાનો
પ્રસંગ આવશે.

સને ૧૯૨૫ માં હું અમદાવાદ મ્યુનીસીપાલિટીમાં નોકર રહ્યો
તે વખતે કાંઈક કુરસદ મળતાં આ નાટકને વીસ્તારથી લખવાનું
શરૂ કર્યું.

એ વખતે સ્વ. શેઠ છોટાલાલ મુળચંદ સુભોષ ગુજરાતી નાટક
કંપની લખતે અહિં આવેલા; તેમની સાથે મ્હારા ગુરૂવર કવિશ્રી
મુળશંકર હરિનંદ મુળાણીને લીધે બચપણથીજ જુની ઓળખાણ
હતી જેથી એમને મેં જણાવ્યું કે “હું એક નાટક લખવા માંડ્યો છું.”
જવાબમાં શેઠ સાહેબે કહ્યું કે “એક વખત પૂરું કરો પછી
આપણે જોઈશું.”

મ્હારે સારે નશીબે હું લખતો હતો તે અરસામાંજ કવિશ્રી મુળશંકર ડાકાની પધરામણી મારે ત્યાં થઈ; તેમને મ્હારો લખેલો લાગ વંચાવ્યો અને કેટલીક ખાસ ઉપયોગી સુચના મેળવી.

એકાદ અંક લખ્યા પછી શ્રીયુત સુનીલાલ બાપુલાલ માસ્તરને વંચાવ્યો—તેઓ સાહેબને પ્રસંગો ઠીક લાગ્યા; તેમાં ઘટતો ફેરફાર કરવા જણાવ્યું; ત્યારબાદ એકાએક વડોદરાથી મ્હારા પિતાશ્રીના તાર આવવાથી ત્યાં જવું થયું અને બાકીના બે અંક વડોદરામાં પુરા કરી હું પાછો અમદાવાદ આવ્યો.

ત્રણેય અંક તૈયાર થયેલા હોવાથી મેં તેની ફેર કોપી કરાવીને તે શ્રીયુત સુનીલાલ બાપુલાલ માસ્તરને આપી તેમણે જણાવ્યું કે “હજી જે કાંઈ ફેરફાર કરવાના બાકી હશે તે કરીશું અને ત્યાર-બાદ બજવીશું.”

સંયોગ વશાત્ આખં નાટક મંડળીને બંધ થવું પડ્યું અને મેં શ્રી માસ્તરને આપેલી ફેર કોપી એમની પાસેજ રહી ગઈ, નાટક કંપનીના માલિકો કોષકજ સારા હોય છે એવો મારો અનુભવ હોવાથી મેં એ નાટક કોષ્ટને પણ ન વંચાવતાં મ્હારી પાસેજ રહેવા દીધું.

ત્યાર બાદ એકસેલસીઅર ઓપેરા હાઉસના માલીક શેઠજી આરાબાઈ છોટાલાલ પરીખની મહેરબાની તથા કદરવાનીથી મને બીજાં નાટક લખવાનો પ્રસંગ આવેલો; જેનો ડાહ અંક લખાયો હશે ત્યાં બાગીદારોમાં ઉંચાં મન થવાથી ઓપેરા હાઉસ પણ બંધ થયું એટલે બીજાં નાટક “વહેમનાં વાદળ” પણ મારી પાસેજ રહ્યું.

આજકાલ નાટ્યકુમીની દશા જ્યાં જોશે ત્યાં નજીબી પડતી જાય છે તેનાં અનેક કારણોમાંનાં થોડાં કારણો મ્હારા અનુભવ પ્રમાણે રજુ કરવાની રજા લઉં છું તે નીચે મુજબ:—

૧) વ્યસની, વ્યભિચારી અને વિશ્વાસઘાતી લેખકોની પસંદગી—કારણ બધા ખરા માલીકો એવાજ હોય છે.

૨) સારા, સંસ્કારી અને વિદ્વાન લેખકોને કોઇ પણ જાતનો આશ્રમ ન આપવો એવો તેઓનો નિશ્ચય-શ્ચા કારણથી તે ખતર નથી.

૩) છાપેલ કાટલાં જેવા લેખકો શિવાય ખીજને સ્થાન આપવું નહિ વગેરે; મફતની મહેનત કરાવી કોઇ બળતાએજ લેખકમાં ખપવું.

૪) લેખની ચોરી કરી લેખકને જુએ મારવો.

ઉપરોક્ત કારણો ગણાવવા બેસીએ તો ખીજ એક ચોપડી લખાય; જેથી વિશ્વમાંતર છોડી મુળ બાબત ઉપર આવું છું સને ૧૯૨૭માં શ્રી દેશી નાટક સમાજ બાન્ય ઉભી થઇ; જેની અંદર જેમતેમ ઘરને પૈસે ઓળખાણ કરી લેખક તરીકેનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખ્યો; થોડાએક પ્રવેશો લખી આપ્યા, પણ પૈસાની વાત કરવા ગયો તો અમુક વ્યક્તિનો સીંગસ હાથમાંથી છટકશે એવી ધમકી મળી. અરે ! બહા બાઇ ! હું તથુ તથુ માસથી તમારે ત્યાં કામ કરું છું તેની કદર કરશેજ નહિ ? જવાબમાં ના ઠરી.

પછી છેલ્લો ઉપાય એકજ રહ્યો. તે માત્ર પત્રકાર થવાનો- આ રીતે મહાર્ પત્ર દૂકું ને ટચ જનમ્યુ-નોકરીનું રાજનામું આપ્યું. કોઇ પણ નાટક કંપનીમાં “ મહેરબાન સાહેબ ! મહાર્ નાટક રાખશો ? એમ કહેવા જવુંજ નહિ એ નિશ્ચય કરી પેપર ઉપર મહારા લખેલા પ્રવેશો છપાવવા માંડ્યા; નાટકવાળા સાથે દૂકું ને ટચ કર્યું.

જે જનસમાજ નાટક કંપનીઓની કદર કરે છે તેનો તેજ જનસમાજ મહારા પેપરની અને મહારા નાટકોની વખત જતાં કદર કરશેજ એવી ખાત્રી છે.

આ મહારો પ્રથમ પ્રયાસ હોઇ, તેમાં જેટલી ખામી હોય તેટલી મહારી છે અને જેટલું સારું હોય તેટલું મહારા ગુરૂ કવીશ્રી મુળશંકર હરિનંદ મુળાણીની કૃપાનું ફળ છે એમ સમજી દોષનો ભાગી મનેજ ગણવા કૃપા કરશોજ.

આ પ્રયાસ બહાર પાડવામાં જે આર્થિક મદદ કરી છે તેને માટે મહારા મુરબી પિતાજી વૈદ્ય શાસ્ત્રી દામેદર કાનજીનો હું જીવન પર્યંત રૂણી છું.

સુરખી બાઇશ્રી મગનલાલ ગીરધરલાલ બટ્ટ તથા બાઇશ્રી ચંદુલાલ જયશંકર બટ્ટ ખી. એ. (છત્રપતિ શિવાજી તથા એકજ વીરના લેખક) તથા બાઇશ્રી રામપ્રસાદ હરજીવન બટ્ટ ખી. એ. (શાહ કે ચોર ના લેખક) ની વડીલ અને સ્નેહિ બધુ તરીકે કિંમતી સલાહ માટે તેઓ સર્વેનો પણ આભાર માનવાનું લુલ્લુ જોઇએ નહિ-આભારી છું.

છેવટના બે બોલ લખીને પ્રસ્તાવના લાંબી ને લચ ન થાય તેને માટે ટૂંકું ને ટચ માં પતાવવા ધારું છું.

આ નાટકની અર્પણ પત્રિકા સ્વિકારનાર તેમાં રસ લેનાર અને કદરદાન નોવેલ્ટી સીનેમાના માલીકોએ. ચંદુલાલ સી. બટ્ટ તથા એ. બચુબાઇ શેઠ તથા એ. પરશોતમદાસ શાહનો હું અંતઃકરણ પુર્વક આભાર માની, પરમાત્મા સર્વને યશ, કિર્તિ અને લક્ષ્મી અપાવે એ પ્રાર્થના સાથે વિરમું છું.

અમદાવાદ, ૨૧-૭-૨૮
૧૫૪૦, જમાલપુર,
ટોકરશાની પોળ.

}

લી. આપનો,
મનસુખરામ દામોદર મહેતા
એ-જીનીયર.

સુખનાં સ્વપ્નાં.

સુખનાં સ્વપ્નાં.

પ્રધાર તથા બાળાઓ:—

સ્તુતિ.

ૐ નાહ બ્રહ્મા.

સંગિત કલા વિસ્તાર;

આપો શુભ યજ્ઞનો સાર.

ૐ

પ્રથમ કૃતિ બુદ્ધ

સફળ કરો દેવ.

ૐ

[મંત્રાચાર્ય પૂરે યતાં]

ધાર: (બહુ ઉંડા વિચારમાં ફરતો) કેમ દેવી હજી આપ્યાં
નહિ ? દેવી !

નદી: (પ્રવેશી નમન કરી) જી.....આવી. શી આજ્ઞા છે?
(ગમગીન દેખાય છે.)

સુત્રધાર: ગમગીન કેમ જણાયો છો ? શા વિચારમાં છો ?

નદી: આષ જ કદપી થ્યો—

સુત્રધાર: આપણે કેટલીક વાર્તાઓ તથા જ્ઞાન ને ઇતિહાસની
કથાઓ ઉપરથી વસ્તુ લઈને પ્રયોગો કરી ચાકો ગયા
હોઈએ એવું નથી લાગતું ?

નદી: એમજ છે: પ્રાણેશ ! આપણે એકની એકજ દિશામાંથી
વસ્તુ લીધા કરીને તે જ બતાવ્યા કરીએ તેનાથી પ્રેક્ષકોને
કંટાળો આવવાનો સંભવ ખરો.

સુત્રધાર: આપણને પણ કંટાળો આવવાનું એજ કારણ—ચાલુ સંસારમાં
જોઈ રહેલાં દ્રવ્યોમાંથી આપણે એક જ જણવા જેવું
લઈને તે જનસેવામાં મૂકીએ કે જેથી લોકો ચેતીને પોતાના
સુખી સંસારમાં ઝેર ન રેડાય તેને માટે ચેતતાં શીખે
તો કેવું સારું ?

નદી: તો તો ધણી કુટુંબો સુખી થાય અને આપણે કાર્ષક
જનસેવા કરી એવું લાગે.

સુત્રધાર: “ સુખર્તા સ્વર્ના ” જેતો યુવાન પોતાના સ્વાર્થમાં લટ
બની, આખા કુટુંબનાં સુખનું સત્યાનાશ વાળી સ્વાર્થની
વેદી ઉપર કેવી રીતે હોમાય છે એ દ્રવ્ય આજે રજુ થશે.

“ આ જગતનો વ્યવહાર આખો સ્વાર્થથી બરપૂર છે.

જ્યાં જુઓ ત્યાં સ્વાર્થ ને બસ સ્વાર્થથી ચકચૂર છે.”

નદી—

“ એ સ્વાર્થ સત્યાનાશ વાળું દેશનું ને કુટુંબનું;

વળી ધર્મનું, નીજ દેહનું નીજ આત્મ કેરા સુખનું. ”

(અવાજ સાથે સીનનું ફાટવું. સ્વાર્થનું મૂર્તિમંત પ્રબલ
મવું—કરોળીઆના રૂપમાં, ફરતી મોટી જળ સાથે, નીચે એક કુંડ છે.)

સ્વાર્થ: સુત્રધાર !

સુત્રધાર: તમે કોણ છો ? હું અને આશ્ચર્ય ચકિત. અધને જોઈથી આંખો જોઈ રહે છે. (સ્વગત) કેવું બધાનું રૂપ છે ? દેવ કેવો કે દાસ ?

સ્વાર્થ: હું સ્વાર્થ—મારાં આંખો આ પગ તેનાં નામ કોષ, ધર્મ, દંભ, વ્યસન, વ્યભિચાર, વિશ્વાસજ્ઞાત, જુગાર અને કપટ. તેનાં અને સાધી શકાય. જે શું બગાડ્યું છે કે અને દોષિત કરાવે છે ? મ્હારી નીંદા કરો છો ?

સુત્રધાર: તમે શું બગાડ્યું છે ? (તિરસ્કારથી હસતો) અનન્યતા અધને પ્રજ્ઞતાં સારું આવડે છે. તમારાથી બની શક્યું તેટલું બગાડ્યું છે, જ્યાં જ્યાં તમારું સામાન્ય વ્યાપે છે, ત્યાં ત્યાં સત્તાનાશ વાળો છે. જુઓ, યુરોપની મહાન લડાઈ જેવી લડાઈઓ અધ, ભાખ્યોનાં બલીદાન અપાય, અપાય છે અને અપાશે તે તમારે જ માટે. ખીજ જેટલી જેટલી લડતો જ્યાં જ્યાં ચાલે છે તે પણ તમને સાધવા માટે જ. કુસુપ અને કુટુંબ કલેશ જ્યાં ત્યાં થાય છે તે પણ તમારે જ કારણે.

સ્વાર્થ: હું ક્યાં કહું છું કે મારે માટે લડો અને મને સાધો ! મોજાને મ્હારા શિવાય ન ચાલે તેમાં હું શું કરું ? મ્હાનાં કે મોટાં, ગરીબ કે તવંગર, રાજા કે ફકીર જમે તે હોય પણ થોડે ધણે અંશે પણ મ્હારા શિવાય કોઈને પણ આશ્વાનું નહિ. હું નથી ઇચ્છતો છતાં લોકો મ્હારી જાળમાં આવીને આપોઆપ પડે છે અને મ્હારા ભોગ થાય છે.

સુત્રધાર: જે તમારામાં અધ બને છે તે જોતાં જ નથી કે કોણ છે ભાઈ ! કોણ મિત્ર ! કોણ છે બાપ ! અને કોણ સ્ત્રી ! તમારે માટે એનું આશ્વનું હોય તો કુનિયા આપીને હોમવા

તેમાર થાય; જમે તેનો ભોગ અપાય તેની તે પરવા રા-
ખતાં નથી પણ દેવ મ્હારી એટલી પ્રાર્થના છે કે જેને
તમારી થોડી જરૂર હોય તેને તમારા ભોગ ન કરો તો સારું—

સ્વાર્થ: તથાસ્તુ—જેઓ ખરે વખતે ચેતીને ચાલી બૂલને ભાંજે
છે તેઓ મ્હારાથી બચીને સુખી થાય છે. રજનીનાથ
મ્હારું હથીઆર બની ભોગ થયો છે, તેને લીધે એનું
આપું કુટુંબ મ્હારા કુંડમાં હોમાશે—

સુત્રધાર—

“ હડે સહુ સ્વાર્થને માટે રડે સહુ સ્વાર્થને માટે;
કરે જોડું ખરું, ને ખરું જોડું, એ પણ સ્વાર્થને માટે. ”

(સ્વાર્થ ધીમે ધીમે અદ્રશ્ય થતો દેખાય છે અવાજ થઇ
સ્ત્રીન જોડાઇ જાય છે.

તમો શા વિચારમાં હતાં ?

નટી: હું પણ એજ વિચાર કરતી હતી.

સુત્રધાર: અહા ! પ્રજ્ઞ ! ત્હારી કૃપાનો પાર જ નથી; હું જે
વિચાર કરતો હતો તે જ વિચાર દેવીના.

નટી: આવું હોય ત્યાં જ સુખમય સંસાર નીવડે.

(બન્ને જાય છે.)

ખાળાઓ:—

સ્વાર્થ માટે સંસાર ધૂળધાણી કરતા,
સુખ સ્વપ્નમાંહિ નિશ્ચિદિન સહુ ગોથાં ખાતા;
માત તાત બહેન બાઇને સંહારતા. સ્વાર્થ ૦
અંધ બની પાછું વળી જોતા કદી નહિ,
જીવન નષ્ટ પોતા પરાયાનું કરતા કરતા. સ્વાર્થ ૦
(પડકો પડે છે.)

અંક પહેલો.

પ્ર. પહેલો :

સ્થળ : ડૉક્ટર પાર્વતીનાથના ળંગલાનો સેન્ટ્રલ હોલ. [આજે રજનીનાથનો જન્મ દિવસ હોવાથી તેની ખુલાશીમાં તેને (હાલને) ધણેજ શણગારેલો છે. એક ગાદીતકીઆ વાળી છે. પારસી તથા યુરોપીઅનો માટે બાબુમાં ખુરશીઓ ગોઠવેલી છે. રજનીનાથ આનંદના તોરમાં ઉસ્તાદી માયનની એકાદ લીટી ગાતો ગાતો પ્રવેશ કરે છે]

રજનીનાથ : “ જે માનવી આ જીવનમાં કંઈ સ્વાર્થને સમજે નહિ; તે માણેક નહિ પથ્થર હશે જેની કીંમત જરીયે નહિ.”

[એકાએક વિચિત્ર જાતનો અવાજ થઇ સ્વાર્થનું પસાર થવું]

આજે મારા જન્મ દિવસની મીઠસમાં જ્ઞાતિનાથ તથા તેની પુત્રી રજની આવશે. એના જેવી ન્યાતમાં સ્વરૂપવાન તથા આલાક બીજે મળવી મુશ્કેલ છે. હું એને મ્હારી કરૂં તો ? એ મને મ્હારો ? આજે એવી રમત બતાવું કે એ મનેજ જીએ. મનેજ આહે. એને મ્હારી કરતાં કેટલી વાર ?

શ્રીકાંત : (પ્રવેશી ખભા ઉપર હાથ લગાડી.) કેમ ભાઇ, શું વિચારમાં કુબકી મારી છે ? ક્યાંક પશુ તમારો સ્વાર્થ છુપાવેો હોવો જોઇએ.

રજનીનાથ : (શ્રીકાંત તરફ જોઇને સ્વગત) આની સાથે મારો શું સ્વાર્થ છે ? અબ્યાસમાં મદદ કરે છે. ક્યારેક સલાહ પણ આપી શકે છે. એની સાથે મિત્રતાની જરૂર છે. (અકટ) કંઈ નહિ. આજની મીઠાસમાં રજની તથા તેના પિતા આવવાના છે, તે વિચારમાં હતો.

શ્રીકાંત : ત્યારે કે'હેને કે તારે જરા રજની ઉપર જરા (બે હાથ મેળવી) એમ છે, (હસે છે.) મારો વહાલો સ્વાર્થ વિના વાતજ કરતો નથી; એ સ્વરૂપવાન તથા ચાલક છે, એને મેળવી તું સુખી થઇશ.

[પાર્વતીનાથ આવતા જણાય છે]

રજનીનાથ : (યુપ રહેવાનો પ્રશ્ન કરે છે) પિતાજી આવે છે.

પાર્વતીનાથ : કેમ છો શ્રીકાંત ! (બન્ને મિત્રો નમન કરે છે)

શ્રીકાંત : ઠીક છે.

[સુંદરબા પ્રવેશ કરે છે]

સુંદરબા : કેમ ભાઈ શ્રીકાંત, (શ્રીકાંત નમન કરે છે) ખુશીમાં છો ને ?

શ્રીકાંત : હજી, ખુશીમાં છીએ.

[શાંતિનાથ તથા રજની પ્રવેશ કરે છે]

પાર્વતીનાથ : પધારો, શાંતિનાથભાઈ ! ખીરાજો. (બેસાડે છે રજની તથા રજનીનાથનાં નયનોથી એકબીજાને આવકાર અપાય છે)

સુંદરબા : આવો રજની ! (બેટે છે બેસાડે છે સ્વગત) આવું રત્ન મહારા રજનીનાથને મળે તો કેવું સાઈ ! બન્નેની જોડ કેવી શોભે ? દીનદયાળ તારી મરજી હસે તેમ થશે.

[ઉસ્તાદજી સારંગી તથા તબલાં વાળા સાથે પ્રવેશ કરે છે]

પાર્વતીનાથ : આવો ઉસ્તાદજી, તમે તો (ધડીલાસ જોતા) બરાબર

વખતસર જ આવી પહોંચ્યાને શું ? એક મિમિક્રીમાં પણ ફેરે ન પડ્યો.

ઉસ્તાદજી : (કુલાતો) અમે તો ત્યાં જમ્યાં ત્યાં ટાઇમસર જ જમ્યાં; વળી આપની સાથે અમારે ધર જેવો સંબંધ રહ્યો એટલે અમારી ફરજ છે કે મોડું ન જ આવ્યામ.

પાર્વતિનાથ : (સ્વગત) “ વરને તેની મા વખાણે ” તેને બદલે પોતેજ પોતાના વખાણ કરવા મહિયાં ને શું ?

(પ્ર) એમજ હોયને. (સ્વગત) ઇશ્વરલાલ કેમ હજી સુધી કુકા-નેથી આવ્યો નહિ ? (પ્રગટ) રામા !

રામા : જી. જી. આવો.

પાર્વતિનાથ : જા મોઢે બાઉલા બોલવું ના.

રામા : જતો.

પાર્વતિનાથ : ધવત્ જા (રામા જાય છે)

[બોળખાણવાળા, ગ્રાહકો, સ્ટેડીઓ વગેરે એક પછી એક આવવા આવવા માંડે છે—ડોક્ટર તેઓને આવકાર સાથે યોગ્ય આસને બેસાડતા જાય છે. સુંદરયા ઓઝોને આવકાર સાથે યોગ્ય સ્થાને બેસાડે છે]

ઇશ્વરલાલ : [પ્રવેશ કરતો નમન કરીને] પિતાજી હું આવતો જ હતો; માત્ર મેળ મેળથી તીજેરી બંધ કરાવવાં જેટલીજ વાર હતી.

પાર્વતિનાથ : તને આવતાં વાર થઇ તેથી ચીંતા થતી હતી. [બેસે છે]

ઇશ્વરલાલ : (સ્વગત) પિતાજીનું હૃદય કેવું છે ? મને આવતાં જરા વાર લાગી એટલામા તો ચિંતા કરવા માંડયા આવા પિતા સહુને મળજો. (બેસે છે)

પાર્વતિનાથ : [ઉસ્તાદજીનો સ્વર સાંભળતાં] ઉસ્તાદજી ચલાવો.

[ઉસ્તાદજી તખલાના ઠેકા સાથે તથા સારંગીના સૂર સાથે ગાયન શરૂ કરે છે.]

[ગાયન પુરૂ થતાં વાહવાહના પોકાર સાથે તાળીઓના ગડગડાટ]

પાર્વતિનાથ : વાહવાહ ઉસ્તાદજી, ધણું સરસ સંગીત સંભળાવ્યું.

[ઉસ્તાદજી ઉભા થઈને સલામ કરી બેસી જાય છે]

બાપ, રજનીનાથ ! તને ખાસાહેબે શીખવેલું ગાયન ગાઇ સંભળાવીશકે ?

રજનીનાથ : (સ્વગત) ઠીક તક મળી (પ્રકટ) હા.....જી

“ રજનીને મેળવવાનો એકજ આ ધલાજ છે.

સ્વાર્થ મ્હારો સાધવો એજ મારું કામ છે. ”

પાવતિનાથ : એમાં શરમાવાનું કંઈ કારણ નથી. તારી બૂલ થશે તો કોઈએ મશ્કરી નહિ કરે, તુંતો હજી શીખાઉ છે ને !

[રજનીનાથ ગાયન શરૂ કરે છે]

[ગાયન પુરૂ થતાં વાહવાહના પોકાર સાથે તાળીઓનો વધારો

જોરથી મગડાટ, સુંદરઆ એકદમ તેને પકડીને બેટી પડે છે]

સુંદરઆ : ગાંડો છોકરો, આવું સરસ આવડતું હવું ત્યારે શરમતો હતો શા માટે ?

ઉસ્તાદજી : એને કોઈ પણ ચીજ શીખતાં વાર લાગતી જ નથી.

રજની : (રજનીનાથ તરફ નીહાળીને જોતી સ્વગત) એ મને પરણે તો ? પરણશે ? હું સુખી થઈશ ?

રજનીનાથ : [સ્વગત] એ જાળનું ગાંડું મારા તરફ ઢળી હોય એવું લાગે છે બસ ફતેહ છે ફતેહ !

શાંતિનાથ : (સ્વગત) છોકરો ચાલાક દેખાય છે. મારી રજની એને આપું તો ?

[પાન સોપારી અપાવા માંડે છે દરમ્યાન ગાનારીઓ

એક બીજું ગાયન ગાય છે.]

(ગાયન પુરૂ થતાં બધાં ધીમે ધીમે વાંખરાવા માંડે છે. શાંતિનાથને ડોક્ટર રૌકાવાન્દી ધક્કારત કરે છે. શ્રીકાંતને રજનીનાથ રૌકાવા. કહે છે રજનીને સુંદરઆ રોકે છે. ઉસ્તાદજીને આપના માટે ધશ્વર-લાલ પૈસા કાઢે છે. થોડા ગયા, થોડા જવા માંડે છે. થોડા રજાં છે. દરમ્યાન જ પડકો પડે છે) અવાજ સાથે સીન ટ્રાન્સફર.

અંક પહેલો.

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ : (રજનીનાથનો અભ્યાસગૃહ—એક બાજુ પુરશી ટેબલ. બાજુમાં કપાટમાં ચોપડીઓ વગેરે અભ્યાસ માટેનો સામાન—બીજી બાજુ હારમોનીયમને પુરશી, દીવડા પીંટી ઉપર ભરવેલું—વગેરે)
રજની : (પ્રેમ ગીત ગાતી ગાતી પ્રવેશ કરે છે.)

(ગાયન. પુરૂ થતાં સ્વમત) પ્રેમ કેવું આકર્ષણ હશે ? મેં એને જ્યારથી જોયા છે ત્યારથી માફ જીવન જાણે એના મયજ થઇ ગયું. હોય એવું લાગે છે. એની પાછળ જાન તથા સાન ખોઈ બેઠી છું. શું એને પણ એમ થતું હશે ? (આમ તેમ જોતી) તેઓ અહીંજ આવે છે. બાજુમાં રહીને સાંભળું કે એનું વલણ મારા પ્રત્યે કેવું છે ? (હ્રુપાય છે.)

રજનીનાથ : [શ્રીકાંત સાથે પ્રવેશ કરે છે] શ્રીકાંત, વિદ્યાર્થી જીવન કેવું સુખમય છે ? નહિ કમાવાની ચિંતા કે નહિ ધરની—બસ ખાવું, પીવું, અને કેલેજમાં જવું સુખનાંજ સ્વપ્નાં આવ્યા કરે, આવું જીંદગીભર રજા કરતું હોય તો કેવી મજા ? પરમાત્મા

સંસારના બારનો ત્રાપ આપણાં માથાં ઉપર ન નાખે તો
કેવું સાઈ ? કાંઈ ચિંતાજ ન રહે.

શ્રીકાંત : વિદ્યાર્થી જીવન આપણને એટલા માટે મળે છે કે આપણે
ભવિષ્યમાં ક્રમાવાની શક્તિ મેળવી શકીએ, આપણી કેળવણી
આપણને સંસાર વ્યવહારના સુખ દુઃખો વેઠવા માટે
મજબુત બતાવી શકે. જીંદગીભર સુખ રહેતું હોત તો કોઈ
મહેનતજ ન કરત. સંસારનો બાર કોને માથે નથી પડતો ?
તહારાં લગ્ન થશે પછી કમાવું, ધર ચલાવવું, વગેરે ચિંતાઓ
તહારે માથે પડશે. આ સ્થિતિ ક્યાં સુધી રહેશે ?

રજનીનાથ : ત્યારે તો એમજ કહેને કે સ્વાર્થ સાધવામાં કુશળ થવું.

શ્રીકાંત : સ્વાર્થ આલોક માટે સાધવો અને પરમાર્થ પરલોક માટે
બંને સાથેજ સાધવાનાં.

રજનીનાથ : (કોધથી) શું બોલ્યો ? પરમાર્થ ? એ શબ્દ મારા શબ્દ-
કાષમાં નથી મારી પાસે સ્વાર્થ શિવાયની સર્વે વાતો
નકામી છે.

શ્રીકાંત : “ મોટા થશો સુખી થશો, પરમાર્થ કાંઈ કરશો નહિ ?
પેટ પોતાનું ભરો સુખ ભોગવો, પરમાર્થને જોશો નહિ !!!

રજનીનાથ : નહિ નહિ, (વિચિત્ર અવાજ થઈ પડદામાં સ્વાર્થ દેખાય છે)
“ બસ સ્વાર્થે સાધું સ્વાર્થે સાધું એજ માઈ નિશ્ચાન છે.
વિષ્ણુ સ્વાર્થની વાતો બધી મને એર સમાન છે. ”

રજની : (સ્વગત) આ સ્વાર્થના રમકડાં સાથે લગ્ન ગ્રંથીથી
જોડાઈ હું સુખી થઈશ ? એક વખત હું માઈ હૃદય એને
અર્પી ચુકી હવે એ બીજનું નહિજ થાય. માઈ માયું
હું વિષાતાને ખોળે ચુકી વિરમું છું. જે થવાનું હશે તે
થશે. ઓ પ્રજ્ઞ માતા ભવાની ! આ બાળકની લાજ
તારે હાથ છે. (નય છે)

શ્રીકાંત : (સ્વગત) જે આટલો બધો સ્વાર્થમાં ભ્રષ્ટ્ર છે તેની શામેલ
 મેંથી નીકળે ? અને નથી શામલું (નમ્ર છે)
 ખર્વાંતિનાથ : (તેના મિત્ર શાંતિનાથ સાથે પ્રવેશ કરે છે)
 શાંતિનાથ બાપુ ! આ અમારા રજનીનાથનો અભ્યાસ ગૃહ
 છે, બાપુ રજનીનાથ ! શાંતિનાથ કાકાને નમસ્કાર કરે.

રજનીનાથ : (પ્રશ્ન કરતો) પધારો મુરખી, બાળકને શી આદા છે ?
 શાંતિનાથ : (સ્વગત) છોકરો વીવેકી જણાય છે (પ્રકટ) બાપુ, શું
 અભ્યાસ કરો છો ?

રજનીનાથ : બી. એ. ના છેલ્લા વર્ષમાં અભ્યાસ કરું છું.

શાંતિનાથ : (સ્વગત) જરા દાણો દાખી જોઈ (પ્રગટ) બી. એ. થયા-
 પછી કંઈ લાઈન લેવાનો તમારો વિચાર છે ? વકીલ થશે
 કે ડોક્ટર ?

રજની : (સ્વગત) શું વાતો કરે છે તે છુપાઈને સાંભળું.

રજનીનાથ : આપણો સમાજ એવો છે કે ઘેટાના ટાળાંની માફક જોડે
 જે દીકરા લીધી હોય તેના તરફજ વલણ કરે છે ડોક્ટરો
 અને વકીલો એટલા તો વધી ગયા છે જેનો પારજ નથી
 પણ એટલું એ નથી સમજતા કે એટલામાં પોતે નબળો
 કે નહિ ? ધણાય ઓફિસ એરિસ્ટરો જોવામાં આવે છે.
 વળી ધણાય ડોક્ટરો મોટા ખર્ચામાં પછી, માળાપોની
 મીલકતોની પાયમાલી કરી, મોટાં દવાખાના ખોલી બગાડ્યાં
 ખાતાં ખેસી રહેલા દેખાય છે અને છેવટે નિરાશ થઈ
 દુઃખી થાય છે. તો મારો વિચાર આવો અનુભવ ઉપરથી
 એવો થાય છે કે એવી કોઈક લાઈન લેવી કે જેથી
 પુષ્ટળ પૈસા પેદા કરી, સુખી થવાય, હું તો વિભાગત
 જઈ વેપાર લક્ષમાં કુશળ થવા પ્રયત્નું છું ત્યાં વેપાર
 સંબંધી જ્ઞાન મેળવી અહીં આવી એક મોટી ઓપ્રીસ ખોલીશ.

શ્રીતિનાથ : પછી શું કરશો ?

રજનીનાથ : પછી એકસ્પોર્ટ ઇમ્પોર્ટનું કામ ચાલુ કરીશ. અહીંની પેદાશની ચીજો દૂર દેશોમાં મોકલીશ અને ત્યાંની ચીજો અહીં મંગાવવાની એજન્સી રાખીશ.

રજની : (સ્વગત) હા...શ હવે હું સુખી મહશ.

શ્રીતિનાથ : (પાર્વતિનાથને) છોકરા છે તો ચાલાક, આજકાલના છોકરાઓ આપણી ન્યાતના ઘણાંએ જોયા; પણ આવો કુશીયાર કોઈ પણ દેખાતો નથી. (સ્વગત) મારી રજનીનાં લગ્ન આની સાથે કરવાની વાત કરે તો ?

રજની : (સંભળતી સ્વગત) હા...શ મારાં હૈયામાં અમૃત રેડાયું.

પાર્વતિનાથ : એને પહેલેથીજ એવી કેળવણી આપી છે કે એ સ્વતંત્ર વિચારનો માય. આપણે બાળકો ઉપર સખત દાબ રાખવા જોઈએ તો તે બગડે અને શુદ્ધિનો વિકાસ થતો અટકે તેથીજ એનાં કુમળાં મગજ ઉપર અંકુશ ન રાખતાં મરજી મુજબ ખીલરા દીધો છે.

શ્રીતિનાથ : અંકુશ નજ રાખવો અને જેમ ફાવે તેમ વર્તે ને સંગત સારી ન હોય તો તો બાળકો બગડે એમ માઈ માનવું છે.

પાર્વતીનાથ : અંકુશ રાખવોજ નહિ એવો મારો અભિપ્રાય નથી પણ હૃદયહાર અંકુશ ન રાખતાં, તેને સારાં વાતાવરણમાં રાખી, માત્ર નામનાજ અંકુશથી, બાળકોની ખીલવટમાં અડચણ ન કરવી એવો મારો મત છે. સમજ્યા ?

શ્રીતિનાથ : પાર્વતીનાથ બાઈ ! જરા ખાનગી વાત કરવા માગું છું. આપને વખત હોય અને દવાખાને જવાની ઉતાવળ ન હોય તો પાંચેક મિનિટ વાત કરું.

પાર્વતીનાથ : બાઈ રજનીનાથ ! જરા ત્હારાં બાને જમીને કહે કે શ્રીતિનાથ બાઈ માટે ચ્હા લાવે અને દવાખાને ટેલીફોન કરી દે કે ડોક્ટર પાંચેક કલાકમાં આવે છે.

રજનીનાથ : જેવી આજ્ઞા [બન્નેને નમસ્કાર કરીને જાય છે]

શ્રીતિનાથ : મારી પુત્રી રજનીના લગ્ન આપના પુત્ર રજનીનાથ સાથે કરવાનો મારો વિચાર છે. આપની સમ્મતિ હોય તો નક્કી કરી ચાંદસો કરીએ. નામ પણ મળતાજ આવે છે. બેડી સારી મજે વળી આપણી મિત્રતામાં વધારો થશે.

પાર્વતિનાથ : મોરના ઇંડાંને ચીતરવું પડતું નથી. આપના જેવા કુળવાન સગા અને સ્નેહિ બીજે કયાં મળવાના હતા ? કન્યા પણ સ્વરૂપવાન અને ચાલાક છે. બલે તેમ કરો હું અંતઃકરણ પૂર્વક ખુશી છું આનંદની ધડી આવી મળતી હોય તો તેને પાછી ધકેલું એવો મૂખ હું નથી મારી સમ્મતિજ હોય. એમાં પૂછવાનું શું ?

શ્રીતિનાથ : આવા કામમાં પૂછ્યા શિવાય હિંમત ન ચાલે એ સ્વાભાવિક છે.

(સુંદરબા મ્હાના પ્યાલા લખને આવે છે રજનીનાથ સાથે આવે છે)
પાર્વતિનાથ : દેવી, કેમ ઘાટીને મ્હા લખને મોકલવો હતો ને ? તમે શા માટે લાભ્યાં ?

(મ્હાના પ્યાલા આપે છે બન્ને પીવા મડિ છે.)

સુંદરબા : નાથ ! આપણા આવા સારા સગા અને સ્નેહિને તો હું મારે હાથે મ્હા લાવીને પાઉં એમાંજ માફ માન સમાયલું છે.
પાર્વતિનાથ : દેવી ! તમારી સમ્મતિ ન લેતાં એક સાહસ કરી બેઠો છું.

સુંદરબા : જ્યાં મન એક છે ત્યાં સંમતિની જરૂર નથી. તમારી ધમ્મિજા એજ મારી ધમ્મિજા; શું સાહસ કર્યું ?

પાર્વતિનાથ : તે એજ કે બાઈ રજનીનાથનું લગ્ન આપણા શ્રીતિનાથ બાઈની પુત્રી રજની વેરે નક્કી કરવાની હિંમત બેડી છે.

સુંદરબા : એમાં પૂછવાનું શું ? એતો દ્વંધમાં સાકર બળી. (સ્વમત્) પરમાત્મા, ત્હારી કૃપાનો પાર જ નથી, મારા મનની

ધમ્મ પાર પડી. (મ.) આ વાત સાંભળી હું બહુજ
હરખાઉ, ચમકતા તારા જેવી વહુ ધરમાં આવી ! સુખનો
મુખ ઉઝ્યો. શાંતિનાથભાઈ ! આજનો દિવસ શુભ છે.
હું સામગ્રી લઈ આવું. [કંક નાળયેર વગેરે લઈને આવે છે.]
શાંતિનાથ: ખૂબ ચાંલે કરો. (રજની ખુશી થતી રજનીનાથ
તરફ સ્નેહભરી આંખે જુએ છે. સુંદરબા રજનીનાથને
ચાંલે કરે છે.) મારી પુત્રી રજની આપના પુત્ર રજ-
નીનાથને આપી. હવે હું રજ લઈશ. રજની, ખૂબ ચાલો.
પાર્વતિનાથ: ચાલો આપણે સાથેજ જઈશું મોટર તૈયાર છે.

(ડોક્ટર, શાંતિનાથ તથા રજની જાય છે, રજની શરમાતી
રજનીનાથ તરફ મીઠી નજરે જોતી જાય છે, રજનીનાથ પણ શર-
માતો એના તરફ જુએ છે. પ્રણામ કરી વાંચવા માટે ખુરશી ઉપર
બેસવા માંડે છે. હાથમાં ચોપડી લે છે. સુંદરબા અંદરથી જવા માંડે છે.)

પડો પડે છે.

પ્ર. ત્રીજો કોમીક.

સ્થળ: કંપાઉન્ડર સાંકળચંદનુ ઘર. (બાજુમાં એક ખુલ્લી અબરાહ
છે તેમાં થોડીએક બાટલીઓ પડી છે, બાકી કુટી કુટી
ખુરશી તથા જુનું એવું ટેબલ છે. ખીંટી ઉપર સ્ટેથેસ્કોપ
બરવેલું છે.)

(સાંકળી ગાયન ગાતી પ્રવેશ કરે છે)

સાંકળી: આ “ સ્નેહસુનાં સંસારમાં સ્નેહ કર્યાંય રહ્યો હશે ?
કે કંઈ આબરૂની બીકમાં, નહાસી કર્યાંય ગયો હશે ? ”

મારા બુદ્ધિના બોલકા અને લાગણીના બુદ્ધા પતિને “ આબ-
રૂની બીક છે. ” એ બીકમાં ને બીકમાં સ્નેહને સંભારતાય નથી.
સાંકળચંદ: “ બીજું બધું તો ઠીક છે પણ આબરૂની બીક છે. ”
ભાઈઓ ગમે તેમ કરો પણ આબરૂ સાચવીને કામ

કરો. એક વખત મજેલી આબરૂ પાછી મેળવતાં ધણુ
જોખમમાં આવી પડાય છે મારે જ્યાં જાઓ ત્યાં
આબરૂને સાચવજો. “ ક્યાંક વેરાઈ ન જાય. ” “ ખીન્નું
બધું તો ઠીક છે. પણ આબરૂની બીક છે. ”

સાંકળી: (સ્વગત) સ્થો માફ કરતાં જ પધાર્યાં ને શું ? (પ્રગટ)
ઓ “ આબરૂધેલા માનવી, છે વાત મારી માનવી ? ”

સાંકળચંદ: “ માનવી કે દાનવી, પણ વાત તારે માનવી. ” મ્હારે
નહિ માનવી.

સાંકળી: કશું તમારી વાત મારે માનવી અને મારી વાત તમારે
પણ માનવી. પણ “ આબરૂધેલા ” ભરથાર પ્રીતને ક્યારેક
પણ સંભારશો ? કે આમ ધેલાજ કાઢ્યા કરશો ?

સાંકળચંદ: પ્રાણી ધણીએ જ્યાં પણ આત્રો નડું નામ સાંભળ્યું.
બતાવ. જલદી બતાવ. મારી પ્રીતની પ્રુતળી. એ પ્રાણી
ક્યાં છે ? કેવું છે ?

સાંકળી: (સ્વગત) આ પત્થરને હું શી રીતે સમજાવું ?
(પ્રગટ) પ્રીત તે કાંઈ જોઈ શકાય કે અનુભવી શકાય ?
કાંઈ સમજો છો કે નહિ ?

સાંકળચંદ: નથી સમજાવું સમજાવ.

સાંકળી: કરી બતાવું કે કહી બતાવું ?

સાંકળચંદ: કરી બતાવ.

સાંકળી: (ઠોડીને બેઠે છે) મારા પ્રાણપતિ !

સાંકળચંદ: (ચમકે છે) મારી પાનની પટ્ટી. (મહારાય છે) અરે
ઠોડો ઠોડો મારી આબરૂને બચાવો. મને બચાવો. આ
મને બેઠે છે ને મારી આબરૂ પડી જાય છે.

સાંકળી : અરે ગભરાઓ છો શા માટે ? હું તો તમારી સ્ત્રી. મારી સાથે પ્રીત કરવામાં કાંઈ વાંધો નહિ. તમારી આખરે સહીસલામત રહેશે, એને રામની રક્ષા.

સાંકળચંદ : એ...મ-હુંતો એમ સમજ્યો કે કોઈ ખીજી મારા ઉપર મોહિત થઈને મને ભેટી. જેથી હું ગભરાયો, “ખીજી બધું તો ઠીક છે પણ આખરની ખીક છે.” ભાઈઓ હું તમને વારંવાર કહું છું કે આખરે સંભાળજો.

નેપાળદાસ : (બિંદુ ધાલી સામેથી પ્રવેશ કરતાં સાંકળચંદને બટકાય છે તે જોતો નથી કોણ બટકાયું ? ખીએ છે.)

સાંકળચંદ : ઓય મારા બા...પ ! આ વળી કોણ અથડાયું ? “ખીજી બધું તો ઠીક છે પણ આખરની ખીક છે.”

[નીચું જોઈ રહે છે]

નેપાળદાસ : ભાઈ, જરા બિંદુ તો જુઓ, એતો હું નેપાળદાસ.

સાંકળચંદ : અહો ! નેપાળદાસભાઈ ? જરા અથડાયા વિના વાત કરવી હતીને ?

નેપાળદાસ : જરા બિંદુ જોઈું હોત તો ન અપડ

સાંકળચંદ : નીચું જોવાનું કારણ છે. આપણે રસ્તામાં જતા હોઈએ. કોઈ સારા માણસની સાથે આપણી નજર મળી, સમય બારીક છે—કળીકાળ છે—ન કરે નારાયણને એનું દીધ આપણા તરફ ઢળ્યું તો...“ખીજી બધું તો ઠીક છે પણ આખરની ખીક છે.” સમજ્યા—નેપાળચંદ બોધાયંદ.

નેપાળદાસ : તું બોધો ને બાપેય બોધો, મોટા આખરની ખીકવાળો ન જોયો હોય તો (ચાળા પાડતો) આખરની ખીક છે ને ખીજી બધું ઠીક છે, મોટા આખરદારના બેટા ન જોયા હોય તો.

કાશુલી: (પ્રવેશ કરે છે. સાંકળચંદને બટકાય છે. તે બીએ છે ધ્રુજવા માંડે છે.)

સાંકળચંદ: ઓય મારા બાપ “ બીજું બધું તો ઠીક છે પણ આગ-રૂની બીક છે. ”

કાશુલી: (ચમકીને આવી ખસતી સ્વગત) બુદ્ધિનો બોકડો જેતોય નથી અને બટકાય છે.

નેપાળદાસ: અરે ઓ ચક્રમ, જરા ઉંચું જોડને ચાલતાં શીખી બટ-કાવાનું જુલો જા. તારી માને કેમ બટકાય છે ? જેતોજ નથી ?

સાંકળચંદ: તારી મા.

નેપાળદાસ: તારી મા.

કાશુલી: સાંકળો બહેન, આ તમારા પત્થર પતિને માણસમાં લાવે જરા રીત ભાત શીખવે નહિ તો ક્યાંક માર ખાઈ ભેસશે.

સાંકળી: હું શું કરું ? સમજતીએ છીએ તો સમજતા નથી: કહીએ છીએ તો સાંભળતા નથી; મનાતીએ છીએ તો માનતા નથી ! અરે ! મારા પરમેશ્વર; આની સાથે શે બવ જશે ? (નિશ્વાસો નાખે છે)

કાશુલી: બહેન દુઃખી ન થાઓ. પડ્યું પાનું સધારી લ્યો; પુરૂષને ઠેકાણે લાવવાનું કામ આપણું છે.

નેપાળદાસ: અરે ઓ બીકજુ બીલાડી, જરા તારી સીનું સાંભળતો જા, આવો ડોગા જેવો ક્યાં સુધી રહીશ ?

સાંકળચંદ: તું ડોગો ને તારો બાપ ડોગો મોટો શીખામણ આપવા આવ્યો છે તે !

સાંકળી: (યુસ્તે થઈ) અરે ઓય ! કાષ્ટનું સાંભળશો તો સુખી થશો એ બીચારા શું ખોટું કહે છે ?

સાંકળચંદ: શું સાંભળે ? તારૂં કપાળ ? શું મારી આખરે જવા
હૈ ? એ કદાપિ નહિ અને “ બીજું બધું તો ઠીક છે
પણ આખરની બીક છે. ”

નેપાળદાસ: એને તો આખરનીજ બીક છે-મુખે છે ચાલો કાચુલી !
આપણે જમએ; સાંકળી બહેન એને જરા સમજાવજો.

સાંકળી: એને મારા સિવાય કોઈ ઠેકાણે નહિ લાવે; એ મારુંજ
કામ છે; આવજો કાચુલી બહેન મળતાં રહેજો.

કાચુલી: તમે પણ આવજો (નેપાળદાસ તથા કાચુલી જાય છે)

સાંકળચંદ: હું ક્યાં ઠેકાણા વગરનો છું તે મને ઠેકાણે લાવવાની વાત
કરે છે ?

સાંકળી: તમારું ઠેકાણે છે ? (માથું યતાવતી) ઠેકાણે હોત તો
આમ ન થાત.

સાંકળચંદ: મારું ઠેકાણે નથી ને તારૂં છે કેમ ? બહુ બોલતાં શીખી
છે (મારે છે)

સાંકળી: ન બોલું તો શું કરું ? (રડે છે) મારો છો શા મારે ?
રસોઈ નહિ કરું.

સાંકળચંદ: “ બીજું બધું તો ઠીક છે પણ આ ધરવાળાંની બીક છે.”
હવે નહિ મારું. મારી બાપુડી. છાની રહે. (પંપાળે છે)

સાંકળી: કેવા ઠેકાણે આવ્યા ?

(બન્ને જાય છે પડદો પડે છે)

અંક પહેલો.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—ડો. પાર્વતિનાથના રૂમનો એક ભાગ. (ખીમાર હાલતમાં આરામ ખુરશીમાં બેઠા છે. બાજુમાં સુંદરબા ખુરશીમાં બેઠા છે ઇશ્વરલાલ દુકાને ન જતા તે પણ બેઠા છે. ૨-જનીનાથ પણ બેઠા છે. પ્રભુરાય દાદાની સેવામાં યુથાયેલો છે.)

પાર્વતિનાથ: દેવી ! મને આ વખતની માંદગીથી એવી દહેસત રહે છે કે કદાચ આ જીંદગીનો અંત આવી જાય.

સુંદરબા: નાથ ! એમાં ચિન્તા કરવાનું કશુંએ કારણ મને લાગતું નથી શરીરની સ્થિતિ હમેશાં એક સરખી રહેતી નથી. તેને જ્યારે આરામની જરૂર પડે ત્યારે તે માંદગીથી ભોગવી લે, તેની મુદત ખલાસ થાય એટલે પાછું ઠેકાણે આવી જાય.

પાર્વતિનાથ: સમયનો ફટકો દરેકને લાગે છે—તમે જાણો છો કે આપણે હવે વૃદ્ધ થયાં—આ ઉંમરે ખીમારી આવે તેનું પરિણામ શું આવે ? આજે નહિ તો કાલે—એક દિવસ તો જવાનું.

સુંદરબા: (રડે છે) નાતું અમર મોટું, ગમે ત્યારે પશુ જવાતુંજ—
એક સ્ત્રીની પાસે જ્યારે એનાજ પતિદેવ આવા આવા
શબ્દો બોલે ત્યારે તેની શી સ્થિતિ ? એના હૃદયને
શું દુઃખ થતું હશે એ ખ્યાલ એને ક્યાંથી આવે ?

પાર્વતિનાથ: રડો છો શા માટે ? (સુંદરબા ધુસ્કાં મુકી રડે છે) દરદી
પાસે રહાય ? (સ્વગત) દેવીને ખોટું લાગ્યું.

સુંદરબા: એક અબળાને રડવા શિવાય બીજું કયું આશ્વાસન હોય ?
તમે આવું બોલો ત્યારે રડું નહિ તો શું કરું ? અમારો
એજ દિલાસો, માણસ બધીએ વખત માંદા પડતાહશે શું એમ
જ થતું હશે ? “મૃત્યુ” શબ્દ મ્હારું હૃદય વલોવી નાખે છે.

પાર્વતિનાથ: તમને ખોટું લાગ્યું ? જો એમ જણતો હોત તો આવું
બોલતજ નહિ. પ્રભુરાય ! જ જરા હકીમ સાહેબને બો-
લાવી લાવ. ઈશ્વરલાલ ! તું કરસનદાસ બાપને બોલાવ,
કહેજે કે ખાસ કામ છે.

[નમન કરી બંને જાય છે.]

સુંદરબા: [સ્વગત] પતિની માંદગીની વાત જાણી કદાચ એવી
સ્ત્રી હોય કે જેનું હૃદય ન દુઃખાય ? જેના આધારે તે
જીવે છે, તેનીજ જ્યારે આવી સ્થિતી હોય ત્યારે તેને
શું થતું હશે ? [પ્રકટ] પ્રાણેશ ! શા વિચારમાં
હિતરી ગયા છો ? કહેશો ! જરા આરામ લ્યો. જે
સહુનાં, જીવન પોષી રહ્યો છે તે સહુ સારા વાનાં કરશે.
ચિંતાથી શરીરને નુકસાન પહોંચે.

પાર્વતિનાથ: [સ્વગત] એ બીચારી શું જાણે કે મારી સ્થિતિ શું
છે ? આ દરદ મારી જાંઘળી ટકવા દે એમ લાગતું નથી

[પ્રગટ] ચિંતા કરવાથી શો લાભ ? ભલે છંદગીને ટકવું હોય તો ટકે પણ “ પાણી પહેલાં પાળ બાધવી ” એ સૂત્ર પ્રમાણે દરેક વ્યવસ્થા કરવામાં શું ખોટું ?

સુંદરબા: શું વ્યવસ્થા કરવા ધારો છો ?

પાર્વતિનાથ: આપણી હયાતી બાદ આપણા બાળકો નો કે સુશિક્ષિત છે છતાં કશ્ચો કોઈ ન ચઢે તે માટે વીલ વગેરેની વ્યવસ્થા કરવા કરસનદાસભાઈને બોલાવ્યા છે.

કમ્બરલાલ: [કરસનદાસ શેઠ સાથે પ્રવેશી] પધાર્યા છે.

પાર્વતિનાથ: પધારો કરસનદાસભાઈ ! તમને કુરસદ છે કે ? મારે ભરા ખાનગી વાત કરવી હતી જેથી આપને બોલાવ્યા હતા.

કરસનદાસ: મને તેવું કામ હોય પણ ખરી મિત્રતા એજ છે કે ખરે વખતે કામ આવીએ. કામ તો રાજનું રહ્યું એની એજ ખટમાળ ચાલ્યા કરે; કહો શું કામ હતું ?

સુંદરબા: [સ્વગત] મિત્ર હો તો આવાજ હજો, ખરે વખતે મને તેટલું તુકસાન ન સહન કરીને પણ આવ્યા [પ્રગટ] ભાઈ અમારે તમારો આધાર છે.

કરસનદાસ: આધાર કમ્બરનો ખરો. આપણે તો નિમિત્ત માત્ર છીએ. ભાઈ, આપને શું કહેવું છે ?

પાર્વતિનાથ: [સ્વગત] દેવીને દુઃખ થાય એવો એક પણ શબ્દ ન ઉચ્ચારવો [પ્રગટ] મારી ઉમ્મર થઈ છે અને આવી માંદગીમાં સાફ થતાં વાર લાગે; માટે આપણે અગાઉથી વ્યવસ્થા કરી રાખીએ એ હદાપણું કામ છે પછી શરીર ભલે ટકે.

કરસનદાસ: વ્યવસ્થા કરી રાખવામાં લાભ છે. શું વ્યવસ્થા કરવાની છે ?

રજનીનાથ: (સ્વગત) જરૂર કાંઈ વીલ સંબંધી વાત કરવાની હશે.

જોઈ' છું શું થાય છે. મ્હારો સ્વાર્થ નહિ સચવાય તો બધાની ખર્ચર લાઠીને નહિ છોડું.

પાર્વતિનાથ: સોલીસિટરને હાં જઈ વીલ કરાવવાનું છે (કાનમાં વાત કરે છે) તેમાં દુકાનનું સર્વ કામ ઇશ્વરલાલને સોંપી મીલકતનો સરખો હિસ્સો બન્ને લાઇઓને વહેંચી આપવાનો તેમણી પાંચ હજાર રૂપીઆ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને ચોપડીઓના ખર્ચ માટે આપવા બાજે મુઠ્ઠો દેવાના મકાન વગેરેની વ્યવસ્થા માટે તમને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરશે. રજનીનાથ તમને સોંપું છું, એનો વિચાર તમારી સાથે વેપાર ધંધામાં જોડવાનો છે.

રજનીનાથ: એ બીલની સામે હું સખત વાંધો ઉઠાવું છું.

પાર્વતિનાથ: શું ?

રજનીનાથ: દુકાનમાં મારો ભાગ જોઈએ તે—અને ખીજું ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ માટે પાંચ હજાર રૂપીઆ મને પુછ્યા જિવાય મુક્યા તે,

પાર્વતિનાથ: મારી મિલકતની વેચણી કરવી તેમાં તારી સલાહની જરૂર ખરી ? ઇશ્વરલાલને માટેજ દુકાન ખોલવામાં આવી છે; તેમાં તું શાનો ભાગ મારે છે ? એ ખીચારો પેહલેથીજ સખત મહેનત કરતો આવ્યો છે; ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને ધાન આપી પરમાર્થ કરવો એમાં પણ તું આડો આવે છે ? મેં સ્વપ્ને પણ નહોતું ધાર્યું કે તું આજું પચાહું બરશે.

રજનીનાથ: મોટા લાઇને દુકાન ખોલી આપી તેના બદલામાં મને શું આપ્યું ? મારા સ્વાર્થને આડે આવે તે પરમાર્થ મારે શું કામનો ?

સુન્દરબા: રજનીનાથ ! આ તું શું કરી રહો છે તેનું તને જાન છે ? એની સામે બેસો છે ? શું વિવેક પણ લુપ્ત ગયો ?
(સ્વાર્થાતું બાપા રૂપે પસાર થવું)

પાર્વતિનાથ: છોકરો હાથથી ગયો મારી હયાતીમાં આવું કરે છે તે પાછળથી શું નહિ કરે ? પોતાના સ્વાર્થમાં અંધ બની ગયો છે, એ વિધાતા તે શું ધાર્ષ્ટ્ય છે ? જ્યાં કુટુંબકલેષ, અને કુસુપ હોય તે ધરતું શું થાય ? અને નથી ભાગ્યું કે એ અવિધ્યમાં મુખી થાય એ થાય તે ખરું.

કરસનદાસ: રજનીનાથ ! જરા પણ વાંધો ઉઠાવ્યો છે તો ધ્યાનમાં રાખજો કે મારી સાથે કામ છે; હું તને ફરીથી આવું વર્તન કરતો નોંધજી તો તને નહિ રાખું.

રજનીનાથ: [સ્વગત] અત્યારે જ્ઞાત થવામાં મળે છે નહિ તો બધું જોઈ બેસીશ. (પ્રગટ) ઠીક ત્યારે [બેસે છે—
સ્વગત] અત્યારે દાવ જોયો પાછળથી હું નોંધ લઈશ કાંઈ વાંધો નહિ.

કરસનદાસ: રજનીનાથની ચિન્તા જરા પણ કરશો નહિ. એ મારો જ છે, એમ હું સમજું છું. બધીજ ખુશીથી એ મારી સાથે રહે અને કામ શીખી ભાગીદાર થાય મારે એટલી ચિન્તા બ્રાહ્મી (સ્વગત) એ સ્વાર્થાતું રમકડું રખેને અને ન રમાડે; સાવચેતી રાખવી પડશે.

પાર્વતિનાથ: આ એની છેલ્લી પરિક્ષા છે. પાસ થયા પછી આપની સાથે જોડાશે.

કરસનદાસ: વીસ માટે હમણાંજ હું સોલીસિટરને ત્યાં જઈ છું અને આપના કેહવા મુજબ સખાવી લાવું છું. આપની તપ્પી-મત કેમ રહે છે ? હકીમની ફવાજી ફાયલે લાગે છે ?

પાર્વતિનાથ: બંધા કુસુપ અને કુટુમ્બ કસેશના ખીજ રૂપાયાં હોય ત્યાં તખીયત સુધરવાની વાતજ શી ? ફાયદો લાગે છે કે કેમ એજ સમજાતું નથી. પણ દરદ વધતું નથી એટલું તો ચોક્કસ.

[પ્રભુરાય હકીમજી સાથે પ્રવેશ કરે છે]

પાર્વતિનાથ: પધારો ! હકીમજી.

હકીમજી: મેં આપને જે દવા મોકલી હતી તેનાથી કેમ લાગે છે ?

[નાડ જુએ છે પેટ વગેરે તપાસે છે.]

સુંદરબા: આપની દવાથી કંઈ વધારો નથી તેમ કાંઈ ઘટાડો પણ નથી; છે એમનું એમ લાગે છે.

હકીમજી: આવાં દરદોમાં ખાસ આરામની જરૂર છે, અને બની શકે તો હવા ફેર માટે જવું જોઈએ.

કરસનદાસ: તમારી સલાહ હોય તો તેમ કરીએ. માથેરાન ઠીક પડશે ? મારો બંધો છે, ત્યાં માથુસ મોકલી બ્યવસ્થા કરાવી આપું—હું પણ થોડા દિવસ સાથે આવીશ.

હકીમજી: ધણું સરસ ત્યાંના હવાપાણી એકદમ માફક આવશે. આરામ પણ પુરતો મળશે.

પાર્વતિનાથ: ક્યારે જઈશું ?

હકીમજી: જેમ જલદી જવાય તેમ સારું.

સુંદરબા: કાલેજ જઈએ.

કરસનદાસ: આજે માથુસ મોકલું છું; કાલે સાથે આવીશ—હવે હું રળ લઈશ.

પાર્વતિનાથ: મેં કહ્યું તે મુજબ બ્યવસ્થા કરી, પછી આપણે જઈએ તો સારું. મારે આજેજ બધું કામ પતાવી શકાશે ને ?

કરસનદાસ: હમણાજ પત્ની જશે. તે બાબત બેરીકર રહેશો. છે રજા?
પાર્વતિનાથ: પધારો ખુશીથી (એક બીજા નમસ્કાર કરે છે. કરસન-
દાસ જાય છે.)

હકીમજી: બાબે હું બીજી દવા લખી આપું છું. તે લેશો. એટલે
માલીકનો ફુકમ તો સારું થઈ જશે હવે હું પણ રજા
લઈશ. (સલામ કરી જાય છે.)

(રજનીનાથ અંદર જવા મારે છે. પ્રભુરાય દાદા પાસે સેવામાં છે,
સુંદરબા બાબુમાં બેઠાં છે.)
(પડદો પડે છે.)

અંક પહેલો.

પ્રવેશ છઠ્ઠો-કોમીક.

સ્થળ: સાંકળચંદ કંપાઉન્ડરનું ઘર.

સાંકળચંદ: “બીજું બધું તો ઠીક છે પણ આજરૂની બીક છે.” આ-
બર સાચવવી કાંઈ નાના બચ્ચાના ખેલ છે? (વિચાર
કરતો) થોડાએક દિવસથી ડોક્ટર સાહેબ દવાખાને આવી
શકતા નથી. દવાખાનાનું બધું કાર્ય મારે સીર છે.
સાંભળવા મુજબ બીમારી સખત હોવાથી હકીમ સાહેબે
માથેરાન હવા ફેર માટે જવા સલાહ આપી છે. તો શું
દવાખાનું મારેજ ચલાવવું પડશે? કદાચ દવા આપવામાં
ભૂલ થઈ ગઈ તો? હું એકલો રહ્યો. “બીજું બધું તો
ઠીક છે પણ આજરૂની બીક છે.” મારાથી બનશે ત્યાં
સુધી તો હું ચલાવીશ પણ “ધણી વીનાના ઠોર સુનાં”
એ કહેવત મુજબ ધરાડી ક્યાં સુધી ચાલશે? જ્યાં સુધી
ચાલે ત્યાં સુધી તો માલીકની સેવા વફાદારીથી કરવી એ
મારી ફરજ છે. “બીજું બધું તો ઠીક છે પણ આજરૂ-
ની બીક છે.” પરમાત્મા એને લાંબું આયુષ્ય આપે પણ

કલામ ન કરે નારાયણ ને કાંઈ અકરમાત થયો તો ? એવો દાનો શેઠ ખીજો તો નજ મળે. કેવા ભલા ? કેવા ઉદાર ? નોકરી કરવી તો એનીજ ખીજની નહિ.

સાંકળી: (સ્વગત) આ આખરની ખીકવાળા શું વળી આખરના હાંડા દરિયામાં કુચકી મારી ગયા હશે ? (અગટ) કેમ છો ? આખરના ઇજારદાર ? શું આખર શોધો છો ? લોખંડીલાલ ! બોલો, બોલો (હલાવે છે.)

સાંકળચંદ: હું તે કાંઈ બાટલી છું કે તું મને હલાવ હલાવ કરે છે ? મારી લોખંડીલાલ, હું એમ વિચાર કરતો હતો કે હવે શું કરશું ? (તેના ખભા ઉપર હાથ ટેકવી ઉભો રહે છે.)

સાંકળી: શેનું શું કરવું ? બોલો તો ખરા ? (ફરીથી હલાવે છે.)

સાંકળચંદ: (ચીડાય છે) હું તને સાફ સાફ કહું છું—તને નોટીસ આપું છું કે મને ના હલાવ. મારી આખર ટોળાઈ જશે. “ખીજી” બધું તો ઠીક છે પણ આખરની ખીક છે.” હું એમ વિચાર કરતો હતો કે ડા. સાહેબ બીમાર પડ્યા છે અને દવાખાનાની બધી જવાબદારી મારે માથે આવી પડી છે. શું સમજ્યાં મારાં બેહોશ ધરવાળાં. “ખીજી” બધું તો ઠીક છે પણ આખરની ખીક છે.”

સાંકળી: અરે મારી બેહોશીની મલમની પટ્ટી ! અરે ભૂલી ભૂલી (મોઠે હાથ લગાવતી) મારા પ્રાણપતિ ! જવાબદારી માથે પડી ? ક્યારે ? કેવી રીતે ? વાગ્યું તો નથીને ? (સાંકળચંદના માથા પર હાથ ફેરવતી) કેવી રીતે પડી ? કેમ પડી ?

સાંકળચંદ: (ચાળા પાડતો) કેવી રીતે પડી ? કેમ પડી ? વાગ્યું તો નથી ને ? અરે એ મૂખી જવાબદારી તે વાગતી હશે ?

સાંકળી: હું હવે...સમજી જવાબદારી તમારા માથા ઉપર પડી.
કેટલે ઉંચેથી પડી ?

સાંકળચંદ: હવે મશ્કરીની વાત જવા દે; અને મંભીર વાત કરવા
મંભીર ચહેરા કરવા દે (તેમ કરતો) હવે તું કહે આપણે
શું કરવું ?

સાંકળી: જુઓ, હું કહું તેમ કરો, તમારામાં કાંઈક લાયકાત ટ-
પકી રહેતી હોય એવો મને ઈ...ડો બાસ થાય છે માટે
લાયકાતનું સર્ટિફિકેટ મેળવી રાખો. પછી બિબ્બમાં શું
કરવું તે વિચાર થઈ પડશે. ડોક્ટર સાહેબ કેવાક બા-
માર પડ્યા છે ? શું બચાવ માર્ગગી છે ?

સાંકળચંદ: માર્ગગી સખત છે, વળી હકીમ સાહેબે માથેરાન જવા
લલામણુ પણુ કરેલી છે; શું થશે તે કહી શકાય તેમ નથી-
કદાચ અકસ્માત થાય તો બીજો નોકરા નથી કરવી;
કારણ એવો દાનો શેઠ બીજો મળવો મુશ્કેલ છે.

સાંકળી: બીજો શેઠ મળવો મુશ્કેલ છે પણ ધંધો કરવો રહેલ છે
બાહોશ ડોક્ટરના કંપાઉંડર શું કમ છે ? (ઓડીયન્સને
બતાવતી) શું આ પાઉંડર કમ છે ? બીલકુલ નહિ.

સાંકળચંદ: પાઉંડર કમ નથી તો (ઓડીયન્સને બતાવતો) આ પડીકી
ક્યાં કમ છે ? બીલકુલ નહિ. શું ધંધો કરશું ? “બીજું
બધું તો ઠીક છે પણ આમરની બીક છે.” ત્હારી સ-
લાહ શું પહોંચે છે ?

સાંકળી: (સ્વગત) આ “આમરની બીકવાળા” ભરથાર કોષ્ટપણુ
ધંધામાં ફાવે એવું લાગતું નથી બસ જ્યાં જ્યાં ત્યાં
આમરનીજ બીક લાગે છે.આને શું સલાહ આપું ? (પ્રકટ)
બસ એજ ધંધો વળી બીજો કયો ?

સાંકળચંદ્ર: કેવો ધંધો ? કહેતો ખરી ? એજ ધંધો એટલે શું ? ક-
પાઉન્ડરનો કે કોષ બીજો ?

સાંકળી: (સ્વગત) અરે બલા બમવાના! આ સંધ દારકા કેમ જાશે ?
(પ્રગટ) હજુએ ન સમજ્યા કે પુછ પુછ કરીને વાતહું
પુછકું લંગાવતા જાઓ છો ? (ચીડાઇને) હવાખાનાનો
વળી બીજો કયો ધંધો ? જો ડોક્ટર સાહેબને કાંઇ અ-
કસ્માત નડે તો તમારે બીજે કયાંય નોકરી ન કરતાં
સ્વતંત્ર હવાખાનું ખોલી, તમારેજ ડોક્ટર સાહેબ બ-
નીતે છાતું માતું બેસી જવું.

સાંકળચંદ્ર: “એ બધું તો ઠીક છે પણ આખરની બીક છે.” બલે
બૈરીની હોય પણ જુદી કોષ વખત કામની. કામીનીની
જુદી કોષ વખત પણ કામની; ઠીક જુદી સુઝાડી. પણ
મેં કયાં ડોક્ટરની પરીક્ષા પાસ કરી છે ? સુસીયત પ-
ડશે તો નવા ધંધામાં માફ કોણ બેલી ? મારી આખર
ખોવાઇ જશે તો શું કરીશ ? “બીજું” બધું તો ઠીક છે
પણ આખરની બીક છે.”

સાંકળી: હું બેલી.

સાંકળચંદ્ર: તું કે રામ ?

સાંકળી: રામ અને માયા બન્ને તમે રામ અને હું માયા.

સાંકળચંદ્ર: અરે વાહરે મારી માયા, તો તો આપણે સુખી થઇશું—
દહેર ઉડાવીશું—અસ મોજ બે ધડી મોજ કરીશું.

“બીજું” બધું તો ઠીક છે પણ આખરની બીક છે.”

(માયન. માતાં બન્ને જાય છે.)

[પડો પડે છે.]

અંક પહેલો.

પ્રવેશ સાતમો.

સ્થળ: માથેરાનના કરસનદાસ શેઠના અંગલાને એક બાગ.

[ડોક્ટર મરણ્ય પચારીએ, છેવટની ધડી નજીક આવતી જાય છે—અર્ધા પાસે બેઠાં છે.]

સુંદરબા: ઝો વિધાતા ! અમને દુઃખના સાગરમાં ડૂબાડી તેં શું કરવા ધાયું છે ? જરા તો સામું જો ! સામુંજે જોતો નથી ? કેવો ફૂર ? [સ્વગત]

“જો પ્રાણ મારા જાય તો આ જોળીયું નહિ કામનું;
એ જતાં હું નહિ રહું આ શરીર શું છે કામનું ? ”

પ્રાણનાથની બીમારી અહીં આવ્યા પછી વધી; કદાચ માફું પરિણામ આવે તો હું નહિ જીવું તે નહિ જીવું. જીવન વિના જીવવું નકામું છે. [પ્રગટ] પ્રાણેશ કંઈ આરામ જણાય છે ?

પાર્વતિનાથ: જો ધરમાં કુત્રેપ અને કુટુંબકોશના રાગ પેઠા તે ધર નહિ પણ રમશાન છે.

“ જીવું હું શે સુખે ! જીવું ગમતું નથી;
ઓ પ્રભુ દોરી ખેંચ હવે અહીં રહેવું નથી.”
દેવી! જરા પાણી પાઓ (કુંદરમાં પાણી લાવીને પામ છે).”
કરસનદાસભાઈ! બહે રજનીનાથ આમે ચમો—ખાલક છે;
નાકાન છે—આપણી ફરજ આપણે પાળતી.

કરસનદાસ: હું મારી ફરજ પુરેપુરી પાળીશ; આપ બેઠાકર રહેશો.

પાર્વતિનાથ: ઇશ્વરલાલ! તું મોટાછે, સમજી છે, સુખ દુઃખ સહુનેછે—
હિમ્મત ન હારતો, બધાને સંભાળજો. આ તારી ગરીબ
ગાય જેવી માને આશાસન આપજો—જેજે દુઃખી ન થાય.

ઇશ્વરલાલ: પિતાજી! આપ મને જાણી પોષી મોટા શા માટે કર્યો છે?
તમારા સુખને માટે; હું મારી ફરજ સુકું તો આપનો
પુત્રજ નહિ; છેવટ સુધી હું મારી ફરજ પાળીશ.

પાર્વતિનાથ: હવે જીવને શાંતિ થશે. રજનીનાથ, તને મારે શું કહેવું?
તું તારી ફરજ પાળીશ ?

રજનીનાથ: મારા સ્વાર્થને આડી નહિ આવે ત્યાં સુધી પાળીશ.

પાર્વતિનાથ: “સ્વાર્થના ઓ પુતળાં, પરમાર્થને સમજ્યો નહિ ?
સ્વાર્થ વિષય નહિ ચાલશે ! તેથી કાંઈ વળશે નહિ.”
ઓ મૂર્ખ ! દુઃખી ચઢાશ, રીખાપશ, જરા તો ઇશ્વરનો
ડર રાખ ! જે મારી હાલત સાચું જો, હું બડી બે બડી-
નો મહેમાન, તને વીનવી વીનવીને કહું છું કે કાંઈક તો
પરમાર્થ કરજો. આવી સ્થિતિ તારી પણ કોઈક વખતે
આવશે ત્યારે તું મને યાદ કરીશ—અત્યારે જીવવાનીના
તોરમાં કાંઈ દેખાતું નથી—થોડીક શીખામણ માન-પા-

છળથી પંસ્તાવું ન પડે એ ખ્યાનમાં રાખજે—પરોપકાર કરીશ તો સુખી થઈશ.

રજનીનાથ: પરોપકાર ? પરમાર્થ ? એ શબ્દો મને ઝેર જેવા લાગે છે.

પાર્વતિનાથ: હવે એ નહિ સુધરે એવી ખાત્રી થઈ. હું તને શ્રાપ આપું છું કે “તું બલોગ દુઃખી થઈ વચર મોતે મરીશ.” જા તારૂં કાળું મ્હોં મને ન બતાવ. (હૃદય બંધ થવા માંડે છે.) ઓ.....મરૂં છું મારી છાતી દેખાય છે. પાણી.....પાણી. (પ્રભુરાય દોડતો પાણી લાવી પાચે છે સુંદરબા પત્થરની પુતળી જેમ જડવત્ ઉભાં છે.)

સુંદરબા: શું.....મારા.....પ્રા.....ણ જશે ?

ઝાંચ મા હું મુઠ (હૃદય બંધ થવા માંડે છે) પાણી...પાણી (શ્રીદેવી દોડીને પાણી લાવી પાચે છે) હા...શ હવે હું સુખેથી મરીશ. બેટા, વહુ.....નાની વહુને સંભાળજે (ખોળામાં માથું નમાવી દે છે) મારા પ્રાણ ! હું પણ આપની સાથેજ આવું છું (મરે છે.)

પાર્વતિનાથ: શું.....દેવી.....એકલા.....ગયાં ? નહિ-નહિ-મનેતમારી.....સાથેજ..... લેતાં જાઓ.

(તરફડીયાં ખાંધને મરે છે.)

(સ્વાર્થ પહામાં દેખાય છે. રજનીનાથ ફાટી આંખે બોધ રહે છે.)

(બધા દીલગીર જણાય છે. ટેબો.)

પડે પડે છે.

ડોપ.

પહેલો અંક સમાપ્ત.

સુખનાં સ્વપ્નાં

અંક બીજો.

જીનો મિત્ર નવા સ્વરૂપમાં રજુ થાય છે

ટૂંકું ને ટૂંક

[મા સિ ક]

એમાં શું વાંચશો ?

રાજપુત કુટુંબની હકીકત વાળું
તદ્દત્ત નવું શરૂ થતું નાટક

વહેમનાં વાદળ

ઓર્ડીસ : ૧૫૪૦, જમાલપૂર ટાકરશાની પોળ, અમદાવાદ

અંક પીએ.

પ્રવેશ પહેલો. એમાડીનો દેખાવ.

(શ્રીદેવી તથા રજની દાખલ થાય છે.)

શ્રીદેવી: “પરતંત્રતાની બેડીઓમાં દેશ હિન્દુસ્તાન છે;
પરતંત્રતા સ્વીકારવી એ [શું] આર્થ? સ્ત્રીનું કામ છે જ
નહિ, કદી નહિ. શું પુરૂષો ગમે ત્યાં ફરે અને ગમે તેમ
વર્તે તેને કાંઈ પૂછેજ નહિ અને સ્ત્રીઓ જ્યાંપણુ જ્યાં
લેવા જાય કે તરતજ એને સતીઓના દાખલા આપી
ચારિત્ર શુદ્ધ રાખવાની ફરજ પાડવામાં આવે? પુરૂષોને
અમાટે એમ કાંઈ કહેવું નથી કે તમે શ્રી રામની માફક
એક પલિંગુત પાળો. આ દુર્ભાગીદેશ પરતંત્ર રહ્યો માટે
શું સ્ત્રીઓએ પણ પરતંત્રજ રહેવું? નહિ, નહિ એ કદી
જનસૈજ નહિ. હું સ્વતંત્ર થઈ સ્વતંત્ર થતાં મારી બહે-
નોને સીખવોજ, પુરૂષો જો અમારી પાસેથી શુદ્ધ ચારિ-
ત્રની ઇચ્છા રાખતા હોય તો તેઓને પણ શુદ્ધ રહેવાની
ફરજ પાડવામાં આવવીજ જોઈએ.

રજની: આપણે વેલી, અને પુરૂષો જુદા આપણે જન્મથીજ એને આધારે ટકી શકીએ. તો આપણને કુદરતે જેને આધારે રહેવાની ફરજ પાડી છે તેનું જો આપણે માનીએ નહિ તો દુઃખી થઈએ. આપણને પોષનારો ગમે તેમ વર્તે પણ આપણે તો એનુંજ માનવું પડે. પતિ આપણો પરમેશ્વર છે એમ શ્રીઓ શીખવે છે તો પછી એનાથી વિરૂદ્ધ વર્તીં સુખની આશા રાખવી નકામી છે.

શ્રીદેવી: એટલે શું તારૂં એમજ કહેવું છે કે એ લોકો ગમે ત્યાં જાય અને ગમે તે કરે તેની એ લોકોને છૂટ છે અને આપણને નથી ? એ જેવી રીતે વર્તે તેમ આપણે શા માટે ન વર્તીંએ ? સુખ મેળવવું આપણા હાથમાં છે એમજ કરવું જોઈએ.

(બન્ને બાંકડા ઉપર બેસે છે.)

રજની: શું પુરૂષોની માફક આપણે પણ ગમે તેમ વર્તવું અને ગમે ત્યાં ફરવું ?

શ્રીદેવી: હા, એમજ.

રજની: સ્ત્રીઓનાં મન ચંચળ હોય છે. એના ઉપર જો જરા પણ દાબ ન હોય તો બીજો દોરવાતાં વાર ન લાગે. આપણો ધર્મ આપણને જે રીતે વર્તતાં શીખવી રહ્યો છે તેજ સાઈ છે. તેમાંજ આપણું ત્રેય છે.

શ્રીદેવી: “ ધર્મ ને ઢોંગમાં ફાંફાં નકામાં મારવાં; ધર્મ જેવું કંઈ નથી છે હૃદયમાં દીન આળવા.”

રજની: “ પતિ માટે પ્રાણ અર્પે એજ હિંદુ નાર છે; ધર્મ સાચો એજ એમાંજ સુખનો સાર છે. ” પતિમાં સર્વસ્વ છે એજ આર્થ રમણીઓએ માનવું રહ્યું

એને સુખે સુખ અને એને દુઃખે દુઃખ જોવું રહ્યું એ-
નાથી વિરૂદ્ધ વર્તી કોઈ પણ દિવસ સુખની આશા
રાખશો નહિ. હજી એ કેમ આવ્યા નહિ ?

શ્રીદેવી: જો સામેથી એ લોકો આ તરફ આવે છે.)
(ઇશ્વરલાલ, રજનીનાથ, તથા શ્રીકાંત પ્રવેશ કરે છે.)

ઈશ્વરલાલ: (સ્હામેથી એક સ્ત્રીને આવતી જોઈ) અહા ! આ કેવી
સુંદર છે ? (મોઢ પામે છે) ચાલ જરા લલચાવું (પાસે
જાય છે) આપનું નામ ?

સ્ત્રી: માઈ નામ જાણવાનું તમારે શું કામ ? (મોઢખાણુ મારે છે.)

શ્રીકાંત: (દબ્ય જોતો) માણસને સંતોષ અમૃત મળે તો તે દેવ-
કોટીમાં આવે પણ એજ નથી મળતું. કેવું દુર્ભાગ્ય ?
ધરતો શેટલો ભાવતો નથી અને પારકો ખાવા દોડે છે !
નિતિ ! નિતિ ! તું કાં અજાણી થઈ ? તને જાણવવી એતો
કોઈ વિરલાતુંજ કામ છે. મોટાભાઈ લપસ્યા—જો જો
ટાંટીઓ ન ભાંજે સાચવજો.

શ્રીદેવી: (ઓડીયનને દબ્ય દેખાડતી સ્વગત) કહો હવે મારો શું
વાક ? પતિને પારકી પસંદ પડી હું પારકો કાં ન કરું ?

સ્ત્રી: [ઇશ્વરલાલને] માઈ નામ લલના [ખાનગીમાં પોતાનું
ઠેકાણાનું કાર્ડ આપે છે] પધારજો હું જરૂર આપને
મળીશ.

ઈશ્વરલાલ: હું જરૂર કાલે આવીશ (શ્રીદેવી તરફ જોતો સ્વગત) ક-
દામ આ સાંભળી તો નહિ ગઈ હોય ! સાંભળ્યું હોયતો
પણ શું ? કહીશ કે એ મારા મિત્રની સ્ત્રી છે. એને ક્યાં
ખબર છે કે એ અજાણી છે (સ્ત્રીને) આવો સામેના
બાંકપર બેસો.

ક્રી: ના, એ રાહ જોતા હશે. હું જમણ, આવજો (ઇશારો કરતી જાય છે ઇશ્વરભાઈ એના તરફ જોયા કરે છે.)

રજનીનાથ: હમ પછી આજે પહેલેજ દિવસે મને કેમ એન પહોં નથી? પુછળ પૈસા પેલા કરીશ ત્યારેજ મને સંતોષ વળશે પછી હું રજનીને સુખી કરીશ.

શ્રીકાંત : મોટાભાઈ, રજનીનાથ, આવો આપણે સામેના બાંક ઉપર બેસીએ (ત્રણે જમ્યા બીજા બાંક ઉપર બેસે છે)

ફરીઓ : શીહોરી પેંડા—સ્થો કાઇ શીહોરી પેંડા.

શ્રીદેવી : એય, પેંડા કેમ આપે છે ?

ફરીઓ : દશ આને શેર

શ્રીદેવી : લાવ બેસેર (પાંકીટમાંથી પૈસા કાઢે છે)

(એક નવ જવાન શ્રીદેવીની બાજુમાંથી પસાર થાય છે)
શ્રીદેવી આ તકનો લાભ લઈ કાંઈ ન જોઈ શકે તેમ પોતાનું વીઝીટીંગ કાર્ડ આપી ઇશ્વરો કરે છે. તે નવ-જવાન તથા પોતે એક બીજાંએ મળવાની ઇશ્વરતથી સંતોષ કરી આગળથી ઇશ્વરો કરી ટાઇમ આપવો.
રજનીનાથે આડકતરી રીતે આ દબ્બ જોઈ ખ્યાનમાં રાખવું)

રજની : [સ્વગત દરીયા તરફ જોતી] શું આ દરિયાનાં ઉછળતાં મોજાંની માફક મનુષ્યોના હૃદયમાં રાત દીવસ તોફાન ચાલ્યાજ કરતું હશે ? કાંઈક એવા હશે કે જે જ્ઞાંત જીવન ગાળી શકે ? એની સ્થિતિ પણ [દરિયો બતાવતી] આવીજ છે એ તોફાનમાં હું તથાઈ ન જઈ તો સારું. રાત દીવસ સ્વાર્થ સાધવાના વિચારમાંજ મગ્ન થઈ. મને સંભારતાય નથી [નિસાસો નાખે છે]

શ્રીકાંત : (સ્વગત) ખીચારી નિર્દોષ બાલુક રમખીને (રજની-શ્ચયને આંખ-
બીથી બતાવતો) આ રમેહનું સ્ત્રી રમ કરશે ? સંતોષ આપશે ?

ફેરીયા : મડે.....રી

ખીચે ફેરીયા : એવઠા મસાલેદાર—સોલાપુરી એવઠા.

ત્રીજો ફેરીયા : જવામની છૂરી

એવો ફેરીયા : ખારી સ્ત્રી મ—

(ફરવા આવેલા માણસોની આવળ, એક નવજવાન ખુબ-
સુરત માનારી બીખારણ સાથે એક બીખારી હાથનાં હારમોનીયમ
સાથે દાખલ થાય છે.)

બીખારણ :

માયન.

સ્વામરે મોરી યૈયા ગૃહોભા

યૈયા ગૃહોના મોરી યૈયા પરોના.

સ્વામ.

મેં હું નારી પશયે મરહી

મેરે ભરોસે જોપાલ રહોના.

સ્વામ.

માયનપુરું થયા બાદ

શ્રીકાંત : (ખીસામાંથી બીખારણને બે રૂપીયા કાઢીને આપે છે)

(સ્વગત) આ બીખારણ છતાં એનું કેવું સુંદર રૂપ છે ?

નહી કાંઈ ભેદ હોવો જોઈએ પુછી જોઈ (પ્રગટ) બાપ,

તું મરીય છતાં પરમેશ્વરે આનું સુંદર રૂપ કેમ આપ્યું ?

સાચે સાચી વાત કરી દેજો. હું વને ખુશી કરીશ.

બીખારણ : શેઠ, મને કહેતાં હરમ આવે છે પણ આપે મને પુછ્યું

કેટલે જવાબ જોપવો પડે છે. એક જખત મારી મા

એક પુત્રવાન ગૃહસ્થના પ્યારમાં પડી હતી—તેઓ મળ્યા

રૂપાળા અને દેખાવઝ હતા, પછી મારી આંખે મર્બ રહ્યો;

હું ગર્ભમાં હલ્કી. તે વખતે મારી માએ ભરણુ પોષણને જવાબ માગ્યો. હોઠ પોતાની આખરે જવાની ખીંટથી મારી માને થોડા રૂપીઆ આપી વાતને દાખી દીધી—હું ઉમરલાયક થતાં આ માણસને પરણી; હું સુખી છું તેઓ (શરમાતી) ધણીજ બલાં છે. કાષ્ટ કરોડ પતિ કરતાંયે એનું દીલ ઉદાર છે. મને કાષ્ટ પણુ વાતે દુઃખ થવા તાજ નથી અમારા નથીય પ્રમાણે અમે પૈસા મેળવી ધનવાન કરતાંયે સુખી દીવસો ગાળીએ છીએ.

બીખારી : મારી સ્ત્રીને મને પુરેપુરો સંતોષ છે. એ ગરીબ છતાં હજુસુધી નીતિ પાળી શકી છે. ધણીએ લલચાવનારા એની પાસે આવે છે પણ તિરસ્કારથી તેઓને કાઢી મુકે છે. અને ઉચ્ચ કુટુંબની સ્ત્રીને છાજે તેવું સતી જેવું તેનું વર્તન છે. મને એ સ્વર્ગથી અધિક સુખ આપી રહી છે—હું પુરેપુરો સુખી છું. (બન્ને જામ છે.)

શ્રીકાંત : [રજનીનાથ તથા ઇશ્વરલાલ વગેરેને બતાવતો] આ જોયું સમાજ આતરફ નજર કરશે ? આ બીખારી લોકો હોવા છતાં પોતાનું ચારિત્ર કેવું શુદ્ધ રાખી રહ્યાં છે ? ઉચ્ચ કુટુંબનાં હલકી કોમમાં ચારિત્ર બગાડે છે જેનું પરિણામ આવું આવે છે. આ હલકી કોમની બીખારણુ કેવી સ્વરૂપવાન ? ધણીએ ઉચ્ચ કુટુંબોના બાળકો કદરૂપાં બને બદ સીકલ જેવામાં આવે છે એ શું બતાવી રહ્યાં છે ? સમાજમાં અનીતિ, બ્યભિચાર ! આર્યાવર્તના ઉચ્ચ આશયો કયાં ગયા ? લોક નાયકો જરા આ બાજુ નજર કરો, અને નૈતિક પતનમાંથી લોકોને બચાવો નહિ તો દેશ દુઃખી તો છેજ વળી વધારે પડતી હજામાં આવી પડશે. દેશની ગરીબ પ્રજાને પહેરવાને કપડાં સરખાંયે પોતાની આખરે ઢાંકવાનેય મળતાં નથી તો આવતું તો

કયાંથીજ મળે ? અનીતિ દુર્ભાગ્યને જન્મ આપે છે-
બાકીઓ અનાથી બચે તો સારું મારી એજ પ્રાર્થના છે.

રજનીનાથ : નીતિનો અર્થ સમાજ જાણે છે ? જે પાળે તેની નીતિ !
નીતિને રસ્તે ચાલવું રહેલું નથી. નીતિનો માર્ગ મળવો
પણ મુશ્કેલ છે. જ્યારે અનીતિનો પંથ સુલભ પણ
નાશવંત છે.

શ્રીદેવી : [વીકરેલી વાદળાની માફક નજીક દોડી આવી] શું અનીતિ
ખરાબ છે ? કોઈ કહેશે કે કોણ નીતિમાન છે ? કોઈ નહિ-
લોકો નકામા નીતિની વાતોજ કરે છે. પણ અંદરથી
અનીતિથી ભરેલા હોય છે આ દુનિયામાં જન્મી ગમે
ત્યાં મોજ કરવી એ શું પાપ છે ? જરા પણ નહિ.

ધનંદરાલ : (ગુસ્સે ચાલે છે સ્વગત) આ પાપીણી પાપકુંડમાં પડી
હોય એવું હવે સમજાય છે; [પ્રગટ શ્રીદેવીને] કાની સાથે
મોજ ઉડાવવા વિચાર રાખ્યો છે ? નીતિ નથી પાળવી ?

શ્રીદેવી : “સખ સખડી સમાલીયો, મેં મેરી ફાડતા હું” એ ન્યાયે તમેજ
તમારું સંભાળો એટલે બસ. પેલી લલના જોડે શું મસલત
ચલાવી રહ્યા હતા ? કહોને મારા નીતિના વિવેચનકાર !
પુરૂષોજ આંખોને બગડતાં શીખવે છે એમાં આંખોનો શું દોષ ?

ધનંદરાલ : [શરમાય છે સ્વગત] આને ક્યાંથી ખબર પડી ? રીકર
નહિ [પ્રગટ] હા...એતો મારા મિત્રની સ્ત્રી હતી; જેથી
ખબર અંતર પુછતો હતો.

શ્રીદેવી : (સ્વગત) આ મને બોટ સમજે છે પણ એ જાણતા નથી

કે હું એનેજ બોલે બતાવું તેવી છું (પ્રગટ) એમ કે !
ત્યારે ઠીક.

રબની : (સ્વગત) દયાળુ દેવ ! મને નીતિનો પંથ સુઝાડી સદ્ગુણિ
આપને પરમ પિતા !

શ્રીદેવી : રબની, આજો.

(સર્વે જાય છે)

પડો પડે છે

અંક બીજો.

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ:—ડો-(બનીબેઠેલા) સાંકળચંદનું દવાખાનું.

ડો. સાંકળચંદ: (પ્રવેશ કરે છે) બૈરીની છુલ્હીની જડી છુટીનો હિપચોગ કરી ડોક્ટર બન્યો તો ખરો પણ પાર્ક બજવતાં ન આવડ્યો તે જરૂર મારી આપડના કાંકરા થઇ જવાના. બન્યા સાંકળચંદ! જોજે તારી આપડનું બર બનરે લીલામ ન થઇ જાય-સંભાળજે તારી આપડને જીવને જોખમે પણ સંભાળીને રાખજે “બીજું બધું તો ઠીક છે પણ આપડની બીક છે.”

નેપાળદાસ : (પ્રવેશી સ્વમત) તે દિવસે

“કાશુલીને અથડાયો” તો તેની સળમતી આગ છે;

વેરવાળું પુરું આજે ઠીક ફાળ્યો લાગ છે”

બન્યા સાંકળચંદ, જો જો કે આ નેપાળી નેપાળદાસ તને કેવો નચાવે છે (પ્ર.) કેમ છો? કમ્પાઉન્ડર ડોક્ટર સાહેબ પૂંધરાણી તો ખરોખર આલે છે ને?

સાંકળચંદ : મી. નેપાળદાસ, મને તમારે માનથી, સભ્યતાથી, અને આભરથી બોલાવવો. સંમત્યા કે ? મારી આભરને બીજકુલ ધકકો ન પહોંચે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખીને બાત કરજો. નહિ તો મારા અપમાનનો ભોગ થઇ ગબડી પડશે.

નેપાળદાસ : જોજો તમે ગબડી પડતા (ધકકો મારે છે. સાંકળચંદ પડતો પડતો બચી જાય છે) એકતો કંપાઉં-ડર ફાટીને ડાકટર થયા છે ને વળી મીઝસ બે ખાંડી રાખે છે ? શરમ છે, બેશરમ છે, ત્રણ શરમ છે, ચાર શરમ છે.

સાંકળચંદ : (સ્વગત) આ પ્રાણી વિચીત્ર છે માટે એની સાથે સારા-સારી નહિ રાખું તો અહીંજ આભરનું લીલામ કરી મુકશે (પ્રગટ) જુઓને નેપાળદાસ બાઇ ! મહેરબાની કરી મોટેથી બોલી મારી ફજેતી ન કરો હું તમારો એક સ્તહિ છું અને ગમે ત્યારે તમારી મહત્ત સેવા કરવા તૈયાર છું-મને ને મારી આભરને બચાવો.

નેપાળદાસ : કેવો દાવમાં આવ્યો ? (પ્ર.) ઠીક છે પણ મારી સાથે સારી રીતે વર્તજો જરાપણુ આડો ચાલ્યો તો સમજજો કે ફજેતીને ફાળકે ચઢારી દઇશ.

સાંકળચંદ : (સ્વગત) અત્યારે નમતું આપવામાં મઝા છે નહિતો આ ઉલ્લુ ફજેત કરી મારી આભરની એજન્સી તોડી નાખશે (પ્ર.) મુરબ્બી નેપાળદાસ બાઇ, જરા ધીમે વાત કરતા રહો-હું તમે કહેશો તેમ કરતો રહીશ.
“ બીજું બધું તો ઠીક છે પણ આભરની બીક છે. ”

કાણુબી : [પ્રવેશી નેપાળદાસને] કેમ શું વિચાર કર્યો ? આ મારો પીટયો તે દિવસે મને અઘડાઇ પડ્યો હતો તેનો બદલો વાળવો છે કે નહિ ? એને તો પુરો ફજેત કરોશું ત્યારેજ મને નિરાત વળશે.

નેપાળદાસ: એણે સારી ચાલની જમીનગીરી આપી છે પણ એક વખત જરા ચમત્કાર બતાવ્યા સિવાય આપણી દાઝ વળશે નહિ ને એ ઉલ્લુનો સરદાર ડેમણે આવશે નહિ.

કાશુલી: મારો રાથો, સાંકળી બહેનને પણ બહુજ સતાવે છે. મોટો આબરૂનો ઇન્સપેક્ટર ન જોયો હોયતો. તમે એને ન મટે એના ખરાબ રામના દહીં લાવી આપો, એટલે એ તમારો ધરાક લાવી આપ્યા બદલ ઉપકાર માનશે અને એની દરદ ન પારખી શકવાને લીધે ફરજેતી પણ થશે.

નેપાળદાસ: હા એ ઠીક રસ્તો સુઝાડ્યો (સાંકળચંદને) કેમ ડો. સાંકળચંદભાઈ? દવાખાનું બરાબર ન ચાલતું હોય તો કહેજો. હું મારા ઝાળખાણુવાળાને તમારી પાસે લાવું.

સાંકળચંદ: હમણું નાણું બીડને લીધે, લોકો માંદા પડવાનું પણ બૂલી ગયાં છે. શું કરું? હમણું તો નવો સર્વે ડોક્ટર ગયો એટલે બગાસાં ખાઈને પેટ ભરવું પડે છે દહીં લાવી આપશો તો તમારો ઉપકાર નહિ જીવું. “બીજું બધું તો ઠીક છે પણ નાણું બીડની બહીક છે.” એજ મળતાં નથી.

નેપાળદાસ: બધો આધાર તમારી ચક્કલ અને હોંશીઆરી ઉપર છે તે હશે તો ધરાડી એકદમ જમશે. ઠીક ત્યારે હું જાઉં છું (જતાં જતાં સ્વગત) બચ્યા તું પણ જોજો અને જાંદગી સુધી સંભારજો કે તારી રેવડી દાણાદાર કેવી રીતે કરે છું. (જમ છે)

સાંકળચંદ: (સ્વગત) આ કાશુલી કેમ અહીં રોકાઈ રહી હશે? શું એનો વિચાર તખીયત બતાવવાનો હશે કે મારી ફરજેતી બતાવવાનો? “બીજું બધું તો ઠીક છે પણ ફરજેતીની

બીક છે ” (મણી સામે જોઈ રહે છે, આશ્ચર્ય છે, પાસે જાય છે) શું.....તમારે તબીબત બતાવવી છે ?

મણી : (સ્વગત) મારા રોગને વધારે પુરેપૂરો ફળેત કંઈ ત્યારે જ હું ખરી. (મગટ) હા ધરાર ડોક્ટર સાહેબ ! મારી તબીબત હમણાં હમણાંમાં ઘડીએ ઘડીએ બગડી જાય છે. (ધસારો કરીને હસે છે)

સાંકળચંદ : આપને શું બચ્ચુમ છે ? (આશ્ચર્ય છે, ધસારો કરે છે) (સ્વગત) “બીજીબધુ” તો ઠીક છે પણ આના પ્યારમાં ફસાવાની બીક છે. ” કેવી રૂપાળી ? આહાહાહા ! આની પાસે સાંકળીનો શો ઇલાસ ?

કાબુલી : (સ્વગત આમ તેમ જોતી) તે કાષ્ટ દર્દીને લઈ અહીં આવતા દેખાય છે, ઠીક તક મળી. (પ્ર.) જુઓને ડોક્ટર સાહેબ ! મારી આ આંખમાં કાંઈ કચરો પડ્યો હોય એવું લાગે છે—બહુ જ પીડા થાય છે; કાઢી આપશો ? શું શી પડશે ?

સાંકળચંદ : તમે તો અમારાં પડોશી, તમારી પાસે મારાથી શી ન લેવાય, આવો કાઢી આપું (પાસે જઈ, આંખ તપાસી કચરો કાઢવા જાય છે, દરમિયાન નેપાળવાસ એક દર્દી તથા સાંકળી સાથે પ્રવેશ કરે છે; તેઓ દ્રવ્યથી વહેમાય છે)

કાબુલી : અરે કાષ્ટ બચાવો ! બચાવો ! આ મારો પીટચો થઈ ગયેલો પાડા ડોક્ટર આંખમાંથી કચરો કાઢવાનું બહાનું કાઢી મારી સાથે પ્યાર કરવા આવે છે.

(સાંકળચંદ અરમાઈ જાય છે)

સાંકળચંદ : “ધર્મ કરતાં ધાડ થઈ ને, આમરે ચાલી ગઈ; ઝોય મારા બાપ, આજે ફળેલી પુરી થઈ.”

સાંકળી : દવાખાનું ચલાવો છો કે ઇજ્જતનું લીલામ કરવા બેઠા છો ?

નેપાળદાસ : તું તો ડોક્ટર છે કે લોકર ? પારકી ઓ ની ક્વા કરવાને
બહાને પ્યાર કરે છે ?

સાંકળચંદ : હું ક્વાખાતું જોલી બેઠો અને પાડોસણની આખમથી
કચરો કાઢતાં મારા દીલમાં પ્યાર પેઠો એમાં હું શું કરું ?
લાચાર છું.

નેપાળદાસ : તારા દીલમાં કચરો કાઢતાં પ્યાર પેઠો તો મારા દીલમાં
ગુરસો ચઢતાં મારો હાથ તારા આ ગોળમટોળ ગાલ ઉપર
જેરથી ચડી બેઠો (તમાચો મારે છે) તેમાં હું શું કરું ?

સાંકળચંદ : એય મારા બાપ ! આ બધાની વચ્ચે મારી આબરૂ ક્યાં
જઈ પડી ? (શોષે છે)

સાંકળી : નેપાળદાસ બાપ એ તમારી ક્વાની શી કેવી આપી ?
આપું કરવા જશો તો ફજેત થશો અને એક પાંચ પચ્ચ
કોષ પરખાવશો નહિ સમજ્યા ?

સાંકળચંદ : “ કચરો કાઢતાં સડાક મારા ગાલનું છુરું થયું;
આજરું લીલામ કેવું આઢીં છે માફ થયું ? ”

નેપાળદાસ : હું તને માફ કર મારવા વારતે મદદ નહોતો કરતો; તું
મારો પાડોશી ને મારે તને મદદ કરવી જાણ્યે એમ
સમજી તને ધરાક લાવી આપું છું તેનો આ બદલો ?
હરામખોર ! લુચ્ચા ! પાણી ! (મારવા જાય છે)

સાંકળી : એને નમારશો, હવેથી એવું નાહ કરે-આ વખતે જવાહો.

નેપાળદાસ : (જ્ઞાત પડતો) જો આ વખતે જવા હઈં છું ફરીથી એવું
ન કરતો

કાચુલી : (સ્વ.) કેવો ફજેત કર્યો ! હા.....શ (જાય છે)

નેપાળદાસ : કરમચંદકાકા, આ ડોક્ટરનું જો કે રહેજ સાજ કોષ કોષ
વાર ખસી જાય છે પચ્ચ નવા તથા કુશીયાર છે તમારી
તખીયત એમને બતાવશો એટલે જીવવાની બરફ નહિ રહે.

કરમચંદ : એટલે શું કહ્યું ! જીવવાની જરૂર નહિ રહે ? શું એની દવા કરવાથી હું મરી જઇશ ? મારે દવા નથી કરવી. શા માટે મને બધીં તેડી લાવ્યો ? છુટ્ટા.

નેપાળદાસ : ગભરાઓ નહિ—હું તો એમ કહેતો હતો કે એની દવા કરશો એટલે બીજો જવાની જરૂર નહિ પડે.

કરમચંદ : હેં ? શું કહે છે ? તું શું કે છ. ત્યારે સાઈ ડોક્ટર સાહેબ, મને ચાલતાં શ્વાસ ચડે છે, બોલતાં શ્વાસ ચડે છે ને બેસું છું તો પણ શ્વાસ ચડે છે માટે એવી દવા આપો કે એક દમ શ્વાસ બેસી જાય.

સાંકળચંદ : (સ્વગત) આ બીચારા પામર જીવને જીવવાની જરૂર હોય એવું લાગતું જ નથી; માટે એને પોષકન એવું આપું કે એકદમ શ્વાસ સદાને માટે બેસી જાય. એટલે એને એ ઉપાધિજ આપી (પ્રગટ) હું તમોને એવી દવા આપીશ કે તુર્તજ તમારો શ્વાસ ચાલતો બંધ થઇ જશે.

નેપાળદાસ : (સ્વગત) આ ઉલ્લુને ક્યાં ખબર છે કે એક કેસ બગડ્યો કે આખરે ગઇ. બીચારા કમનસીબ કરમચંદકાકાનું આવી બન્યું; સાથે આ ઘરાર ડોક્ટર સાહેબની ધરાડીનું પણ આવી બન્યું. (જાય છે)

સાંકળી : (સ્વગત) આ લોકો એની ફજેતી કરવા માંગતા હોય એવું લાગે છે જોઈ' છું, શું થાય છે [પ્ર.] જો જો; વિચારીને દવા આપજ; નહિ તો મુસીબતમાં આવી પડશો.

સાંકળચંદ : જા, જા, ડાહ્યી ! દવાના કામમાં તું શું સમજે ?

સાંકળી : પાછળથી પસ્તાવું ન પડે એ ધ્યાનમાં રાખજો [જાય છે]

સાંકળચંદ : ચાલો કાકા કરમચંદ દવા આપું.

કરમચંદ : ચાલો.

(બન્ને જાય છે)

(પડદો પડે છે)

અંક બીજો.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ:—મધ્યરસાલનો ખાનગી રૂમ

બ્રીદેરી : (સ્વગત) ચોપાટી ઉપર મળ્યા હતા તે ગૃહસ્થ હજી કેમ આવ્યા નહિ ? ચાલ જોઉં એ આવતાજ હશે. વખત થઈ ગયો છે. (બારી તરફ જઈને જુએ છે) અંતે રાહ જોવાની વીને પણ આવ્યા તો ખરા બધાં સાથે રહેતાં હોય એ તેમાં કાંઈ વખત પોકળ ફુટી જવાની દહેસત રહે ખરી; કાંઈ શીકર નહિ [વિચાર કરતી] તે વખતે જોઈ લેવાશે.

રજનીનાથ : [સ્વગત] ભાભી સાહેબ સા વિચારમાં ઉતરી પડ્યાં હશે ? કાંઈ દાનમાં કાણું હોય એવું દેખાય છે. ચોપાટી ઉપર વાથદો આપેલો તેનો હિસાબ ચુકતે કરવાનો તો વિચાર નહિ કરતાં હોય ? બાળુમાં રહીને જોઉં, પછી લાગ સાધી એના પરાક્રમનું દર્શન બરું (છુપાઈ જાય છે)

નવજવાન : (પ્રવેશકરતા) ધણીજ મહેનતે તમારા બંગલાને પતે
મળવાથી આવતાં મોડું થયું તો માશી આપશો ?

[કટાક્ષથી સાચું જોઈ રહે છે]

શ્રીદેવી : (પ્યારથી હસતી નયન બાજુ મારતી) માશી ? હું આપું ?
એ મારાથી નહિ બને-તમારી આવી જુલનો ભોગ
આપવાજ પડશે.

નવજવાન : તમારી સોનેરી જળમાં સપડાયલું પક્ષી જુલનો ભોગ
ચાય એમાં શું નવાઈ ? શું ભોગ આપું પ્યારા ?

શ્રીદેવી : એક નજીવી ચીજ. આપણાં આ મીલનની યાદગીરી તરીકે
એક સાડી ભેટ આપવી પડશે [પ્યારથી બાકુ પાશમાં
બાંધે છે] વહાલા ! આવું સુખ મારા વેપારમાં ગુચવાયલા
પતિ આપી શકતા નથી એને તો બસ વેપાર, વેપારને
વેપારજ સુઝે છે—પ્યાર માટે બીજીને શોધે છે—હું એને
ગમતી નથી—તમને હું ગમું છું ?

નવજવાન : મને તો બહુજ વહાલાં લાગે છે, કેવું સુંદર રૂપ ? તમારો
ગમાર ધણી શું સમજે ? બાઅવાનનેજ આ રત્ન શોભે;
એ કાગડાને આ દહીંતરૂં કાણે આપ્યું ?

શ્રીદેવી : ધીમે એલો કાષ્ટ સંભળશે તો ફળેતી થશે; કેવી સાડી
લાવશો ?

નવજવાન : તમે કહેશો તેવી લાવી આપીશ. કેવી લાવું ?

શ્રીદેવી : કોટમાંથી ફર્ટ કલાસ આરીના બરતની રૂ. ૨૦૦)ની સાડી
લાવશો તો ચાલશે. માત્ર બસો રૂપિયાનીજ લાવજો—
બારે ન લાવશો.

નવજવાન—બરસોનો શો હિસાબ ? તમે કહો તો તેનાથીયે બારે
લાવું કેવા રંગની લાવું ?

રજનીનાથ-(સ્વગત) મોટાભાઈ ખીચારા દુકાનમાં ગંધા મજૂરી કરે અને આ ઠકરાણાં ફાવે તેમ મોજ ઉડાવે શું પુરૂષો મજૂરી કરવા સરળમલા હશે? બાબીસંદેખ! વાદ રાખજો કે એક વખત તમારી મોજ મોંઘી અને ફળેતી સેધી કરી નાખીશ, આદ્યની યાદગીરીની જરૂર છે (જાય છે)

શ્રીદેવી- આજે તલસાતી તેરી રીતે હંમેશ ન કરતા હંમેશાં આનાથી બહેલા આવજો અને તરસ્યાં હૃદયને સરનેહ સંતોષજો બહાલા! (બેઠે છે)

રજનીનાથ-(કમેરાથી ફોટા પાડી લે છે) તરસ્યાં હૃદયને સ્નેહથી સંતોષજો બહાલા! જોજો સ્નેહ ઢોળાઈ ન જાય, જે સ્ત્રી કામધિ હોય છે તેના સુખનું સત્યાનાશ વળી જાય છે; હવે પૂર્વજોનાં પૂન્ય ખસશે એમાં શક નથી ઘરમાં વ્યભિચાર પેટા-દુઃખનો પાયો નંખાયો, હવે મારો સ્વાર્થ સાધવામાં પુરેપુરી ફતેહ છે એક ખીજને બંનેરી કાનમાં એર રેડી લગાવી મારું એટલે બસ દુકાનની સર્વ સત્તા છીનવી લેવામાં ખીલકુલ વાર નહિ લાગે ભાઈ જાય ખીજને તે ખાધ જાય ખીજને વાહ! સંસાર વાહ!

“આ વ્યભિચારી જોડવાને લગાવું હું જોરથી;
બસ સ્વાર્થની ફતેહ માટે જંગ મચાવું શોરથી;”

(જાય છે)

નવજવાન- પ્રિયે કહેશો આપનું નામ? (હસે છે સ્વગત) કાશુ જણે શા કારણથી અંતરનો આનંદ સુકાઈ જાય છે. અંતર ડંખતું હોય એવું લાગે છે શું પરઓના પ્યારથી આમજ થતું હશે? અંતરનો ઉમળકો કેમ નહિ આવતો હોય? શાંતિ ક્યાં ઉડી ગઈ?

શ્રીદેવી- મારા નામનું શું કામ ? (સુક્રું હસતી સાચું જોઈ રહે છે) મને શ્રીદેવી કહીને સહુ કાંઈ બોલાવે છે (સ્વમતઃ) આની સાથે ખાર કરતાં મને કાંઈ અટકાવતું હોય એવું કેમ લાગે છે ? અંતઃકરણથી કેમ ભેટી નથી શકતી ? મારું હૃદય કેમ આટલું બધું ધબકે છે ? મને સુખ જોઈએ છે તે આની પાસેથી મેળવવું છે. કેમ નહિ મળતું હોય ? ક્યાંથી મળે ? જો આ પોતાના સ્વામિને છોડી પરપુરુષમાં સુખની આશ્વાસને એને અંતર સુખ ક્યાંથી મળે ? સુખ કેમ ન મળે ! મારા સ્વામિએ મને શું સુખ આપ્યું ? એ તો પારકાને લખને કરતા હશે- ત્યારે મારો શો વાક ? હું પારકાને લખને કાંઈ ફરું ? આ સ્વામિ ! તમે ધરના ભોગને ઠોકરે ઊડાવ્યો ત્યારેજ મને બીજો બોદાતા શોધવો પડ્યો ને ? સમાજ ! એમાં મને દોષિત ન કરાવશો આ રીતેજ હું મારા બલિચારી પતિને ઠોકણે લાવીશ બલિચારનો બદલો બલિચારથી લઈશ. (પ્રગટ) આપનું નામ કહેશો ?

નવજવાન- મારું નામ વિકાસરાય-મારું ઠોકણું (ખીસાંમાંથી- વીઝીટીંગ કાર્ડ કાઢી આપે છે)

શ્રીદેવી- હવે આપ પધારો મારા સ્વામિને આવવાનો ટાઇમ થયો છે : તે આવી ચહશે તો આપણા ભોગ લાગશે, કાલે જરૂર બહેલા પધારી આ દાસીને સંભાળજો.

વિકાસરાય- (ભેટે છે ચુપી લે છે) હવે હું જઈશ. (જાય છે)

શ્રીદેવી- છાતી ઉપર હાથ લગાવતી.

“વીછીના ડંખના કરતાં હૃદયનો ડંખ ખુરો છે રહે પીડા ક્ષણિક તેની આનો તો રંગ પૂરો છે.”
હૃદય કેમ ડંખ્યા કરતું હશે ? સુખ અને શાંતિ ક્યાં

જતાં રહ્યાં ? આ હલ ભાગી જીવને ક્યાંથી હોય ? જોણે
 પોતાનું શીયળ વેચ્યું તેને ક્ષાતિ અને સુખનાં સ્વપ્નાંએ
 આવવાં મુશ્કેલ એ ગમે તેવો તોય મારો પતિ એનેજ
 આશરે જીવવું ઘટે મારે એક આકર્ષ રમણી મધું
 જોષ્ટવું હતું ; નહિ કે કામી કુલદા ! ઓ ભારત ! ક્યાં
 છે તારાં પવિત્ર સંતાનો ? ક્યાં છે રામજેવા એક પત્નીવ્રત
 પાળનારા વીર ? અને ક્યાં છે સીતા જેવી સતી ? એ
 બધાંની કીર્તિ હિપર અમે તો પાણી ફેરવી રહ્યાં છીએ-
 દેશનું દુર્ભાગ્ય અમારાં જેવાંએ આપ્યું અમને કુદરત
 કેમ છોડશે ? દુઃખના સાગરમાં રીબાધ રીબાધને મરશું
 તો પથુ અમારાં પાપ ધોવાય તેમ નથી ઓ પૂજ્ય
 માતા પિતા ! તથા સાસુ સસરા ! તમારું કુળ અમે
 લજબુધું (નિસાસા નાખે છે) જોણે મને સુખ કાંન આપ્યું ?
 હું શું કરું ? ધરનું ગમે તે થાય તેની મને શી પરવા ?
 (શીકકું હસે છે)

અરલાલ- (પ્રવેશ કરતો) માતા પિતાના મૃત્યુ પછી આ ધર એક
 ભૂત બંગલા જેવું ભાજે છે. ક્યાંથી ? સમજાવું નથી.
 ઉજ્જડ વેરાન ! જણે કોઇ ધરમાં છેજ નહિ એવું
 લાગ્યા કરે છે સુખ અને નિર્દોષ આનંદ જણે સંતાતાં
 ફરતાં મારી સામુંજ જોતાં નથી. ઓ પૂજ્ય માતાપિતા !
 તમારા મીઠા જીવોના બહુકારાય હવે તો બંધ પડ્યા.
 બધુંએ શુભવત્ થઇ ગયું-સુખ ગયું અને તેનાં સ્વપ્નાં
 પથુ આત્મ્યાં ગયાં. શું એ વખત પાછો નહિ આવે ?
 મને આવતાં વાર થતી તો પિતાજીને ચીંતા થતી-હવે
 એવું કાણુ છે ? કોઇ નહિ. ગયું, ગયું મહારં સર્વસ્વ
 ગયું માતા પિતાની શીતળ બચાવાળું જુદું જુદાઇને ખરી
 પડ્યું (નિસાસો નાખે છે ત્રિવેણી તરફ જોતો)

આના મહેરાપર નર કાં દેખાતું નથી ? (બેસે છે) બહાલી !
જરા પાણી લાવો.

શ્રીદેવી- કહો તમારી જે બહાલી હોય તેને; તે લાવી આપશે
મજૂરી કરવા વખતે અમે અને મોજ ઉડાવતી વખતે
બીજી; બહુ સારો ન્યાય છે-હું તમારી શુભામ એટલે
જ્યારે ફરમાવો ત્યારે તમારી તાબેદારી ઉઠાવ્યા કરું; જે
તે તમારી સાથે મોજ માણે ત્યાં, તમે તેના શુભામ
ને અહીં હું-મારાથી નહિ બને બોલાવો તેને.

ધન્યરક્ષાલ- (સ્વગત) આ રાંડને ક્યાંથી ખબર પડી કે હું કાષ
બીજીના પ્યારમાં છું ? ચોપાટી ઉપર એ કદાચ જોઇ
ગઇ હશે (પ્રગટ) એ તો ત્હારો ખોટો વહેમ છે. તે દીવસે
તો મારા મિત્રની બી મને ચોપાટી ઉપર મળી હતી.

શ્રીદેવી- તમે નાનાં બચ્ચાને પટાવજો-મને નહિ-સમજ્યા ? મારા
વ્યભિચારી બરમાર ! મારે મારે સોનાનું ધડિયાલ તો
લાવ્યા નહિ અને તાબેદારી ઉઠાવવાની ફરજ પાડો છો ?
(ખોટો સ્નેહ બતાવતી નજીક જઇ બેઠે છે) હાથ હવે
જ્ઞાતિ વળી ! મને તેવી પણ્ય પતિની છાંયથી અંતરની
ઉંડી ધમ્મજા પારપડે એમાં નવાઇ નથી. પ્રિયપતિ ! ખાદું
ન લગાડશો. મારા બોલવા સામું ન જોશો. (બેઠે છે)

ધન્યરક્ષાલ- (સ્વગત) આને કું કેમ ચાહી શકતો નથી ? ધરતો
રોટલો કેમ ગમતો નથી ? મને તેવું પણ્ય ધરનું સારું.
એમાંજ સંતોષ માનવો જોઇએ. સંતોષ ! તું ક્યાં છે ?
બાઇ ! કું ત્હારી ઝંખના કરી રહ્યો છું. મારી સામું તો
જો ! (નિસાસો નાખે છે પ્રગટ) પ્રિયે ! ત્હારા કડવા

શબ્દો કિવનાઇનની ઝેળી પેઠે મારો માનસિક તાવ ઉતારી નાખે છે (ભેટે છે) મારી ંહાલી !

શ્રીદેવી- હાથ...અંતર ટાડું હીમ જેવું થઇ જાય છે. (ખીસા-તપાસે છે; તપાસતાં એક બાઇનો ફોટો નીકળે છે) પ્રિય ! હું ંહાલી કે આ ? (ફોટો બતાવતી) જ્યારે આમજ કરવું હતું ત્યારે મને જીવતી શા માટે રાખી ?

ધ્રુવરસાલ- (સ્વમત્) ભોગ લાગ્યા, હવે શું કરે ? સાખીતી સાથે પુરાવો મળ્યા (પ્ર) એ...તો...મારા મિત્રે એ ફોટો... મને...એન્લાન્ કરાવવા આપ્યો છે લાવ...(ઝડપી લેછે) જરા પાણી તો લાવ મારી તૃષા છીપાવ ંહાલી !

શ્રીદેવી- તમારી તૃષા છીપાવવાની મારેજ રહી ? કે એને ? ગમે તેમ તોય હું તમારી પરજીવર; મારી ફરજ મારે પાળ-વીજ પડે પાણી લાવીશ પશુ તે તુટેલાં હૃદયે નાથ ! (પાણી લાવે છે. ગુરસામાં ંલાસ લેખ દઇને મૂકે છે)
“ અંતર સળગીઆગ કહો કોણુ યુઝવશે;
હેયું ન રહે હાથ કહો કોણુ રીઝાવશે ? ”

ધ્રુવરસાલ- રાંડ મારે અપમાન કરે છે ? પાણી આપવાની આ રીત છે ?

રજનીનાથ- (સ્વ) ઠીક રંગ જામ્યો છે; મઝા પડશે-હવે નારદ વિદ્યા બરાબર ચલાવું. (પ્ર.) કેમ મોટાભાઈ ! કેમ આટલા બધા ગુસ્સે થાઓ છો ?

ધ્રુવરસાલ- જો, આ દુબટા મારે સખત અપમાન કરે છે.

રજનીનાથ- (ધ્રુવરસાલને બાળુમાં લઇ જઇ) કેમ ન કરે ? એનું હીલ હવે તમારા પરથી ઉઠ્યું છે કદાચ ક્યાંક ખીજે લાગ્યું હોય તો લાગ્યું હોય (સ્વમત્) આગલાગી-હવે નાસ મારા બાપ (એકદમ જાય છે)

ધંશ્વરલાલ- અભિચારિણી! જોવી તું છે, તેવાજ ખીજને ધારે છે!
જાણું છું તારા કારસ્થાન: મને શીખામણ આપવા દોડી
આવે છે અને તું શું કરે છે? લે આ તારાં પાપને
બદલો (પાણીનો ગ્લાસ હિંચકીને તેના માથામાં મારે
છે, લોહીની ધાર ચાલે છે શ્રીદેવી પડે છે-અવાજ
સાંભળી પ્રભુરાય દોડી આવે છે)

પ્રભુરાય- (સ્વગત) જ્યાં કલેશ હોય ત્યાં શાંતિથી અભ્યાસ ન
થાય (પ્ર) માતા, માતા, તને આ શું થયું? (પાસે
જાય છે ખોળામાં માથું દે છે) હવે મારાથી આ
ધરમાં નહિ રહેવાય, પિતાજી, કાલથી હું હોસ્પિટલમાં
રહેવા જઈશ (દુઃખી થાય છે)

(ધંશ્વરલાલ જડવત્ હિંમો છે-સ્વાર્થ પડદામાં દેખાય છે-
હસે છે) અવાજ સાથે સીન ટ્રાન્સફર.

અંક બીજો.

પ્ર. ચોથો.

સ્થળ—રજનીનાથનો ખાનગી ઓરડો—

[રજની, સખીઓ સાથે વિરહ ગીત ગાતી હોય છે]

ગાયન.

રજની તથા સખીઓ—

રસીયા રસ રીત ક્યારે જાણશે સાહેલડી

રસીયા રસહીન રહી ફરતા ફરે [૨]

[સાખી] પ્રીત રીત જાણે નહિ પ્રિયતમ ના'વે પાસ;

પ્રેમબંધ બાંધે નહિ જોબનની જાએઆશ,

પ્રિયતમ તણી પ્રીતકાળે ઝુરતી સાહેલડી;

પ્રિયતમ રસહીન બની ફરતા ફરે...રસીયા.

[સાખી] નયન નયનથી જો દોળે સફળ જીવન મુજ થાય;

પ્રિયતમ જો માને નહિ, એજો જીવન મુજ જાય.

પ્રિયતમ પ્રિયપ્રાણ ક્યારે આવશે સાહેલડી

નયનો બીચારા રાહ જોયા કરે...રસીયા.

રજની- સખીઓ ! તમે જાઓ આ નિરાશ થયલાં હૃદયને શાંતિ તમારાથી નહિ મળે [સખીઓ સામું જોયા કરે છે, ઉભી રહે છે] જાઓને કેમ ઉભાં રહ્યાં છો ખહેનો ? બજતીને કાં વધારે બાળી રહ્યાં છો ? ત્હારી હાંસી કરો છો ?

૧] સાખી- તને કોઇ પણ રીતે શાંતિ મળે એજ અમારી ઇચ્છા- અમારી હાજરીથી દુઃખ થતું હોય તો અમે આ આલ્પાં [દુઃખી થાય છે જરા માંડે છે]

૨] સાખી- તને દુઃખ થતું હોય તે અમારાથી જોઇ શકાતું નથી અમે તો તારે દુઃખે દુઃખી અને તારે સુખે સુખી [સ્વગત] ખીચારી કેવી દુઃખી જણાય છે ?

૩] સાખી- જેને પતિનું સુખ નથી તેને ખીજ બધા વૈભવો તુચ્છ લાગે એમાં નવાઇ નથી : ખહેન ! આ માટે દુઃખી થાય છે ? ત્હારા પતિ હમણાં આવશે તને સંતોષશે.

રજની- સંતોષ ! નહિ નહિ એતો કાણુ જાણે ક્યાંએ ક્યારનોયે આલ્પો ગયો છે એ આ અંતઃકરણુ માટે છેજ નહિ. ખહેનો ! હું તમેને જોના પાથરીને વિનવું છું કે મારે માટે દુઃખી ન થાઓ જાઓ ખહેનો ! સુખેથી જાઓ; મને એકલાંને માફ લાગ્યું ભોગવવા દો.

સખી- ખહેન કરને રહેન, ત્હારા સ્વામિ આવે છે. સાથે તેના મિત્ર શ્રીકાંત પણ આવતા જણાય છે.

સખી- આવજો મજા ઉડાવજો અમને ભૂલી ન જતી.

[સખીઓ જાય છે]

રજની : “છતે પતિએ વિરહ દુઃખથી પીડાવું મુજને રહ્યું; હાય ઓ અમાગણી, દીનરાત દુઃખનું દુઃખ સહ્યું.”

[રજનીનાથ તથા શ્રીકાંત પ્રવેશ કરે છે]

રજનીનાથ : (સ્વગત) કરસનદાસ શેઠનો બેઠો પાર કર્યો શિવાય પેઢીની સર્વ સત્તા મારા હાથમાં નહિ આવે. તેમ તેની મીલકતનો કબજો નહિ મળે, તેને પુત્ર નથી—પુત્રીને મીલકત સોંપવાનો વિચાર કરે છે. એ વીલ તૈયાર કરાવે તે પહેલાં એનું કાસળ કાઢી નાખી વેપારમાં ખોટ આવવાથી આપ-ધાત કર્યો એવું ઠરાવી એને ખાનગી મસલતને ખઠાને મળવા જમ્મ પીસ્તાલથી ઠાર કરીશ. ત્યારેજ માઈ વેર વસુલ થશે. ઓ કરસનદાસ ! તેં મને તે દિવસે મારા સ્વાર્થને આડે આવી પાછો પાડ્યો કેમ ? જોઈ છું હવે તારાથી કેટલું જીવાય છે તને પુરો કરીશ ત્યારેજ મારો સ્વાર્થ [સ્વાર્થ વિચીત્ર અવાજ સાથે વીજળીના ચમકારાની પેઠે પસાર થાય છે ઝડપથી] સાધી શકીશ.

“ ઓ કૂર કરસનદાસ મારા સ્વાર્થની આડે પડ્યો;
જો જો હવે કે શું કરું છું રજનીનાથ કેવો છે નડ્યો. ”

રજની : [સ્વગત] આને માટે હું મરી પડું છું—એને મારે માટે કાંઈ છેજ નહિ એને હૃદય હશે ? લાગણી હશે ? ક્યાં સુકાયા ? શા કારણથી એ ઝરણાં બંધ થયાં ? કેવળ સ્વાર્થ માટે ! એ નીચ સ્વાર્થ એની આંખે પાટા બાંધી ઉંડા કુવામાં ફેંકી દીધા. મારાં સુખનું સલાંનાશ વાળ્યું છેક મારોજ વેરી થયો. ધિક્કાર, લાખોવાર ધિક્કાર છે ઓ નીચ ! આવી રીતે કેટલાં બલિદાન લઈશ ? આવી રીતે કેટલી નિર્દોષ આર્યાઓ દુઃખથી રીબાઝ રીબાઝને મરતી હશે તેનો તને જરા પથ્થુ ખ્યાલ છે ? હું પહેલથીજ જાણતી હતી કે સુખની આશા ફોગટ છે તો હવે એને માટે ફાંફાં મારવાં શા કામનાં ? વિધાતા ! હવે તારે આશ્ચર્ય જો થાય તે જોયા કરી જીવવું રહ્યું.

“આણું અને સ્થેણું એજ જીવન મંત્ર છે;
સ્વાર્થનું બલિદાન એ છે તો મારું અંતિમ એજ છે”

(પ્રગટ) પ્રાણેશ ! જરા આની સામું
જોશો ? એક મીઠી દષ્ટિની બીજ માથું છું. વધારે જોષણું
નથી. (પાસે જાય છે બેઠે છે) હાથ બધાય દુઃખો આ
વિસામથી ભુલાઈ ગયાં. [પોતાની છાતી ઉપરથી કાંધ
સંધ લેતી હોય તેમ] દુઃખ ! મારી પાસે કેમ આવ્યું ?
ચાલ્યું જ, લુંચ્યું, પાછું, નકામું સતાવણું હતું !

રજનીનાથ : [શ્રીકાંતની હાજરીનો ઇશ્વારો કરતો રજનીને છુટી પાડતો
સ્વગત (કેવો સુખનો ચમકારો ? એ આનંદ જેના ભાગ્યમાં
હોય તેનેજ મળે. બીચારી ગરીબ ગાય જેવી, પ્રેમથી બેટવા
આવે છે તેને હડસેલી મુઠ્ઠી-બીચારીને દુઃખ થશે. રજની-
રજની, તને હું જરૂર સુખી કરીશ પણ મારો સ્વાર્થ
પુરેપુરો સાધી લીધા પછી. નિરાશ ન થતો બહાલી !

શ્રીકાંત : રજની નાથ ! તારું સુખ જોષને મનેજ સુખ મળ્યું એમ
હું સમજુ છું એ બીચારી બોળી બાળાની અંતરની
આશીષ તારું કલ્યાણ કરશે. (સ્વગત) અંતે ઠેકાણે આવશે
એવું લાગે છે. પ્રભુ ત્હારી પ્રજા વરસી

રજની : નાથ ! સ્વાર્થે ભુલી આ દીન દાસીને પ્રેમથી પોષો એજ
પ્રાર્થના છે. એનાથી કેનું બલું થયું છે ? જ્યાં જોશો ત્યાં
એજ વિનાશનું કારણ હોય છે-હૃદય સ્વામિ ! મારી એજ
છેલ્લી વિનંતિ છે.

રજનીનાથ : શું કહ્યું ? સ્વાર્થને ભુલી જઈ ? તને સ્વીકારે ? હું તને
કહી કહીને ચાક્યો તો પણ ફરીથી પાછો એનો એજ
સવાલ મારી આગળ મુકે છે ? તને લાજ નથી આવતી ?
બેશ્વરમ, નાલાયક, હું જેને કામ કરી રહ્યો છું તે ફક્ત

સ્વાર્થનેજ મળે-તે સાધતાં આ જીવનનું બહીષ્કાર અપાય
તો પણ બહે-મરે સ્વાર્થ સાધવા હું મને તેટલા-
એને ભોજે પણ મારું કાર્ય પાર પાડવામાં પાછી પાની
નહિ કરે હવે પછી ને એક શબ્દ પણ બોલી છો તો
મ્હારા ગુસ્સાનો ભોગ થઈ પડીશ.

શ્રીકાંત : ખીચારાં રજની બહેન શું બોલું કહે છે ? બાપ, એના
જેવી સ્ત્રી તારા સુભાએજ તને મળી છે. ગૃહલક્ષ્મીને દુઃખી
કરી કોઈ લક્ષ્મીવાન થયું નથી માટે મધ્યરે તને જેટલું
આપ્યું છે તેટલું સંતોષથી ભોગવી સુખી થા, અને એને
સુખી કર સ્વાર્થ તો સહુને રહ્યો છે પણ અંધ બનવું
ન જોઈએ. જો, તારાં શરીર સાથું જો-રાનો દિવસ
ચીંતામાં ને ચીંતામાં કેટલું ખરાબ થયું છે ?

રજનીનાથ : તારે મારી સાથે મિત્રતા રાખવી હોય તો રાખજો પણ
મારા સ્વાર્થ વિરૂદ્ધ એક પણ શબ્દ બોલતો નહિ સમજ્યો ?
મને શિખામણ આપી આપીને મારું મગજ ફેરવી નાખ્યું.
હવે હું કાંઈ સાંજુ તેમ નથી. એ તને સારી લાગે છે ખરું ?
જરૂર આમાં ગોટાળો જણાય છે. બિચારી ! જા મારા
ધરમાંથી હમણાં ને હમણાં ચાલ્યો જા-નહિતો પરિણામ
બાણુંજ ખરાબ આવશે નીચ !

શ્રીકાંત : હું તારું કેમ બહું થાય એને તું કેમ સુખી થાય એજ
ચિંતામાં તારે દુઃખે દુઃખી હતો પણ આ અંધ ! એ
તને ન સૂઝ્યું કે કોણ તારો મિત્ર છે અને કોણ શત્રુ-
જેનું સાઈ નજ થવાનું હોય એને સારો માર્ગ મળતોજ
નથી. તારાં માતા પિતા પણ એજ દુઃખથી ગયાં-તારું
પરવાયું છે-હું તારો મિત્ર છું ને છેવટ સુધી રહીશ.

પણ હવે આપણો મોક્ષવા બવહાર આજથી બંધ થાય છે—છેવટે હું યાદ આવું અને મારી જરૂર પડે તો મોક્ષાવળે હાથ તો હેમ્થી સલામ.

“ વફાદારી સ્વીકારી છે વફાદાર રહીશ હું ”

બીડ વખતે યાદ કરજો જરૂર ત્યારે મળીશ હું.”

ઓ દેવ ! વફાદારીનો કેવો બદલો ! (જવામાંડે છે)

રજની: વહાલા ! મારા શ્રીકાંત બાઈને રોકો—ન જવાદો હાય !—

રજનીનાથ: પાપિણી, ઉપરથી બાપ, બાપ કરે છે અંદરથી ત્હારો બહાલો ? બેટીલે ઓ ફૂલદા ત્હારા વહાલાને (રજનીને શ્રીકાંત તરફ ધકકો મારે છે—રજની પડે છે મૂર્છા આવે છે) (શ્રીકાંતને) ઓ પાપના પૂતળાં ! સુખેથી મોજ માણો (શ્રીકાંત ગુસ્સામાં જતો રહે છે) બસ ખૂન પ્રપંચ વજેરે ગમે તે પ્રકારે સ્વાર્થ સાધુંજ ત્યારેજ નીરાત વળશે. (જાય છે)

(પડદા પડે છે)

અંક બીજો

પ્રવેશ પાંચમો.

કરસનદાસ શેઠનો સુવાનો ઝોરડો—

દાસ: “ પ્રપંચીનો વિશ્વાસ ભાષ્યો કોઈ હી કરશે નહિ;
દેવો દેશે અને ત્યારે કોઈ હી કરશે નહિ. ”

રત્નનીનાથ ધણીજ ચાલ્યાક છે—વેપારી કુનેહ
શીખી પુરે પુરો હુશીયાર થઈ ગયો છે પણ ક્યારે
ફસાવશે એ કહી ન શકાય; માટે ધણીજ સાવચેતી
ન રાખું તો જરૂર ઉંડા ખાડામાં હોમી દે. ચાલા-
કીનો જેર ઉપયોગ ન કરે તો તરી જાય—અને
તારે—આપણાં લોકોમાં એ દર્દ છે તે નીકળી જાય
તો બીજી પરદેશી પ્રજાને હંફાવી શકીએ—ઓ કમ-
નશીબ હિંદ ! તારાં બાળકોની એજ ખામી છે; દેશનો
ઉદ્ધાર ક્યાંથી આવે ? પહેલાં જી દેશમાં ન્યાય અને
નિતી હતાં—હવે ! શું દુઃખ હતું ! હવે એ ગયાં અને સામે

સુખ અને ક્ષાંતિ લેતાં મ્યાં. ઓ મરીમ દેશ ! તારૂં શું થશે ?
તુઝે સ્વાર્થ માટે સર્વ કાંઈ થાય છે.

રજનીનાથ: (પ્રવેશ કરતો ખીરસામાંથી પીરતોલ કાઢી ઓડીયન્સને
ખતાવતો સ્વમત) આની એકજ ગોળીથી બધાએ રોગો
તર્તજ નાશુદ થવાના (પીરતોલ ખીરસામાં પાછી મુકતો)
(મ્રગટ) કેમ કરસનદાસ કાકા ! મારે આજે ખાસ જરૂરી
વાત કરવાની છે જેથી એકાંત સાધી અત્યારે મળવા
આવ્યો છું.

કરસનદાસ: આવ ભાઈ આવ, બસે આવ્યો, ત્હારે માટે હંમેશાં ગમે
ત્યારે આ ધરના દરવજા ખુલ્લા છે. કહે ! શું ખાસ કામે
આવવું પડ્યું છે ?

રજનીનાથ: કામ તો ખાસ એજ કે આજ કાલ નાણાં સંબંધી સ્થિતિ
નબળી પડી ગયલી હોવાથી વેપાર રોજમાર ઠંડા પડી
ગયાછે; વળી વીલાયતથી આપણે જેવો નોંધએ તેવો માલ
મંગાવી શકતા નથી-વેપારીઓ પણ આપણને વખતસર
નાણાં ભરી શકતા નથી તો આપણને પગભેર રહેવાની મુશ્કેલી
પડતી જાય છે. તો આ તકનો લાભ લેવા માટે ને આપ-
ણાથી નાણાંની સગવડ બની શકે તો વિલાયતથી એક
સામટો માલ મંગાવી રાખી મૂકીએ, તો પાછી બજાર
તેજ ચર્તા આખી બજાર આપણા હાથપર રાખી શકીએ.
વિશેષમાં આપણી મરજી પ્રમાણે પૈસા પેદા કરી શકીએ.
પણ નાણાંની સગવડ થાય તોજ-આ તક ચુકવા જેવી નથી.

કરસનદાસ: વાતતો સાચી પણ નાણાં લાવવાં ક્યાંથી ?

રજનીનાથ: (સ્વમત) આલાકીથી પુછી લઉં કે કેટલી રોકડ રકમ

એની પાસે જમા છે. [પ્ર.] તમારી ખાનગી તીજેરીમાંથી
ખીજે ક્યાંથી ? કેટલી રકમ જમા છે ?

કરસનદાસ : મારી પાસે હાલ તુર્ત પચીસેક હજાર ત્રીજેરીમાં છે બાકી
શેર વગેરે હશે તે કાંઈ વેપાર માટે વેચી દેવાય ? આપ-
ણી ખાનગી મુડી આપણાં બાલ બચ્ચાંની સહી સલામતી
માટે હોય છે. વેપારને માટે તો જે રકમ પેદીમાં હોય
તેમાંથીજ બધી રમત રમાય. ધરની મુડી નાખીએ તો
ગાંડામો ઠરીએ-સમજ્યો ?

રજનીનાથ : આપે વીલતો કરાવી રાખ્યું હશેજ-કારણ આપ તો બ્ય-
વહાર કુશળ છો-આપના કામમાં બૂલ થાયજ નહિ.

કરસનદાસ : (સ્વમત) આ દગલવાજ વીલ સંબંધી કેમ પુછતો હશે ?
કાંઈ દગો કરવાનો હશે ? એના ચહેરા ઉપરથી તદ્દન
નિખાલસ દેખાય છે-હશે દૈવેચ્છા પ્રમાણે ચલાવું હશે તે
ચશે-સાચે સાચીજ વાત કહી દઉં-ઉતરતી અવસ્થા છે
કોને કાલની ખબર છે ? [પ્ર] હા વીલતો ક્યારનુંય કરાવી
રાખ્યું છે. તને કુલ સત્તા સાથે ટ્રસ્ટી નીમેલો છે-કારણ
તારા શિવાય હું બીજા કોની ઉપર વિશ્વાસ મુકી શકું ?
બધું બરાબર સંભાળજે. ઇશ્વરનો ડર રાખી કામ
કરજે.

રજનીનાથ : હવે હું રજા લઉં. (સ્વમત) બધું હમણાંજ બરાબર કરી
નાખું છું, કાકા તમને કાયમની નિદ્રામાં નાખવાને બધી
થોડી વાર છે.

(આલાકીથી ખીસામાંથી પીસ્તોલકાદી પાછળ છુપાવી રાખેછે)

કરસનદાસ : ખુશીથી જ-મગતો રહેજે. મારી છેવટની ખાનગી વાત
કહી દીધી-બધાને સંભાળજે

રજનીનાથ: (સ્વચત્ર) અત્યારે તો તમનેજ બરાબર સંજાળવા તમારે માટેજ ખાસ કરીને આવ્યો છું. તે દિવસે મારા સ્વાર્થની આડે આવ્યા હતા કેમ ? તમારાં મૃત્યુ પછી બધુંએ પચાવી પાડું ત્યારેજ હું ખરો. (પડદામાં સ્વાર્થ વિચિત્ર સ્વરૂપે લખકર દેખાય છે રજનીનાથ પીરતોલ છોડી એક દમ શેઠ પાસે દોડી જઈ તેના હાથમાં બરાબર મુકી દેછે.)

કરસનદાસ: (શેઠ તરફડીયાં ખાતા) ઓ નીચ ! તારા સ્વાર્થ માટે મને દગાથી માર્યો ? (ધકકાર તાઈ સાઈ નહિ થાય. [મરેછે.]

રજનીનાથ: અરે ઠાકા ! ઠાકા ! વેપારમાં (ધરમાંથી બધાં માણસો દોડી આવે છે) ખોટ ધણીને જતી હશે શું બધાંએ આમ તમારી માફક આપણાત કરતા હશે ? તમને આ શું સુઝયું ? અમને નિરાધાર કરી મૂક્યાં ? (ધરના માણસોને) રડોના રડોના. જ્યાં સુધી આ રજનીનાથના ખોળીયામાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તમને કોઈને જરા પણ દુઃખ થવા નહિ દઉં. ઓ ઠાકા ! તમે આ અવિચારી પગલું બરી બધીએ મનની મનમાંજ રાખી જતા રહ્યા (બનાવટી રીતે રડે છે. ધરનાં બધાંએ માણસો કહવાંત કરે છે) ।

પડદો પડે છે.

અંક બીજો.

પ્રવેશ છઠ્ઠો.

ડા. સાંકળચંદનું ઘર—

સાંકળચંદ: “ ઓય મારા બાપ લક્ષ્મી એકદમ ચાલી ગઇ;
ધર્મ કરતાં ધાક મધને આબરુ ઉડી ગઇ ”

કરમચંદ કાકાને, કેસ દેવા આપવામાં બૂલ મવાથી બગડ્યો
જેથી મારી માનીતી અને ગુજરાતની જાણીતી આબરૂ મને
એકલો અદુલો મુકીને ચાલી ગઇ ! બહાલી ! બહાલી આબરૂ
તું ક્યાં છે ? તારા ત્રિરહથી હું જુરી જુરીને મરું છું. [નિ-
સાસો નાખે છે] તે ગઇ અને જતાં જતાં કહેતી ગઇ કે:-

“હું જાઉં છું હું જાઉં છું ત્યાં આવશો કોઇ નહિ.

સો સો ફલજો મારતાં ત્યાં જીતશો કોઇ નહિ.”

ઓ મારી બહાલી ! તું મને મૂકીકેમ ચાલી ગઇ ? (સાંકળી
પ્રવેશ કરે છે) પ્રિયા હું તારા તાપે જુરીને મરું છું.

સાંકળી: (સ્વગત) આ હું શું સાંભળું છું ? શું એ કોઇના પ્યારમાં
પડ્યા હશે ? કાને તાપે જુરીને મરતા હશે ? હાથ, હાથ,

એને બીજી તે વળી કાણ મળી હશે ? શું મારા કરતાં
એ રૂપાળી હશે ? (પ્ર.) અરે એય ! આ ગાંડા કોને માટે
કાઢો છો ? કંઈ તમારી વ્હાલી વળી બીજી કુટી નીકળી ?
બોલો તો ખરા (પકડીને હલાવે છે)

સાંકળચંદ : (સ્વગત) આ કાંઈ સાંભળી ગયું હોય એવું લાગે છે, જરા
બનાવું ઠીક મઝા પડશે. (પ્ર.) અરે જેના તાપે હું વિરહ વેદના
ભોગવી રહ્યો છું, એતો તારા કરતાં પણ ધણીજ રૂપાળી
છે. એને માટે હું તો શું પણ દુનીયાં આપી મરી પડે
છે—એને મેળવવા કેટકેટલાં બેખમ ખેડવાં પડે છે સમજી ?
એ નહોતો તો આપણી બધાંયની જીંદગી નકામી.

“ બતાવો કાષ્ટરે પ્રેમતણી પ્રતિમા ”—વજેર.

સાંકળી : (સ્વગત) એવી તે એની કંઈ પ્રિયા હશે કે જેને માટે
દુનીયા આપી મરી પડે છે ? મારી મશ્કરી તો નહિ
કરતા હોય ! (ચીડાય છે પ્ર.) અને ચીડવો છો આ
માટે ? મારી એ શોકનું નામ શું છે ? મેં તમને રસ્તે
ચડાવ્યા તેનું આ ફળ ? મારા ઉપર અને બાળવા બીજી
લાવ્યા ? હાય, હાય, આ ધણીને મારે શું કહેવું ?
(ચીડાય છે).

સાંકળચંદ : (ખુશી થાય છે, હસે છે, કુદે છે) હાથ...આજે ખરેખરી
મળાઈ પડી. આવું રોજ થતું હોય તો રોજ મળાઈ પડે
મને ચીડવતી હતી કેમ ? ભેતીળ (સાંકળી વધારે ચીડાય
છે) ચીડવીશ કાષ્ટ દી ?

સાંકળી : હવે કાષ્ટ દિવસ નહિ ચીડવું—તમે કહેશો તેમ કરીશ
પણ મહેરબાની કરીને કહો કે એનું નામ શું છે ?

સાંકળચંદ : મારે પગે પડ. મારી માગ તો કહું.

સાંકળી : (સ્વમત્) અત્યારે મારી મગાવે છે પણ મારામ વારો આવશે (પગે પડે છે, પ્ર) મારી માથું છું.

સાંકળચંદ : બે સાંભળ. એ મારી અને દુનીયાની બહાલી પ્રિયાનું નામ “આખરે.”

સાંકળી : હાય, હાય, આણે તો મને પુરેપુરી છેતરી. મને પગે પડાવી મારી પાસે મારી મંગાવી! (ખુબ ચીડાય છે) યાદ રાખજો કે તમારો પણ વારો આવશે.

સાંકળચંદ : હિંદુસંસારમાં સ્ત્રીઓની ફરજ છે કે પતિની સેવા કરવી અને એને પગે પડવું. તારાથી અનળધૃતા પતિ સેવા થઇ ગઇ તો તેનું ફળ તને મળશે. તું સાત બચ્ચાંની મા થઇશ—સમજી! હવે રીસ નકામી ચીજ હોવાથી તેનો ત્યાગ કરી મને થોડી સલાહ દે કે મારે શું કરવું ?

સાંકળી : શેનું શું કરવું ?

સાંકળચંદ : એકદમ અનળથી થતાં સાઈ આવડે છે. સ્ત્રીચરિત્ર ચલાવે છે ? હવાખાનું ચાલતું નથી તેનું. કરમચંદ કાકાનો કેસ બગડ્યા પછી તદ્દન બેઠાબેઠા છું; બીલકૂલ ધરાડીજ નથી. નાણાંબીડ કચ્ચાંબચ્ચાં લઇને આવી છે. “બીજું બધું તો ઠીક છે પણ નાણાંબીડની બીક છે.” પૈસા નહિ આવે તો ખાશું શું ? કાંઈ રસ્તો સસ્તો સુએ છે ?

સાંકળી : (વિચારમાં પડી જાય છે) રસ્તો ! હું બતાવું ? તમે મરદ જેવા મરદ થઇને મારી શુદ્ધિની મદદ માગો છો ? શું તમારી શુદ્ધિ બાડે આપી છે ? મને ચીડવી કેમ ? હવે જવાબ નહિ આપું.

સાંકળચંદ : મારી અક્ષલની ઇસ્કોતરી, હવે નહિ ચીડવું (બેઠે છે)

સાંકળી : (શરમાઈ જાય છે) આ બધાનાં કેખતાં એવું તે શું

કરતા હશે ? હું જાણે મરું છું. મુખો જ્યાં તમારું ધ્યાન
પહોંચતું હોય ત્યાં વિલાંબતી દવા વાપરો અને ઝેરી દવા
વાપરવાનું તદ્દન બંધ કરો. એટલે નુકસાન થતું અટકે.
પીવામાં અને ખાવામાં ઝેરી દવા ખીસકુલ વાપરવીજ
નહિ. ચોપડવામાં વસને અનુભવ હોય તેવી બલે વપરાય.
બાકી થોડું દેશી ઘેડું શીખવા માંડી દેશી દવા વાપરતાં
શીખશો તો જરૂર ફાવશે એમ માઈ ધ્યાન પહોંચે છે.
બાકી તો ગરીબનું તશીય ગરીબ.

સાંકળચંદ : (ખુશી થતો કુદવા માંડે છે) ઠીક રસ્તો બતાવ્યો; જરૂર
તારા કહેવા મુજબ હું કરીશ નશીબ જ્યારે જવાબામુખી
પર્વતની માફક ફાટવાનું હશે ત્યારે ફાટશે. આપણે તો
માત્ર મહેનત કરીએ ફળ આપનારો એ છે.

(બન્ને જાય છે)

પડદો પડે છે.

અંક બીજો

પ્રવેશ સાતમો

સ્થળ-પ્રથમ ભાગનો ખાનગી ઝોરડો.

(શ્રીદેવી ધાયલ હાલતમાં આરામખુશી ઉપર બેઠેલી દેખાય છે)
રજની : (પ્રવેશે છે)

મારા મનનો માન્યો મને તો માનતોય નથી-હું એને
મોટું જુરો રહી છું-એને જરા પણ દરકાર નથી-પ્રેમ
નિરાશા હૃદય તોડી નાખે છે છતાં એના દુકડા બતાવી
શકતા નથી-હું આખીએ બળી રહી છું-છતાં ખાખ થતી
નથી-કહે છે કે હૃદય હૃદયને આકર્ષે છે. મારામાં આક-
ર્ષણ શક્તિ નહિ હોય ? મને હીંમત હતી કે હું માફ
સુધારી લઉંશ આજે એ હીંમત જતી રહી. સમજાવવા
કોઈ આવે છે તો એનાજ ઉપર બહેમ-ફેવું ભાગ્ય ?
પ્રેમનો બદલો તિરસ્કાર ? આ ધાતકી સ્વાર્થ ! ત્યારે
કેટલાં અને કેવાં ધાતકી કામો કરાવવાં છે ? માફ જે
થવાનું હશે તે થશે પણ આને કામોટું હશે ? અમે
તારું શું બગાડ્યું છે કે અમને બધાને તારી વિકાળ બબ્બમાં

ફાસાવી મારે છે ? જો દૈવ આ જીવગી ક્યાંસુધી ટકશે ?
(નિસાસો નાંખે છે) કુસંપ, કલેશ, ને સ્વાર્થ, કેવા
ભયંકર રોગ ? (ધુળે છે—શ્રીદેવી પાસે જઇ બેસે છે) આ
આપને કાંઈ આરામ જણાય છે ? હા કાંઈ રૂઝતો હોય
એમ લાગે છે ?

શ્રીદેવી : પહેલાં આ હૃદયનો હા રૂઝાય ત્યારેજ એ રૂઝાયને ? એ
હા છે. ઉડો ને ઉડો ઉતરતો જાય છે પછી
(માથું યતાવતી) આ હાનું તો પૂછવું જ શું ? રજની
તું બાળક છે છતાં સમજી છે એટલે વધારે સમજાવવું
પડે તેમ નથી—જેને પતિ તરફનું સુખ નથી તેનું જીવન
તદન નકામુંજ—એ જીવે તોપણ એક મુંઝા પ્રાણીની
માફકજ. શું એ જીવ્યું જીવ્યું કહેવાય ? નહિજ. તારા
પતિ અમારા સંસારમાંથી ઝેર રેડી રહ્યા છે. હજીપણ
કાંઈ બાકી હશે તે પુરૂં કરશે (નિસાસો નાંખે છે) એના
સ્વાર્થ માટે એ જે નહિ કરે તે થોડુંજ—હાય મને અભા-
ગણીને પણ ખોટો રસ્તો ક્યાંથીય સૂઝ્યો અને એનું
હથિયાર બની (રડે છે) કેવું ભયંકર પાપ કર્યું ?

રજની : શું પાપ કર્યું ?

શ્રીદેવી : (સ્વગત) ક્યે મોઢે કહું કે શું પાપ કર્યું ? (પ્ર.) રજની !
સાંભળ, તારી પાસે માઈ પાપ ખોલવામાં કાંઈપણ વાંધા
નથી. તુતો દેરી છે. રજનીનાથને સારે નક્ષીબે તું એને
મળી છે પણ એને તો દરકારજ નથી. એ ધારે તો તારાથી
અહીંજ સ્વર્ગ ખડું કરી શકે, પણ એ ભાગ્ય ક્યાં છે ?
સ્વાર્થમાં અંધ છે એટલે તારી સાચું સીરીતે જોઈ શકે ?

“ સ્વાર્થમાં જે અંધ છે તે ક્યાંય પણ જોતો નથી;
તુકસાન કોનું થાય છે તે કદી પણ જોતો નથી.”

પોતાનેજ હાથે કુહાડો. પોતાનાજ પગ ઉપર મારે છે તેનું પણ એને જ્ઞાન નથી. રજની ! મેં એવું પાપ કર્યું છે કે આ દેહને જીવતો બાળી મૂકવામાં આવે તોપણ એનું પ્રાચલિત ન થાય ! મેં મારું જીવન વેચીને આ સાડી લીધી છે-રજની ! જો, જો આ મારા જીવનની કીંમત. (ટેબલ ઉપરથી સાડી લઈને ખતાવે છે)

રજની : (સાડી હાથમાં લે છે-જુઓ છે-સ્વગત) શું.....બા..... બ્યબિચારી થયાં (હાથમાંથી સાડી પડી જાય છે) તેની તેની આ નિશાની ? હાય દુર્દૈવ ! આ મેં શું સાંભળ્યું ? આવું સાંભળતાં શ્રવણશક્તિ બહાર કેમ મારી જતી નથી ? ઓ કુદરત ! આનો કેવો બદલો વાળીશ ? દુઃખનાં ઘેરાતાં વાદળ માથે આવ્યાં છે-હમણાંજ જાણે વરસશે એવું લાગે છે. ઓ પરમાત્મન ! અમને સહનશક્તિ આપ.)

શ્રીદેવી : રજની ! કેમ કાંઈ બોલતી નથી ? શું વિચાર કરે છે ? તને મારો તીરસ્કાર થયો હશે. પણ એ વાંકે મારી એકલીનો નથી-આપણું પાપમાં બણોખરો ભાગ પુરપોનો હોય છે. સમજ !

રજની : (નિસાસો નાખે છે) જો બન્યું તે હવે નહિ બન્યું નહિ થાય-શું બોલું ? હૃદય ચીરાઈ જાય છે (રડે છે) જો થાય તે હવે તો સહન કર્યેજ છુટકો

(રજનીનાથ અને ઇશ્વરલાલ પ્રવેશ કરે છે)

રજનીનાથ : મોટાભાઈ ! મારાં મુરબ્બી બાબી સાહેબનાં પરાક્રમનું કેટલું વર્ણન કરે ? તમારે સાબીતી સાથે પુરાવો રજુ કરવો હોય તો જુઓ (ખીસાંમાંથી ફોટો કાઢે છે આપે છે) આ ફોટો.

ઇશ્વરલાલ : (ફોટો લી આંખે ફોટા સામે જોઈ રહે છે) એ રાંડ મારા પોકળ શોષતી હતી-પોતે શું કર્યું ? (શ્રીદેવી પાસે જાય)

છે) ઓ કુટ્ટા ! (રજની બહારાંધને ખસી જાય છે) જો,
જો આ તારાં પાપનું પ્રદર્શન ! મને શીખામણ આપતી
વખતે મુશ્કેલી આવતું હતું-હવે ક્યાં મર્યું ?

શ્રીદેવી : (ફિટો જોધને ચબરાય છે) હાય ! હવે આવી બન્યું (રડે છે)
રજનીનાથ : (સાડી બતાવતો) મોટાભાઈ ! હજી વધારે સાખીતી જોધતી
હોય તો તમારાં એ પૂણ્યવંતનિ પૂછો કે એ સાડી કાણે
આપી ? એજ માણસે એને એ સાડી એના પ્રથમ મીલનની
માદગીરી તરીકે ભેટ આપી છે.

મધુરલાલ : (એકદમ ગુસ્સામાં હાથ પકડી) બોલ ઓ પીશ્વચણી ! આ
સાડી તને કાણે આપી ?

શ્રીદેવી : (ગુસ્સાથી) જેવું તમે ક્યું એવું મેં ક્યું-સમજ્યા ? એમાં
પૂછવાનું શું ? પહેલાં તમે સુધરો પછી અમને સુધારો
પરોપદેશે પડિતાઈ કામ ન આવે.

મધુરલાલ : એમ છે ? ત્યારે તુંએ છુટી અને હુંએ છુટો. કુટ્ટા ! તારું
કાળું કર. હું મારે રસ્તે અને તું તારે રસ્તે આજથીજ
આ ધરને છેલ્લા પ્રણામ બાદ રજનીનાથ હું તને મારો
બધો કારભાર સ્વતંત્ર પણે સોંપી દઈ છું-ધર સંભાળજો.
હું જઈ છું (શ્રીદેવીને) તને બધીએ રજ છે-જા. (પકડો
મારે છે-શ્રીદેવી પડે છે મૂર્છાવશ થાય છે)
(અવાજ સાથે પડદામાં સ્વાર્થ ખુશી થતો દેખાય છે)

રજનીનાથ : આપણા પાસા પોખાર (ખુશી થાય છે)

રજની : હાય ! આ શું હું જોઈ છું ? (પડે છે મૂર્છા આવે છે)

ટુલો પડો પડે છે.

બીજો અંક સમાપ્ત.

સુખનાં સ્વપ્નાં

અંક ત્રીજો.

ટૂંકું ને ટૂંક નો

જુલાઈ તથા ઑગસ્ટ માસનો
ખાસ નાટ્યભૂમિ અંક તૈયાર
:: :: થયો છે. :: ::

જેમાં

રાજપુત કુટુંબની હકીકતવાળું
કદપીત નાટક “વહેમનાં
વાદળ” રજુ કરવામાં
:: :: આવ્યું છે. :: ::

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૦-૦
દરીયાપાર રૂ. ૪-૦-૦ ભેટ સાથે

આજેન લખો:-

પ્રકાશકને

૧૫૪૦, જમાલપૂર ટાકરશાની પોળ
અ મ દા વા દ.

અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ—કોલેજનો ખી. એ. ક્લાસનો રૂમ.

પ્રજુરાય : (પણાજી ઉંડા વિચારમાં ગમગીન થયેલો બેઠો છે) શું બધાને સંસાર વિષમય થઈ પડતો હશે ? કોઈ સુખી નહિ હોય ? કુદરતના ધડનારની લીલા અપાર છે; એ કારીગરની કળાને કોઈ પારખી શકતું નથી. ઓ જગતિયંતા ! જે ધરમાંથી હું શાંતિને અભાવે નીકળ્યો તે ધરમાં પાછો હું સુખરૂપ જઈ શકીશ ? મારા સદ્ગતદ્વાદાજીની હયાતીમાં જે આનંદ અને જે ઉદ્ધાસ હતો તે પાછાં હું મેળવી શકીશ ? અત્યારે ત્યાં કુસંપ અને કલેશની આગ સળગી રહી છે (નસાસો નાખે છે)

તરલા : (પ્રવેશ કરતી સ્વગત) જેની સાથે એકાંત મેળવવા હું કેટલાય વખતથી તકસી રહી હતી તે ઇચ્છા આજ ફળી. હાથ હવે મનના ઉભરા પુરેપુરા કાઢીશ. પ્રજુરાય ! પ્રજુરાય ! હું તમારે માટે કેટલા વખતથી મિલનની મીઠી આશામાં તણાયા કરું છું તેની તમને ક્યાંથી ખબર હોય ? [પ્ર.] વેશ, મી. પ્રજુરાય આમ ગમગીન કેમ જણાવ્યો છે ?

પ્રજુરાય : શું કહું તરલા.....ખ.....(તરલા તેનાં મોં ઉપર આલા-
કીથી પાસે બેસતી હાથ મુકી દે છે)

તરલા : મી. પ્રજુરાય ! હું તમને ચેતવણી ખાસ કરીને આપું છું
કે તમારે 'ખ' થી શરૂ થતો શબ્દ મારી સાથેની અથવા
મારે માટેની વાતચીતમાં ન વાપરવો. સમજ્યા ? (નયન
ઠટાક્ષ કરી હસે છે)

પ્રજુરાય : [સ્વગત] આને જોતાં જ જાણે હું મારું દુઃખ એકદમ બુલીજ
ગયો. 'ખ' થી શરૂ થતો શબ્દ એટલે ? હું શું કહેવા
જતો હતો ? હં.....જહેન શબ્દ. એ શા માટે ન વાપરવો ?
જરૂર કાંઈ એની ધમ્મણ મને મેળવવાની હોય એવું લાગે
છે [પ્ર.] તરલા ! શા માટે એવી બંધી કરો છો ? કહેશો ?

તરલા : તમારા આ સવાલનો જવાબ એકદમ આપવો પડશે ?
[પ્રેમથી નીહાળીને શરમાતી] હવે સમજ્યા ? [હાથનો
ધક્કારો કરી બે હાથ મેળવતી] હવે તો જરૂર સમજ્યા હશે.

પ્રજુરાય : (આળા પાડતો સ્વગત) એ મને ચ્હાતી હોય એવું લાગે
લાગે છે ચોત્તારી.....આ.....અમારાં.....ધરવાળાં
થવાની ઉમેદવારી કરવા આવે છે કે બચુવા ? [ફરીથી
આળા પાડતો પ્ર.] એટલે શું હું તો કાંઈ સમજતો નથી
[બાંક ઉપરથી ઉઠી જરા આગળ જમ્મ ઉભો રહે છે]

તરલા : [સ્વગત બાંક ઉપરથી ઉઠી પાસે જતી] આ કાંઈ મોટ
નથી પણ મને બનાવે છે-જેઉં છું કે આપણા બેમાંથી
કોણ બને છે. [પ્ર.] અરે એય ! તમારે મારી પાસે
ખુલ્લે ખુલ્લું બોલાવવું છે ?

પ્રજુરાય : [પાસે જતો-તરલા આઘી ખરતી] હા. ખુલ્લે ખુલ્લું, ખુલ્લે
ખુલ્લું ને ખુલ્લે ખુલ્લું જ બોલાવવું છે બોલાવું છે ? નહિ
તો હું આ ચાલ્યો [જવા માંડે છે]

તરલા : બુઓ, બહીં આવો તો કહું [પ્રભુરાય પાસે જાય છે]
કહું ? [હસે છે] હું તમને ચાહું છું. બહાલા ! જ્યારથી
આપણે પરિચયમાં આવ્યા ત્યારથી હું જેમ જેમ તમને
જોતી મ્હ તેમ તેમ મારું દીલ તમારા તરફ વધારે ને
વધારે ખેંચાતું ગયું. આપણે એ વર્ષથી એકજ કલાકમાં
બણીએ છીએ ત્યારથી હું તમને મળવા માટે એકાંત
શોધી રહી હતી આજે એ મુશ્કેલી દૈવે પાર પાડી. એ
લાંબી તૃષા છીપારશે ? મારા પ્રાણ ! (પાસે જઈ બેટી પડે છે)

પ્રભુરાય : અરે ! આશું કરે છે ? જ્યાં સુધી આપણાં લગ્ન થયાં ન
હોય ત્યાં સુધી આવી છુટ લેવાય ? બણેલી થઈને જુલ
ખાય છે ?

તરલા : [ફરીથી બેટતી] બહાલા ! બણે ઠેકાણે આપણે વાંચ્યું છે કે
અંતરનાં લગ્ન એજ ખરાં લગ્ન-પેલાં લગ્ન તો કુનીયાને
ખાલી બતાવવાનાં-આપણા તો આ જ લગ્ન.

પ્રભુરાય : મને લરના દુઃખીને પરણીને શું તું સુખી થમશ ? બહાલી !
હું તને દુઃખી કરવા માંગતો નથી-હજી તક છે-વિચાર
બદલી શકાશે.

તરલા : વિચાર બદલવાનો હોત તો દરજાવતજ નહિ-મારો
એકજ વિચાર અને એકજ નિશ્ચય-હું મારું હૃદય બધા
વખત પ્હેલાં તમને અર્પી ચુકી છું-હવે એ બીજાને
માટે રહુંજ નથી સ્ત્રી હૃદયને પ્રેરણા ક્યાંથી ઓળખી શકે ?
એ તો ભ્રમરની માફક જ્યાં સુગંધી હોય ત્યાં જાય.
અમારું એમ નથી-તમે મને નાસીપાસ કરશો તો હું
કુંવારી છુંદગી ગાળી સમાજની સેવા કરીશ-પણ બીજો
તો મારે મન બાપ બાપ સમાન છે. હવેતો.....

(ગાયન ગાય છે)

પ્રભુરાય : તરલા, તરલા, તારા આ આત્મભોગના નિશ્ચયે મને એવી રીતે બાંધી લીધા છે કે એમથી હું છુટી શકું તેમ નથી-તને મેળવી હું સંસારનાં બધાંએ દુઃખો ભુલી જઈ હું તારી શરત હું કબુલ રાખું છું.

તરલા : ઠાલા ! મને સંસારે જે આપવાનું હતું તે હવે આપ્યું. આપને મળતા માટે ખાવું, પીવું, નિદ્રા વગેરે ત્યાગીને ઉપાય શોધવાના વિચારમાં ને વિચારમાં ગોઠ્યા ખાતી હતી. મને માફ સર્વસ્વ મળી ચુક્યું; હવે કાંઈપણ ધ્યાન નથી-હવે તો હું આપને દુઃખે દુઃખી અને આપને સુખે સુખી. માફ જીવન સર્વસ્વ તમારું જ છે ઠાલા ! [પ્રેમથી ભેટે છે માથું પ્રભુરાયની છાતી ઉપર ચુકે છે].

પ્રભુરાય : તરલા ! હું ધરતો દાઝેલો હોસ્ટેલમાં રહું છું; મારા પુણ્ય-શાળી દાદાજીના મૃત્યુ પછી ધરમાં કુસંપ અને કલેશ ઉંડાં મૂળ કરીને પેઠાં છે; જેના પ્રતાપે સુખ અને શાંતિ જતાં રહ્યાં છે. એ અગ્નિથી સળગી રહેલા ધરમાં હું તને લઈ જવા માગું છું. આવીશ ?

તરલા : ઠાલા ! હજુપણ શંકા રહે છે કે આવા પ્રશ્નો પુછો છો ! તમારે માટે ગમે ત્યાં ગમે તે વખતે આવીશ તમે કહેશો તેમ કરીશ-મેં મારા માતા પિતાને મારો નિશ્ચય જણાવી દીધો છે; તેઓ જીના જમાનાના નથી-માફ હિત સારી પેઠે સમજે છે; તમને પણ સારી રીતે જાણખે છે-તેઓ આ કાર્યમાં સંમત છે-હવે કાંઈ પૂછવાનું બાકી છે ?

વિદ્યાર્થી : (પ્રવેશ કરતો) વેલ મી. પ્રભુરાય ! હાઉ આર યુ ? (શેકહેન્ડ કરે છે)

પ્રભુરાય : આઈ એમ ક્વાઈટ વેલ. તરલા ! હવે ક્લાસ શરૂ થવાનો ટાઇમ થવા આવ્યો છે-ચાલો બેસીએ. (બેસવા જાય છે)

પટેલ : (ગભરાતો પ્રવેશ કરે છે) ઓ બાપ, બાપ, તમારાં માવુ-
શ્રીને માથામાં સખત વાગ્યું છે-તેમની હાલત ગંભીર
છે-ધેરે બોલાવે છે-ચાલો બાપ, જલદી ચાલો.

પ્રભુરાય : [ચમકે છે તરલા જોઈ રહે છે] હેં શું બાને બહુ વાગ્યું છે ?

પટેલ : હાજી, બહુ સખત વાગ્યું છે.

પ્રભુરાય : ઓ કુડુંબ કલેશ ! આતે શું કર્યું ? (કુઃખી થાય છે)
તરલા ! ચાલો.

તરલા : ચાલો પ્રાણી ! કેવું વાગ્યું હશે ? (તરલા, પ્રભુરાય, તથા
પટેલ જાય છે) (પડો પડે છે)

અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ—૩૧. સાંકળચંદનું દવાખાનું.

સાંકળચંદ : [પ્રવેશે છે] ફાવ્યો, ફાવ્યો, કંપાઉં-ડર ડાકટર સાંકળચંદ ફાવ્યો. હવે તો જરૂર ફાવ્યો-દેશી દવા વાપરતાં શીખ્યો ત્યારથી ઘરાડી જમી અને મારી આપડના બેરોમીટરનો પારો ચડ્યો ને આપડની બીક ઓછી થઇ; પેલો નેપાળ-દાસ પથ્ય ચુપ થઈ ગયો [વિચારકરતો] હજી સાંકળી કેમ ન આવી ? પોરીયા ! [બોલાવે છે]

પોરીયો : (પ્રવેશકરતો) જી સાહેબ, હુકમ સાહેબ, ફરમાવો સાહેબ, પોરીયો સાહેબ, આવ્યો સાહેબ,

સાંકળચંદ : તને કાંઈ બોલવાનું બાન છે કે જેમ ફાવે તેમ બધું જાય છે ? હુકમ સાહેબ, પોરીયો સાહેબ, ને આવ્યો સાહેબ, બસ જ્યાં ત્યાં સાહેબ સાહેબ કલા કરે છે ? મુખો.

પોરીયો : મુખો સાહેબ.

સાંકળચંદ : સાહેબ મુખો એમાં મારે શું ? જા જલ્દી જા, તાકાદે જા,

દોડતો જ, તારાં બાપ સાહેબને બોલાવી લાવ; કહેજે કે જરૂરી ખાસ કામ છે.

પોરીયો : જઈં છું સાહેબ [જાય છે]

સાંકળચંદ : પોરીયા ! પાછો આવ.

પોરીયો : દોડતો આવે છે] જ સાહેબ.

સાંકળચંદ : કંપાઉ-ડર ક્યાં છે ?

પોરીયો : અંદર સાહેબ, દવા સાહેબ, બનાવે છે સાહેબ, બોલાવું સાહેબ?

સાંકળચંદ : અરરરર, સાહેબ સાહેબ કરીને કાન ફેાડી નાંખ્યાં તને આ "સાહેબ" બોલતાં ક્યાં મુખાંએ શીખવ્યું ?

પોરીયો : મારી માએ સાહેબ.

સાંકળચંદ : ઠીક જ. (પોરીયો જાય છે)

નેપાળદાસ : [પ્રવેશ કરતો સ્વગત] હું સ્વપ્ને પણ નહોતો ધારતો કે આ બાપનું ઠેકાણું પડે-એ પુરેપુરો નશીબદાર કે એને બેરી ચાલક મળી તેથીજ એનું ગાકું સારું ચાલ્યું જાય છે (પ્ર.) ડોક્ટર સાહેબ ! મારી તબીબત હમણાં બગડી છે; દવા આપશો ?

સાંકળચંદ : "બીજું બધું તો ઠીક છે પણ ફજેતીની બીક છે" સમજ્યા નેપાળદાસ ? હરે હું કયો નથી કે ફસાઈ જઈં- મારી ફજેતી કરવાના ઇરાદાથી જો આપનું આગમન થયું હોય તો જેવા આવ્યા તેવાજ છ પાંચ ગણી જાઓ; નહિ તો સાત પાંચ થશે. જો તમારે ખરેખર દવા જોઈતી હોય તો તમે મારા નીકટના જુના પાડોશી છો જેથી હું અર્ધે વચને તમારી સેવા ઉઠાવવા તૈયાર છું.

સાંકળી : [કાણુલી સાથે પ્રવેશ કરે છે] કાણુલી જ્ઞેન ! તમારા જુવાના આ જુળવાન બાપને સમજવી દેજો કે એનો પીછો છોડી દે અને આપણી હેત મહેરબાની જેવી છે તેવીને તેવી

નીભાવે; નહિતો અમારે ન છુટકે તમારી આબરમાં
લીંધુ નીચોવવું પડશે. શું સમજ્યા ?

નેપાળદાસ : [સ્વગત] હવે આ ઠેકાણે આભ્યો છે માટે ઓળખાણ
કામ લાગશે. ફેરવી બાંધું [પ્ર.] અરે ડા. સાહેબ ! તમારી
ફળેલી તે અમારી ફળેલી, ને તમારી આબર તે અમારી
આબર; વિશેષમાં તમારી ઘેરી તે અમારી (કાણુલી તેના
મ્હોંપર હાથ મુકી બોલતો અટકાવે છે)

કાણુલી : બોલવાનું જરાભાન રાખો નહિ તો એ આબરનો જવાબ
માગશે અને કોર્ટ ખસડાવું પડશે સમજ્યા ? જેમ આવે
તેમ ફેંકે જાઓ છો તે ?

નેપાળદાસ : અરે ભુલ્યો-બોલતાં ભુલ્યો-ચાલતાં ભુલ્યો, જન્મતાં ભુલ્યો
જીંદગીમાં બસ ભુલ્યોજ ભુલ્યો અરે ઓ મારી કાણુલી ! મને
તું ભુલી ન જતી-હું તને ભુલી જાઉં તેની શીકર નહિ;
ડા. સાહેબ ! મારું ભુલી જવાનું દરદ મટાડશો ?

સાંકળી : (નેપાળદાસને) એ દરદ ધણે લાંબે વખતે મટશે ને એને
માટે તમારે કોઈ પીજેજ ડોક્ટર શોધવો પડશે. મનના
દરદનો ડોક્ટર આ (સાંકળચંદને બતાવતી) નહિ.

નેપાળદાસ : એ ડોક્ટર ક્યાં મળશે ?

સાંકળી : અહીંજ મળશે જેમ મને આ ડોક્ટર સાહેબના ડોક્ટર
થવાની ફરજ પડી છે તેમ તમારો ડોક્ટર કાણુલી જહેન
છે; સમજ્યા નેપાળદાસભાઈ ? [કાણુલી મનમાં ખુશી
ચતી હસે છે]

નેપાળદાસ : જમાનો જેમ જેમ આગળ વધતો જાય છે તેમ તેમ
શોધો પણ નવી નવી ચતી જાય છે, કાનના ડોક્ટર
આંખના ડોક્ટર. નાકના ને ગળાના ડોક્ટર, અને દાંતના
પણ ડોક્ટર તેમ મનના ડોક્ટરની નવી શોધ ચક્રને
શું ? ડોક્ટરો વધ્યા તેમ તેની જાત પણ વધી. જમાનો

શું નહિ શીખવે ? હા. સાંકળચંદ્રભાઈ ! હવે હું તમારી વિરૂદ્ધ એક પથ્થુ પગલું (ચાલવા માટે છે) નહિ બંદી આજથી વફાદારીના સોમન ખાઉં છું,

સાંકળચંદ્ર : સોગંદ ખાશે તો ઘેર જઈ જમશે શું ? એ વિચાર માંડી વાળો.

નેપાળદાસ : તમને જાનાની માફક ધંધામાં આગળ વધતા જોઈને મને આગળ વધીને (એકટીંગ સાથે) કહેવા દો કે અમારે ખુશી થવું જોઈએ તો એ વિચાર હાથ પુર્ત અમે માંડી ન વાળતાં અત્યારેજ ખુશી થવાની રજા લઈએ છીએ અને તમને અને મીસીસ હા. સાંકળચંદ્રને અમે માનનું ફોતરૂં અર્પણ કરીએ છીએ.

કાશુલી : અરે ! પાછા જુલ્યા ? માનનું ફોતરૂં નહિ પણ પાતરૂં,
નેપાળદાસ : અરે ! જુલ્યો, જન્મ્યો પણ જુલથી-બધુએ જુલમાં જ જાય છે-માનનું ફોતરૂં નહિ પણ પાત્રું.

સાંકળી : તમે બન્ને બોલતાં જુલ્યાં. માનપત્ર.

કાશુલી : [નેપાળદાસને] કહેાને કે પત્ર એટલે પાંદડું.

સાંકળચંદ્ર : તમે લોકો માનપત્રનો અર્થ સમજતાં નથી. પત્ર એટલે કાગળ.

નેપાળદાસ }
કાશુલી } એમ ? હવે અમે સમજ્યા,

સાંકળી : હવે અમારૂં ગાડું ચીલે ચડ્યું. (ખુશી થાય છે)

સાંકળચંદ્ર : “ બધુંએ ઠીકઠીક છે ને હવે ના કાંઈ બીક છે ”
(સર્વ જાય છે) .

પડેલ પડે છે

અંક ત્રીજો

૫. ત્રીજો.

સ્થળ:—ગંગાદાસનું ઘર

- બાલુ : બા! મારા બાપુજી ક્યાં ગયા છે ?
- કમલીની : તારા ઇશ્વરલાલ કાકા સાથે ફરવા ગયા છે.
- કાન્તા : શું ઘરમાં નથી ગમતું તે ફરવા ગયા ?
- કમલીની : બહારની ખુલ્લી હવાથી મગજને શાંતિ લાગે—આખો દિવસ ઘરની અંદર બેસી રહેવાથી મગજ બહાર મારી જાય, સમજ ?
- બાલુ : ત્યારે તો અમે પણ રોજ ફરવા જઈશું, તું પણ અમારી સાથે આવજો (બન્ને છોકરાં રમવા માંડે છે)
- કમલીની : હું તમને રોજે ફરવા તેડી જઈશ—તારા બાપા પણ આપણી જોડે આવશે (સ્વમત) બીચારા ઇશ્વરલાલભાઈ કેવા દુઃખી છે ! કહેવત છે કે જેની સ્ત્રી બગડી એની જીંદગી બગડી—એ હોળીને લીધે બીચારા ઘેર પણ જઈ શકતા નથી, રાત્રી દિવસ ચિંતાથી તનની તથા મનની

તંદુરસ્તી ખોષ બેઠા છે—શું નિર્દોષ આનંદ એના ન-
શીબમાં નહિ હોય ? (નીસાસો નાખે છે)
(જંગાદાસ, તથા ઇશ્વરલાલ પ્રવેશ કરે છે, બાળકો એકદમ
રમત છોડી સામે દોડી બેઠે છે—શાંતિ)

જંગાદાસ : ઇશ્વરલાલ ! આ ધરમાં હું સ્વર્ગથી પણ અધિક સુખી
હું. જા ! આ મારા દેવદુર્લભ બાલકો કેવાં નિર્દોષ છે ?
અને આ મારાં ગૃહલક્ષ્મી સાક્ષાત્ લક્ષ્મીનોજ અવતાર—
હું કેવો ભાગ્યશાળી છું ? [ખુશી થાય છે]

કમલીની : સંસારનાં આવરણો દુર કરી, સુખનો સરલ માર્ગ શોધી
તેને સુખરૂપ કરવો એ પતિ પત્ની બંનેના આધાર ઉપર
છે. તમે ફરીને આવ્યા તેથી જરા થાકી ગયા હશે
જરા આરામ લ્યો—હું ભોજન સામગ્રી તૈયાર કરું.

[જાય છે]

ઇશ્વરલાલ : આવો વૈભવ મારા નશીબમાં નહિ હોય ? સ્ત્રી છે, છોકરો
છે, પૈસે ટકે સુખી છું, અંતરવ્યથા કાં ભોગવી રહ્યો છું ?
(વિચાર કરે છે—સ્વગત) હું સમજ્યો. જે નીતિબ્રષ્ટ તે
જીંદગી હાર્યો સમજવો. ક્યાંથી સુખી હોય જેણે અનિતિ
કરી ! આ જંગાદાસ તારા પગ ઘોષને પીવા બેઠ્યો—
જે નિર્દોષ રહી શકે છે તેજ નિર્દોષ આનંદ ભોગવી શકે છે
એમાં નવાઇ નથી (હઃખી થાય છે)

જંગાદાસ : ભાઈ, શું ચિંતામાં પડ્યો છે ? આખો દિવસ ચિંતા કરીશ
તો તંદુરસ્તી ખોઈ બેસીશ. આપણો ધર સંસાર સુ-
ધારવો તે આપણાજ હાથમાં છે—એમાં બીજાની મદદ
કામ આવતી નથી—જેવા આપણે રહીએ તેવા બીજાને
કરી શકીએ—વળી સ્ત્રીના કુમળાં મન ઉપર ગમે તે
બળતની અસર એકદમ થઇ જાય છે; માટે આપણું વર્તન

એવું ન હોવું જોઈએ કે મને ખરાબ અસર કરી જાય, ઝીણા ઝીણી બાબતથી માંદી દરેક દરેક બાબતમાં ધણીજ સાવચેતી રાખવી જોઈએ.

ધનિરલાલ : ખરું છે પણ એ તક ગઈ-ધણુંજ મોડું થયું છે, મુળથી બગડ્યું હવે ડાંખળે કયાંથી સુધરે ?

ગંગાદાસ : હજી બગડેલી બાજી સુધારવાની તક છે; પણ આવી રીતે નહિ તારે એનો ત્યાગ ન્હોતો કરવો-હજી તને વિનવી વિનવીને કહું છું કે પાછો તારે ઘેર આવ, હું સાથે આવીશ-મારાં બાબીને સમજાવીશ અને પાછો તારો સંસાર જેવો હતો તેવો સુખી કરી આપીશ મારું કહેવું એકજ વખત માન.

ધનિરલાલ : શું હું પાછો ઘેર જઈ ? એ હવે આ જીંદગીમાં કદી પણ બનશે નહિ, રખડી રઝળીને પેટ ભરીશ પણ એ ચંડા-શૂણીને મારું મોં નહિજ બતાવું.

ગંગાદાસ : [સ્વગત] એા પરમાત્મન ! મને મારા મિત્રનો સંસાર સુધારવાની તક આપ-એનું દુઃખ મારાથી સહેવાવું નથી ખાવું પીવું હિંધ અને આરામ બધુંયે નિરસ લાગે છે. જ્યાં સુધી એને સુખી નહિ જોઈ લાંસુધી મને એન નહિ પડે [દુઃખી થાય છે પ્રગટ] બાઈ ! જેવી તારી ઇચ્છા; સુખેથી મારે ત્યાં જહે પણ મિત્ર તરીકે મારી ફરજ છે કે તને રસ્તો બતાવવો જેથી મારે કહેવું પડ્યું-ખોટું ન લગાડતો, અહીં તને કાઠપણું જાણી અડચણ નહિ આવે.

બાણુ : [દોડતો ગંગાદાસ પાસે આવી બેટી) બાપુજી ! તમે મને તમારાથી રીસાવાની રજા આપશો ?

ગંગાદાસ : કેમ ?

બાપુ : મને, કાન્તા બેનને, અને મારી બાને મુકીને તમે એકલા ફરવા ગયા હતા એમ !

મંગાદાસ : કાલથી તમને બધાંને તેડીને ફરવા જમણ, હવે રીસાવાની રજા ન માંગતો [ખુશી થતો-સ્વગત] કેવો નિર્દોષ છોકરો રીસાવાની તે વળી રજા મગાની હશે ?

પ્રથમલાલ : બધુંએ શુન્યવત્ લાગે છે; આ બાલકોના નિર્દોષ આનંદમાં પણ ભાગ લેઈ શકાતો નથી. કેવો નિર્ભાગી ? (દુઃખી થાયછે)

મંગાદાસ : દુઃખી શા માટે થાય છે ભાઈ ! તને આનંદ પમાડવાને કહે તો મારા પ્રાણ પાથરું-તાઈ દુઃખ મારાથી જોવાતું નથી-ભાઈ કહે, કહે તને શેની જરૂર છે ?

પ્રથમલાલ : આ અભાગીયાના નશીબમાં ક્યાંક પણ ખુણે ખાંચરે સુખ ભરાઈ રહ્યું હશે તે તારા જોવા મિત્ર મળ્યો; મારે દુઃખે દુઃખી અને મારે સુખે સુખી; કુખતા જીવતું આ એક તરણ-ભાઈ ! મારું લાગ્યું હું ભોગવું; તું શા માટે અકળાય છે ?

મંગાદાસ : ખાવા પીવા અને મિત્રને પૈસે મોજ ઉડાવવા બધાંએ ભેગા થશે પણ બીડ વખતે હાથ બીડીને મદદ કરવા થોડાજ ભલા રહેશે. તને આ વખતે હું કામ નહિ આવું તો કૃતદ્વી કરીશ કુત્તિયા મારા ઉપર શીટકારનો વરસાદ વરસાવશે ને મને ઠોકરો મારશે-મારી ફરજથી હું કંઈ વધારે કરતો નથી.

કમલીની : [પ્રવેશે છે સ્વગત] બોબન સામગ્રી તૈયાર છે પણ કંઈ જોઈ કહું કે ચાલો, પ્રથમલાલ ભાઈને નોકર મહારાતો આવ્યો છે માટે જરૂર કંઈ માઠા સમાચાર હોવા જોઈએ; શું કહું ? એમને ખબર આપું ? (પ્ર.) પ્રાણેશ ! પ્રથમલાલ.

ભાષને ત્યાંથી એક માણસ દોડતો આવ્યો છે અને કહે-
 છે કે ધર્મજ તારીફનું કામ છે-બોલાવું ?

પ્રશ્નરલાલ : તારીફનું કામ છે ? શું કહે ?

ગંગાદાસ : જલદી બોલાવ-કાંઈ માફા સમાચાર કહે ?

[કામલીની નય છે, માણસને લાવે છે]

પટેલ : [ગભરાતો] મોટા ભાષ, મોટા ભાષ, ગજગ થયો (હાં છે)

પ્રશ્નરલાલ : બોલ જલદી શું છે ? [ગભરાતો]

પટેલ : મારા બાની તખીયત એકદમ ગમડી છે; અને કહે છે
 કે આખરની યુદ્ધકાત લેવી હોય તો ચાલો.

પ્રશ્નરલાલ : હવે સુખનો સુખ આચર્યો-જાઈ હું જઈ છું (-હાસવા માંડે છે)

ગંગાદાસ : હો રહે : હું તારી સાથેજ આવું છું.

કમલીની : ઠાલા ! તમે પહોંચશો ત્યાં હું પણ આવીશ.

(પ્રશ્નરલાલ, ગંગાદાસ, પટેલ નય છે)

પડદો પડે છે.

અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ ચોથો.

સ્થળ—સાંકળચંદનું ઘર.

સાંકળી : લોકો “ પ્રમદા શુદ્ધિ પાનીએ ” કહી ઓઝોને ધીકારી કાઢે છે, એ કદર બાયલાઓ બલે તેમ કહે પણ મને આગળ વધીને કહેવાયો કે બ્યારે સમાજ ઓઝોની કાંમત પુરેપુરી રીતે સમજશે ત્યારેજ આ મરીય ગણાતું હિંદુસ્તાન પરદેશીઓની ઠોકરો ખાતું અટકશે. હું ન હોત અને મારા શુદ્ધિના બોકડા અને આગરના સોલ એજન્ટ પતિને ધંધામાં કેમ આગળ વધવું એ શીખવ્યું ન હોત તો એનું શું થાત એ કહી શકાય તેમ નહોતું.

સાંકળચંદ : (પ્રવેશ કરતો) ફાવ્યો, ફાવ્યો સાંકળચંદ ફાવ્યો. કંપાઉન્ડર ફાટીને ડોકટર થઇ ધંધામાં ફાવ્યો-તો આ ફક્ત જૈરીની શુદ્ધિ થોડીક ઉછીની લઇને ફાવ્યો કહો મને ખાયલ કરનારાં ધરવાળાં, તમે તો ખાયલ થયાં નથીને ? જો એમ હોય તો કહો એટલે મલમ પટ્ટાથી તમારો બા રૂઝાવું. (અચડાય છે)

સાંકળી : સભ્યતા રાખો-આ બધાના દેખતાં શરમાતાય નથી ? એમને એમ વગર પરવાગીએ અથડાઇ પડો છો ? બે આબરૂ થશે-ક્યાં ધાયલ થયા છો ? (જુએ છે) બાતો ક્યાંએ દેખાતો નથી ! ફેટલાકને ધાયલપણનો ભ્રમ થાય છે એવું તો નથી થયુંને ?

સાંકળચંદ : શું હું બે આબરૂ થઇશ ? ત્યારે તો ફાળ્યો-હું જરૂર ફાળ્યો-મારી એક આબરૂ હતી તેની બે થઇ. એટલે એક વધી-એવી રીતે બે શરમ; બે અકકલ, બેઠમાન, વગેરે વગેરે બધુંબે બધુંબે હોય તો બધુંજ સાફ ફાળ્યો, ફાળ્યો-આ ગરીબ ગાય જેવો ગણાતો સાંકળચંદ પૈસાદાર વાલ જેવો થયો-ફાળ્યો; હવે તો પુરેપુરો ફાળ્યો.

નેપાળદાસ : (કાશુલી સાથે પ્રવેશ કરતો] લાળ્યો, લાળ્યો. તમારો પાડોશી નેપાળદાસ એની કાશુલી સાથે તમારો આબરૂ-નું વેગન લાળ્યો, કહો ગુડઝ ક્યાં ઉતારશો ?

કાશુલી : સાંકળી બહેન ! આ લોકોનું મગજ ખસી ગયું છે માટે એ બન્નેને ગંડાની ધરિપતાલમાં ચાલો આપણે મુકી આવીએ.

સાંકળચંદ }
નેપાળદાસ } હેં ! (બેસી નય છે)

નેપાળદાસ : તું શું કેહ ? મારી કાશુલી તું શું કેહ ? (ઉભોથાય છે)

કાશુલી : તમે શું સાંભળો છો ?

નેપાળદાસ : સાંકળચંદભાઈ ! આપણાં આ જીવતાં પાર્સલો કદાચ આપણને ધરિપતાલને બદલે શુક્રવારીમાં લઇ જઇ આપણને વેચીને ક્યાંક ચણા ન ખાઈ નય એ જરા સંભાળજો.

સાંકળચંદ : હેં ?તમે શું કહો છો ? આપણને વેચીને ચણા ખાઈ જશે ? તો તો મારી માનીતી આબરૂ પણ સાથે

વેચાઈ જશે. ઓ મારી આખરનાં થરમોમીઠ્ઠરની શીશીના પારા ! જરા નીચે બેસી જા, હું બેઠાન થઈને પડું છું. (પડે છે) મારી આખર પડી ગઈ, “ બીજું બધું તો ઠીક છે પણ વેચાવાની બીક છે. ”

સાંકળી તથા કાણુલી : (હસે છે) જોયું ?

સાંકળી : ગભરાઓ નહિ. ઓ પાર્સીઓ સાચવનારા મજુરો ! ગભરા-ઓ નહિ. અમે તમોને નાખુશીના સાગરમાં કુઆવવા એક પણ પગલું આગળ ભરીશું નહિ-પણ એક શરતથી

સાંકળચંદ : (ઉભો થતો) શી શરતથી ?

સાંકળી : શરત માત્ર એટલીજ, કે તમારે અમોને ગુરૂ તરીકે માન્ય કરવાં.

સાંકળચંદ : નેપાળદાસ ! સમિલ્યું ? આ શરત આપણાથી પળાશે ?

નેપાળદાસ : આ શરત સાંભળીનેજ હું શરમાઈ જાઉં છું. (નીચું બેઠા રહે છે) શરમથી મારાથી ઉંચું પણ, બેઠા શકાતું નથી.

કાણુલી : (ઝાઝી પકડી મ્હોં ઉંચું કરતી) ઓ મારા શરમથી સુકાઈ જતા બરમાર ! શરમના તમારે ગાલે શેરડા પડી ગયા; બોલો શરત કયુલ છે ?

નેપાળદાસ : એવી આકરી શરત કોણુ કયુલ કરે ? ઉં—હું.

સાંકળી : (સાંકળચંદને) બોલો કયુલ છે ?

સાંકળચંદ : ના કયુલ છે.

સાંકળી : કયુલ નહિ કરો ?

સાંકળચંદ : ના કયુલ કરીશ.

સાંકળી : કયુલ નથી કરતા ?

સાંકળચંદ : નથી કરતા કયુલ.

સાંકળી : એમ ? [કાણુલાને ખાણુપર લઈ જઈ સ્વગત)

આ જમાનો ચમત્કારનો છે માટે જરા આપઘાત કરવાની
ધમકી આપશું એટલે બન્ને નરમ માખણ જેવા થઈ
જશે. (પ્ર.) બસ હવે આપઘાત કર્યા શિવાય છુટકોજ
નથી; ચાલો હું તમારું ગળું દબાવીશ; તમે મારું ગળું
દબાવજો [બન્ને એકનીબેકના ગળાં દબાવવા માંડે છે—
સાંકળચંદ તથા નેપાળદાસ બંને ગભરાય છે ધ્રુજવા
માંડે છે]

સાંકળચંદ : એતો નેપાળદાસ એતો. આ બન્નેને મરતાં અટકાવો—
જલ્દી કરો—મારાં કપાળ ઉપર કાળી ટીલી લાગશે અને
આખરે ઉપર ખીલી સળગડ વાગી જશે—શું કરું ?
(ઓડીયન્સને) અરે આમાંથી કાઢ રસ્તો મને બતા-
વશે ? હું બહુ ગભરાયો છું મુંઝાયો છું; રીખાયો છું ને
મારી આંખ બાંધત છે.

નેપાળદાસ : [ગભરાઈને આમતેમ દોડે છે]
“ મને રહાય કરજો મુરારીરે
બહારે ચડજો ગોવર્ધન ધારીરે. મને—વગેરે
[કાંઈપાદ આંખું હોય તેમ] સુઝયો (કુદે છે)
રસ્તો સુઝયો, દુરખીન લગાડીને જોતાં રસ્તો સુઝયો.

સાંકળચંદ : બોલો જલ્દી બોલો—શો રસ્તો સુઝયો ?

નેપાળદાસ : અરે બંધુ ! તને તે શેનાથી બાંધું ? હજીએ ન સમજ્યા ?
જો આપણેએ ધાધરા પલટણીની શરત કબુલ કરીએ તો
બધોએ વાંધો પતી જાય.

સાંકળચંદ : ઓ હો હો હો—બસ એટલોજ વાંધો હતો. ? (પોતાના
બન્ને કાન પકડી) અરે ઓ મારાં અંતરની બાટલી !
(મોં આડો હાથ લગાવતો) અરે લુભ્યો ઓ મારાં
અંતરની અધિષ્ઠાત્રિ ! મારી આરાધ્યદેવી ! તારી શરત

મારે કશું છે, મહેરબાની કરી એવું ઉતાવળું [ચાલવા માંડે છે] પગલું ના ભર; હવે મનાઈ જ.

નેપાળદાસ : ઓ મારી કાશુલીની રહેનારી ! મારાથી વીખુટી ના પડ-
તને સ્વર્ગમાં મારા વિના ગમશે નહિ માટે રીસ છોડી
દે; તારી સ્મરત હું કશું રાખું છું

સાંકળી }
કાશુલી } કેવા ઠોકાણે આવ્યા ?

સાંકળી : સત્તા આગળ શાશુપણુ શા કામનું ?

સાંકળચંદ : મહેરબાની કરી અમી સત્તા બધે ન વાપરતાં; ક્યાંક
આવો અમુલો જીવ ખોઈ એસશો-એનું બધી આગળ
જોર ચાલે ? બીજે ખત્તા ખાવાનો પ્રસંગ આવે; સમજી ?

સાંકળી : મારાં શુરાતનનો ઉપયોગ તમારા શિવાય બીજે ક્યાં કરું ?
અંતે તો તમે હાર્યા અને અમે જીત્યાં.

કાશુલી : અમે ન હોઈએ તો તમને કાઈ ઉભા પણુ ન રહેવા દે.
ભાડાનું મકાન ભેવા જશો તો પહેલાંજ પૂછશે કે “ બેરાં
છોકરાં છે ? ” અમે હકથું તોજ આ જગતના બ્યવહારમાં
તમે જ્યાં જશો ત્યાં ફાવશો; નહિ તો ઠોકરે ખાશો.

નેપાળદાસ : ખરું છે પણ તમનેય અમારા વિના નહિ ચાલવાનું-એક
બીજાને એક બીજાની જરૂર પડેજ-આને પુરૂષ વિના
ન ચાલે અને પુરૂષને સ્ત્રી વિના ન ચાલે-માટે બધું
મનમાંજ સમજી જ અને ચુપ થઈને બેસી જ.

(ગાયન આતાં સર્વે જાય છે)

પડે પડે છે.

અંક ત્રીજો.

પ્ર. પાંચમો.

સ્થળ:—સેન્ડહર્સ્ટ રોડ પાસેનો એક રાજમાર્ગ.

[માણસોની આવજા થાય છે, ઘોડાના ડાબલા, મોટરનાં, જુગળાં, દામની ટોકરીના વગેરે અવાજો સંભળાય છે]

રજનીનાથ: (પ્રવેશ કરે છે)

રજનીનાથ ! આ જીવન સંગ્રામમાં તનતોડ મહેનત કરી ચુક્યો કેને માટે ? રજનીને સુખી કરવા; એ સુખી થઈ ? ના ત્યારે શા માટે ? સ્વાર્થ સાધી માઈ પોતાનુંજ બહુ કરવા માતા પિતાને આધાતથી માર્યા.—બાઈ બાબીને લડાવી માર્યા; મિત્ર છોડ્યો—પત્નિનો તિરસ્કાર કર્યો.—કરસનદાસ શેઠનું ખુન કર્યું—વગેરે અનેક પ્રપંચો કર્યા—તે ફક્ત મારા ટુચ્છ સ્વાર્થ માટે—એ બધાનાં સુખનું બલિદાન આપી હું એકલો રજની સાથે સુખી થવા ઇચ્છતો હતો. જેને માટે આટલું આટલું જોખમ ખેડ્યું તે ક્યાં છે ? (ખીસાંમાંથી કાડ કાઢતો) એ તો ખીચારી સુવાવડમાં મારે પાપે જુરી જુરીને મને એકલો ગાથાં

ખાતો મુકીને ગઈ. (ધ્રુસ્કાં મુકીને રડે છે) સુખનાં સ્વપ્નાં
હીડી ગયાં-ગયું મારું સર્વસ્વ ગયું-રહ્યો હું એકલો-
ખીજનાં જીવન ઝેર કરી પોતે સુખની આશ્વા રાખવી
એ મૃગજળની તૃષ્ણા જેવું છે-પહેલાં સમય એનો હતો-
હવે તારો પાપનો ધડો ભરાઈ ચુક્યો છે-કુદરત કોઈને
છાડતી નથી-એ જે સજા ફરમાવે તે ભોગવી લે-તારો
હિસાબ ચુકતે કર-ઓ અભાગી! તારું શું થશે? ઓ ફર
સ્વાર્થ! તેં કાનું બહું કયું? [પડદામાં સ્વાર્થ તિરસ્કારથી
હસે છે]

રસ્તેજનાર : એ બાપ, જરા પુટપાથ ઉપર ચાલો; ક્યાંક ગાડી
ધોડાથી ઇજા થશે.

રજનીનાથ : (અર્ધા ઝાંઝાજેમ ગમે તેવી રીતે ચાલે છે, સાંભળતો નથી;
જડવત ઉભો છે)

પોલીસ : પુટપાથાવર ચલા; આપકતે નાહિ કા ?

રજનીનાથ : પશ્ચાતાપ એ એક જાતનું પ્રાયશ્ચિત છે પણ તે મારા
જેવા હૃદય શુન્ય માટે તો નહિજ. ઓ દયાળુ માતા
! પતા ! ઓ પરોપકારી કરસનદાસ શેઠ ! મને મારી
આપશો ? મારી પ્રાર્થના સ્વીકારશો ? ઓ વહાલી રજની !
મેં તારા પ્રેમનો બદલો તિરસ્કારથી વાળ્યો કેવો કૃતખી ?
(રડે છે)

પારસી : (સ્વગત) આયે ખીચારો કુખી જનાયેછ-ચાલ જરા
બાણુ પર ફરે. (પ્ર.) અરે એય ! બહા આડમી, રસ્તા
વચ્ચે જાનો ચાલી મરે છે ? કાંઈ એકસીડન્ટ કરી મુકસે;
ચાલ જરા બાણુ પર ચાલ-ખોદાય તારું બહું કરસે.
(હાથ ઝાલી પુટપાથ પર લઈ જાય છે)

રજનીનાથ : (પાછો રસ્તા વચ્ચે આવી ઉભો રહે છે)

“ જીવનમાંથી રસ ગયો તો જીવવું શા કામનું ?
જીવું ન જીવું થાય ત્યારે જીવવું નાકામનું. ”

(સામેથી મોટર ટ્રક આવે છે-હોર્ન વાજે છે-
સાંભળતો નથી, પાછળથી ટ્રામ આવે છે, ટ્રકોરા
સાંભળતો નથી-પુતળાંની પેટે જડવલ ઉભો રહ્યો
છે. લોકો ખસેડવા પ્રયત્ન કરવા જાય છે પણ બચ-
બન્ને વચ્ચે આવી જાય છે-ભયંકર અકસ્માત!!! મરણુ તોલ
સ્થિતિમાં ધાયલ થાય છે-કોન્સ્ટેબલ વજેરે આવી પહોંચે
છે, તપાસ થાય છે; કોન્સ્ટેબલ ખીસાં તપાસે છે-કાડ
નીકળે છે.)

કોન્સ્ટેબલ : (સીપાઇને) ચે આદમીકા એડ્રેસ મીલાદૈ; ઇસ્કો જલ્દી
ધર બેજના ચાહીએ, જાઓ, જલ્દી ગારી લાઓ
(સીપાઇ જાય છે)

(મથુરલાલ તથા ગંગાદાસ એ રસ્તેથી પસાર થતાં
મથુરલાલની નજર ત્યાં પડતાં બન્ને તે તરફ જાય છે;
ઓળખે છે-આઘાત થાય છે)

મથુરલાલ : આ દુખ છે કે સ્વપ્ન ? ઓ ફર વિધિ ! તેં કેવું વેર વાળ્યું ?
(કપાળ કુટે છે) મારો બાપ રજનીનાથ આ હાલતમાં ?

ગંગાદાસ : (જ્ઞાત પાડતો) દુઃખ આવે છે ત્યારે પરિવારને લખનેજ
આવે છે-એકલું કદી પણ આવતું નથી. બાપ ધીરજ
રાખી જલ્દી આને લખને ઘેર જઈ સારવાર કર-એને
ધણુંજ સખત વાળ્યું છે ઉતાવળ કર (કોન્સ્ટેબલને) ચે
ઇસ્કો બાપ હવે ઇસ્કો સોંપ દીજીયે.

કોન્સ્ટેબલ : વેલ, આઈ ટ્રસ્ટ યુ. (મથરલાલને) મનમાં લેજાવ્યો. (શોકહેન્ડ કરે છે) ધરતી જેવમે'સે ચે કાડ' નીકલા હૈ. લીજાએ (કાડ' આપે છે)

મંગાદાસ : થેન્ક યુ. (કાડ' મથરલાલને આપે છે)

(સિપાઈ એમ્બ્યુલન્સની ગાડી લઇને આવે છે મથરલાલ વગેરે રજનીનાથને ગાડીમાં મુવડાવે છે. સર્વે જાય છે)
પડદો પડે છે.

અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ છઠો.

સ્થળ—સાંકળચંદનું ઘર.

[સાંકળચંદ તથા નેપાળદાસ પ્રવેશ કરે છે]

સાંકળચંદ: આપણાં માનવંતાં ધરવાળાં આપણાં ધરાર ગુરૂ થઈને અભિમાનના શિખર ઉપર ચડી બેઠાં છે “બીજું બધું તો ઠીક છે પણ મીસીસ સાંકળચંદ માથે ચડી જવાની બીક છે” માટે જરા એનું પાણી ઉતારવા થોડી યુક્ત કરવી જોઈએ. નબળો સબળો ગમે તેવો તોયે બણી—એના વિના એને ચાલે નહિ એવી ખાત્રી કરાવ્યા શિવાય એનું અભિમાન ઉતરશે નહિ.

નેપાળદાસ: જે અભિમાનમાં બહુ ઉંચે ચડે છે તેને કુદરત એવી સખત રીતે પાડે છે કે છંદગીની ખો ભુલી જાય છે માટે જરા શીખામણ આપવાની આપણી ફરજ છે. શું યુક્ત કરીશું ?

સાંકળચંદ : (વિચાર કરતો હોય તેમ) સુઝી યુક્તિ (કુદે છે) એકદમ મારાં મગજમાં યુક્તિ સુઝી આવી (વતાવતો) જુઓ નેપાળદાસ ! મારા મગજમાં યુક્તિનો સોળે ચઢી આવ્યો.

નેપાળદાસ : બોલો, જલદી બોલો, મગજનો સોળે જલદી ઉતારો.

સાંકળચંદ : જુઓ સામેથી મારી પોતાની માલીકીનાં મીસીસની પધરામણી આ બાજુ ચતી હોય તેમ દેખાય છે. માટે હું જરા છુપાઈ જઈ અને તમે જરા એકાંતનો લાભ લેતા હો તેમ રહેજ સાજ દીલ્લગીની રમત રમો એટલે એને મારી હાજરીની જરૂર જણાતાં બાકીનું હું સંભાળી લઉં.

નેપાળદાસ : સરસ ધણી સરસ (કુદે છે) તમારી યુક્તિ ધણીજ સરસ છે—આ તોફાનનો અવાજ સાંભળી મારાં પનોતાં ધરવાળાં પશુ દોડી આવશે અને દેખાવ જોઈ નરમ પડશે.

સાંકળચંદ : આલો હેશીમાર. (છુપાઈ જાય છે)

નેપાળદાસ : સાવધાન (ટટાર થાય છે)

સાંકળી : (પ્રવેશ કરતી) બસ એ હવે હું પીવરાવીશ તેટલુંજ પાણી પીવાના અને હું કહીશ તેટલુંજ કરવાના—એના શા ભાર છે કે મને પુછ્યા શિવાય એક ડગલું પણ બરે ? હું કાણ ? એની ગુરૂ.

સાંકળચંદ : [સ્વગત નેપથ્ય] હ્યો; અમારા ગુરૂદેવ પધાર્યા—જો, જો. બહુ ઉંચે ચડ્યા છે તે ક્યોંક પડતાં વાગે નહિ—મને પરાધીન કરતાં તમે ફસાઈ ન પડો; ચેતજો.

નેપાળદાસ : જરા ચ્હેરો હસ્તો રાખો—બાકીનું મારા ઉપર છોડી દો. (હસ્તો હસ્તો પાસે જવા જાય છે)

સાંકળી : [સ્વગત] આ નેપાળદાસ અચાનક કેમ આવી ચડ્યો હશે ? કોઈ દિવસ નહિને આજે શું છૂત બરાડું હશે ?

(પ્ર.) હું એકલી છું તે જાણતા નથી ? નેપાળદાસ બાપ !
બહી કેમ આવ્યા ? ચાલ્યા જાઓ.

નેપાળદાસ : બહાણી સાંકળાં ! (મોં ઉપર હાથ મુકતો) અરે જુલ્યો.
બહી આવ્યો છું તે કાંઈ બદલા લીધા વિના પાછો
જવાનો નથી—તમારી સાથે પ્યાર કરવા માટે દીલ
તબાબપડ થાય છે માટે (બેટવા બચ છે)

સાંકળી : (ધકકો મારતી) છાનો અર, ઓ બેશરમા પાડોશીનું ઘર
મારવા જઇશ તો તારા ઘરપર મોઢીની જે છાપો મારશે માટે
બેશરમાનીની બીજી રાખી આવું અવધિત પગલું ન ભર.

નેપાળદાસ : પ્યાર માટે પ્રાણ આપવાના દાખલા હજારો છે; તો
પ્રજાજાતની સ્ત્રી વિસ્મૃત ? નાકકદા મમર લી ચઢી—માટે
પ્યારી વધારે વિશ્વાસ ન કર મને ભેટ અને આ ધડકલું
હૃદય સાત કર (બેટવા બચ છે)

સાંકળી—એક અબળા એકાન્તમાં છે તેની નજાબતનો ઘેરલાલ બેચા
આવ્યો છે ? (ધકકો મારે છે)

નેપાળદાસ—તું અબળા ક્યાં છો ? પ્રજાજા છો. પ્રવેશ કરતાં બળવાન છો.

સાંકળી—જો એ બહી હાજર હોય તો મારી આ સ્થિતિ ન હોય ગમે
તેસે પથ્ય ધણી—મુશીબતમાં એજ સંચાલે. (ફુપ્પી થાય છે.)

સાંકળચંદ—(સ્વગત) ઉતર્યું—અભિમાન ઉતર્યું.

નેપાળદાસ—હવે ચાળા છોડી દે. બહી તારું કાંઈ નથી, માટે માની
જા. [બેટવા દોડે છે]

સાંકળી—(આવી ખસતી) અરે કાંઈ બચાવો, બચાવો! આ મારો
પીટલો મારી પાછળ પડ્યો છે.

સાંકળચંદ—(પ્રવેશ કરતો) આવ્યો, તમે બચાવવા આવ્યો ! એ-
રોપ્તેનમાં બેસીને તારીફે દોડતો આવ્યો; મારી ગુસ્સાને
મારીજ મદદની જરૂર પડી ? ગણતર કેમ ગણ ?

કાશુલી—[પ્રવેશ કરતી] શું છે ? શું છે ? કાશુ તમારી પાછળ પડ્યો છે !

સાંકળી—આ તમારા માનીતા અને જણીતા ભરથાર, પારકું એકું
ખાવા દોડી આવ્યા હતા; જરા સમજવો એ ટોળાલાસને.

(સાંકળચંદને) બહાલ ! તમે અમારા સુકની-તમારા
વિના અમારું નાવડું જોયાં ખાય-મારું અભિમાન આજે
બરફની પેઠે ઝોગળી મર્યું-અને માથે ધણી નહોય તો
એનો અવતાર નકમો-મને તેવો ત્રોય ધણી. (બેઠે છે)

કાશુલી—તમારા અનુભવે મારું અભિમાન પણ ઉતાર્યું (નેપાળદાસને)
જરા શરમ રાખો-અધિકાર ન થાયો. પારકી અને
પ્યાર આકળના બિન્દુવત્ છે-કુઃખી થશો.

સાંકળચંદ—કાશુલી બહેન ! એ ફરીથી એવી બૂલ નહિ કરે (નેપા-
ળદાસને ઇશારો કરી હસતો) જો, જો. નેપાળદાસ !
ફરીથી આવું ક્યું છે તો ટાલકી તોડી નાખીશ.

નેપાળદાસ—તમારી શીખામણથી આજથી હું સુધરી જવા બંધાઈ
છું. (સાંકળચંદને ઇશારો કરી હસે છે)

સાંકળચંદ—સાંકળી ! રજતીનાથબાઈને સખત વાણ્યું છે માટે આલો
આપણે એમને જોવા જઈએ. આરા જુના શેઠ છે.

સાંકળી—મેં સાંભળ્યું છે કે એ કુટુંબ ઉપર મોટી આફત પડી છે-
આલો જલદી જઈએ.

[સર્વે જાય છે]
પડશે ખેં છે.

અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ-સાતમો.

સ્થળ:—પ્રથમલાલનો ખાનગી રૂમ—

શ્રીદેવી—(પથારી વશ-પલંગમાં સૂતેલી) બધાંએ ચાલ્યાં ગયાં. માત્ર હું એકલી, મારાં આ જન્મે કરેલાં પાપનું ફળ ભોગવતી રહી. સાંભળવા મુજબ રજનીને સુવાવડમાં વિરહ સન્નિપાત થયો છે, બચવી મુશ્કેલ છે. હજી સુધી કાંઈ સમાચાર આવ્યા નથી. કાંઈ વિપરીત પરિણામ આવ્યું હશે ? (નિસાસો નાંખે છે)

પ્રભુરાય—(તરલા સાથે પ્રવેશ કરે છે) માતા, માતા ! તારી આ સ્થિતિ ? કેમ કોઈ દેખાતું નથી ? મારા કાકા ક્યાં છે ? મારા પિતાજી ક્યાં ગયા ? [ચારે બાજુ જુએ છે]

શ્રીદેવી—(સ્વગત) એને ખરી બીના જાહેર કરીશ તો દુઃખી થશે- આ પાપીણી એનું લાગ્યું ભોગવે, એનો બીચારાનો શો વાક ? આ બ્યભિચારીણીના નશીબમાં આવું રત્ન હોય ? કેવો સુશીલ અને જ્ઞાન્ત ? (પ્ર.) એ દુકાનેથી આવતાજ

હશે; તારા કાકા હમણાં જ બહાર ગયા. થોડી વારમાં પાછા આવશે. આ કોણ છે ?

પ્રજુરાય—મારી સહાધ્યાયીની તરલા. સુન્દરનાથ સોલીસીટરનાં પુત્રી. એ—(શરમાતો) મને ચાહે છે.

તરલા—માણ ! (શરમાતી) હું એમને મનથી વરી ચૂકી છું.

શ્રીદેવી—થોડું સુખ ખુણે ખાંચરે બરાબ રહ્યું હશે તે અત્યારે ચમક્યું; પરમાત્મા તમોને દીર્ઘાયુષી રાખે; હું આ વાત સાંભળી બહુજી ખુશી થાઉં છું. સ્નેહલક્ષ્મ સદૃશ નીવડે છે (સ્મિત પ્રગટે છે) બેટા ! તારા માતા પિતાની આજ્ઞા શિવાય આ સાહસ કર્યું ?

તરલા—ના, જી, મારા માતા પિતા સમ્મત છે. જાનું રાખવામાં પાપ છે એ હું સારી પેઠે સમજ્યું છું.

શ્રીદેવી—મારાં પ્યારાં બાળકો ! હું બહી બે બહી પછી હતી ન હતી થઇ જઇશ—પણ મરતાં પહેલાં તમારો સુખી સંસાર જોઇ આનંદથી મરીશ.

પ્રજુરાય—મા, મા ! આ શું બોલે છે ? હમણાં આરામ થઇ જશે (દુઃખી થાય છે)

શ્રીદેવી—બેટા હવે કાંઇ પણ બાકી રહ્યું નથી—બધુંય બોગવી ચૂકો—મરણથી મુક્તિજ બાકી છે.

ધન્વરલાલ—(ધાયલ થયેલ રજનીનાથને લપ્પને ગંગાદાસ તથા પટેલ સાથે પ્રવેશ કરે છે) રજની સુવાવડમાં ગઇ, રજનીનાથ સખત ધાયલ થયો, હવે શું બાકી રહ્યું ?

શ્રીદેવી—મારું મૃત્યુ ! રજની ગઇ ? રજનીનાથ ધાયલ થયો ? આ બધું જોવા માટેજ હું જીવતી રહી ? (માથું કુટી રડે છે)

ધન્વરલાલ—ઢાલી ! આ શું કરે છે ? તખીયત બગડશે—જરા આરામ લે—સહુ સારાં વાનાં થશે. (સ્વમત્) મારે આ

વખતે મુંગા રહેવાની જરૂર હતી. બૂમો, બાજી બગડી
(શ્રીદેવીને માથે હાથ ફેરવે છે)

શ્રીદેવી—હા...શ બહાલા! છેલ્લી મઠીએ મીઠી જીભે બેલાવી અને
કૃતાર્થ કરી.

(કમલીની, સાંકળચંદ, સાંકળી વગેરે પ્રવેશ કરે છે.
કમલીની તથા સાંકળી શ્રીદેવી પાસે ઉભાં રહી સારવારમાં
રોકાય છે; મંગાદાસ તથા સાંકળચંદ રમનીનાથની
સારવારમાં રોકાય છે)

કમલીની—[સ્વગત] આને દીલાસો આપવા માટે અને શબ્દો જડતા
નથી. શું કહું? બીચારા ઉપર દુઃખનો વર્ષાદ વર્ષ્યો
છે (દીલગીર થાય છે પ્રકટ) બહેન! કલ્પાંતથી દુઃખ
ઝાણું થતું નથી; ધીરજ રાખો.

શ્રીદેવી—ધીરજ ક્યાં સુધી રાખું? દુઃખનો દાવાનળ મળગી રહ્યો
હોય ત્યાં કલ્પાંત નહિ તો શું હોય? (રડે છે) ઓ
પરમપૂજ્ય સાસુ સસરા! તમે સ્વર્ગમાં મારી રાહ બોધ
રહ્યાં છો ખરૂં? ત્યાં મને કોણ સંપરશે? મારે માટે રૈ-
વ નહીં છે. ઓ પાપીણી! [માથું કુટે છે] તેં ખાપ
કરતાં પાણું જોયુંજ નહિ, હવે નહીં વજ્રમું લોગે છે
કેમ? બહાલા! મરતાં પહેલાં એક બીલા આપશો?

કમલીની—કહે બહાલી જલદી કહે-તારી શી જાજી છે? તું માગે
તે આપવા તૈયાર છું. [રડે છે].

શ્રીદેવી—(સ્વગત) કેવું પોતું હૃદય છે? આને મેં છેતર્યાં? ઓ
અભાગણી! તારૂં શું થશે? [દુઃખી થાય છે] (પ્રકટ
મારા થયેલા અપરાધની માફીની યાચના અને શ્રીજીનું
એકે આપણો પ્રભુરાય આ સુન્દરનાથ સોલીસીટરની પુત્રી

તરલાને આહે છે-તરલા પણ એનેજ આહે છે-એને
માતાપિતા સન્મત છે-એને લમત્રયાથી નાંધી સુખી
કરને એટલે મારા આત્માને એટલી શાંતિ. હાય.....હું
મરું છું. [તરફડીયાં મારે છે. ઇશ્વરલાલ એનું માથું
ખોળામાં લે છે વ્હાલા! મારી...એટલી થડી સુધરી-માફકરને.

(મરે છે)

રજનીનાથ—રજની ગઇ, લાલી ગયાં! ઓ નીચ સ્વાર્થ તેં મને
અધિષ્ઠા કરી કેવાં ભયંકર કામો કરાવ્યાં? તારો હું
થયો પણ તું મારો ના થયો તે ના જ થયો (બેશુદ્ધ થાય છે)
પ્રભુરાય—ફક્ત તુજ સ્વાર્થ માટે માણસ કેવાં અધાર કામ કરે
છે? છેવટે આવી દશા થાય છે છતાં એને છોડી શકતા
નથી. [નિસાસો નાખે છે]

ગંગાદાસ—સ્વાર્થ સહુને લાગ્યો છે; થોડે ઘણે અંશે સહુ સ્વાર્થી
હોય છે પણ એમાં અંધ થવું જોઇએ નહિ.

ઇશ્વરલાલ—[ગાંડપણના ચિન્હ દેખાવા માંડે છે; શ્રીદેવીને જુએ છે
રજની નાથ પાસે આવે છે-મરેલો સમજે છે. ગાંડપણ
વધતું જણાય છે] શું મારું બધુંએ મર્યું? ના...ના બધાં
આ રજા. [શ્રીદેવીના શબ પાસે જઈ] વ્હાલી! તને
આરામ થશે પછી આપણે ફરવા જઈશું. કેવી મઝા?
(હસે છે) શું હું વ્યભિચારી છું? કોણ કહે છે? સામાને
મારી નાખું [રજનીનાથ પાસે જઈ હાથ પકડી] રજની-
નાથ! ચાલ. ઔપ્રીસમાં ચાલ, હું મોઢું થાય છે (હાથ
પકડી બેઠો કરવા જાય છે-ગંગાદાસ છોડાવે છે.)

પ્રભુરાય—હાય! પિતાજી ગાંડા થયા? [રડે છે.]

ઇશ્વરલાલ—[પ્રભુરાયને] તારે તરલા સાથે પરણવું છે? લાલ તારો
હાથ (પ્રભુરાય તથા તરલાનો હસ્તમેળાપ કરે છે-ગાંડ-
પણ વધારે દેખાતું જાય છે.)

રજનીનાથ—ખીજનાં સુખનું સત્યનાશ વાળી સુખની આશા રાખવી ફેલકટ છે (તરફડીયાં ખાય છે) આહ...મફે હું આ પ્રપંચીને કુદરતે...બરાબર...ફટકો માર્યો છે માફ કરજો [તરફડીયાં ખાધ મરે છે) પડદો ફાટી સ્વાર્થ કરોળીયાના રૂપમાં પ્રકટ થઇ શ્રીદેવી તથા રજનીનાથને કુંડમાં હોમે છે.)

મહુરાય:--“ઓ સ્વાર્થ સત્યનાશ વાળ્યું દેશનું ને કુંડે બનું,
વળી ધર્મનું નિજ દેહનું, નિજ આત્મા ફેરાં સુખનું.”
(બધાં દોલગીર જણાય છે).....ટેબ્લો

પડદો પડે છે.

ડ્રોપ.

ત્રીજો અંક સમાપ્ત.

પરમાત્મા નાટ્ય જુમીથી યશ આપે.

—એજ પ્રાર્થના—

ઇત્યલમ

આ પુસ્તક નીચેને ઠેકાણેથી મળશે.

દ્રંકું ને દય ઓપ્રીસ.

૧૫૪૦ જમાલપુર ટોકરશાની પોળ—અમદાવાદ

મહાદેવ રામચંદ્ર બાગુટે. ત્રણ હરવાબા—અમદાવાદ

બંબાલાલ કે. જોશી. ૦/૦ વસંત સુદજ્ઞાલય ધીકાંટારોડ
સીવીલ ઈસ્પીતાલ સામે—અમદાવાદ

હંદલાલ હામીદરદાસ રતનપોળ નાકા—અમદાવાદ

શ્રીલાલચંદ્ર નરોત્તમદાસ સોપારીવાળા ભુલેશ્વર બંબાખાના
સામે—મુંબઈ

ડ. એલ. પંડયા. બુકસેલર્સ—અશોક બીલ્ડીંગ પ્રીન્સેસ
સ્ટ્રીટ—મુંબઈ

બેન. એમ. ત્રીપાઠી. પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ—મુંબઈ

શિવપ્રસાદ એન્ડ સન્સ પ્રાર્થના સમાજ—મુંબઈ

પ્રા. વૃન્દાવનદાસ નારણદાસ. ન્યુસ એજન્ટ બાગા તલાવ
રોડ મું.—મુરત

મીખાલ બળવંત—ચર્નીરોડ જ'કશન મું.—મુંબઈ

રેલ્વે શામલ ટન્ના—તેપીઅરરોડ—કરાંચી

વગેરે બહુપ્રીતા બુકસેલરોને ત્યાંથી મળશે

સર્વોત્તમ સુખવાસ

અમીરી કાથો

ખનાવનાર તથા વેચનાર

કાનજી મણીશંકર બેશી.

અમીરી પાનની દુકાન

ટે. પીરમશારોડ અમદાવાદ.

મજબુત & સુંદર & ટકાઉ & સસ્તા

રબ્બરના સિક્કા

ખનાવનાર:

ગણપતરામ એમ. પટેલની કું.

શાહપુર, ગોઝારીયાની પોળ, અમદાવાદ.

“હું ને ટચ” ના વાંચનના શોખીનો માટેજ

આજુબાની “ફેવરીટ” પુસ્તક

કે જે ૧૨૦ પાના, ચિત્રો, અને પાંચ રસીલી મંસારી વાર્તાઓથી સભ્યહું છે. તે માત્ર ત્રણ આનાની ટીકીટ બીડવાથી તમને બુકપોષ્ટથી મળશે. બીસાફ તો ત્રણ આનાની જ છે ને ? જરા મંગાવી તેને ઠાઠ તો બુઓ !

આજેજ લખો—

મેનેજર “ફેવરીટ” ૧ લી મરીનલાઈન્સ, મુંબઈ ૨

: દર શનીવારે પ્રગટ થાય છે :

સીનેમા અને રંગભુમી

સ્થાનિક વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા ૨-૦-૦

બહારગામ વાર્ષિક “ ” ૨-૮-૦

છુટક નકલ ૦-૧-૦

નમુનાના અંક માટે બે પૈસાની ટીકીટ બીડો

સીનેમા અને નાટકના નીડરપણે

રીબુઓ તેમજ ચાલુ વાર્તા વિગેરે

લખો—

સીનેમા અને રંગભુમિ ૪૦, બીજી મુંબઈ નં. ૪

સ્વદેશી ચીત્રપટ્ટોનું માની ખીકચર હાઉસ

ધી નોવેલ્ટી સીનેમા

પેલસ ઓફ વેરાઈટીઝ

ધીકાંટારોડ : : : અમદાવાદ

કેહીનુર, શારદા, જગદીશ, ઇંધીરીયલ,
સરસ્વતી, કલાસીકલ, યુનીવર્સલ, એક્સેલ-
સીયર, રાયલઆર્ટ વિગેરે જાનમશહુર શ્રીલમ
કંપનીઓના ઉત્તમોત્તમ ચીત્રપટ્ટો ખતાવતું
—: તમારું માનીતું ફક્ત એકજ ધામ :—

Novelty Cinema

Gheekanta Road,
Ahmedabad

